

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

За издавачот:

проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Предавања на II летна школа на Меѓународниот семинар
за македонски јазик, литература и култура

Редакциски одбор:

проф. д-р Гордана Јосифова Неделковска
проф. д-р Славица Велева
проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска
проф. д-р Биљана Мирчевска-Бошева
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

проф. д-р Славица Велева

Компјутерска обработка:

Винсент Графика – Скопје

Печати:

Винсент Графика – Скопје

Тираж:

150 примероци

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

ПРЕДАВАЊА

НА 51. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Охрид, 16.6 - 1.7. 2018 година

Скопје, 2019

Обраќање на ректорот, проф. д-р Никола Јанкуловски

*Почитувани присутни,
Почитувани семинаристи, почитувани гости
Дами и господа*

Дозволете ми, пред сè, да им посакам топло добредојде на учесниците на Летната школа во рамките на 51.Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. И оваа година Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје им овозможува на 75 учесници од 20 земји да ги прошират своите познавања од областа на македонистиката.

Не е случајно што за место на одржување на летната школа, уште од основањето на Семинарот во далечната 1967 година е одбран токму древниот Охрид, културноисториско светилиште, каде што духот и традицијата на Охридската книжевна школа и Светиклиментовиот универзитет претставуваат непресушен извор на македонското слово. Овдека, под знамето на св. Климент ќе се обединат повторно учесниците од цел свет. Токму од овие краишта произлегува голем дел од словенското ракописно наследство врз кое се темели развитокот на словенското слово и создавањето на одделните писмени традиции. Затоа, токму овде, дел од вас за првпат ќе се сретнат со македонското слово, а дел од вас ќе ги прошират и надградат своите познавања од областа на македонскиот јазик, литература и култура.

И оваа година, во рамките на предвидената програма, вештините од областа на македонскиот јазик ќе ги совладувате преку лекторските часови кои ги одржуваат искусните наставници од Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, Катедрата за македонска книжевност и јужнословенски книжевности, Катедрата за Славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“.

Сигурни сме дека со нивната стручност и искуство ќе ви бидат одлични водичи низ тајните на македонскиот збор.

За проширувањата на вашите знаења од областа на македонистиката во рамките на предвидените предавања и курсеви по избор е ангажиран наставен кадар од нашите високообразовни наставни и научни институции: МАНУ, Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Институтот за национална историја, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, Природно-математичкиот факултет, Православниот богословски факултет и други научни и културни институции. Предавачите со особено задоволство ќе ги споделат своите најнови истражувања од најразлични области и несебично прифатија да ги збогатат учесниците со дополнителни научни и стручни информации од различни теми од областа на македонистиката. Предвидени се и дополнителни интерактивни и културни настани со кои, се надеваме, дека ќе ви биде збогатен вашиот престој.

Почитувани, Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во своето петдецениско постоење прерасна во институција на која секој македонист гледа со особена почит. Минатата година, поточно на 17 декември 2017 година, со Свечена академија беше одбележан големиот јубилеј, 50 години од основањето на Семинарот. По тој повод, сумирајќи ги резултатите од претходните години, со задоволство констатиравме дека Меѓународниот семинар за македонскиот јазик, литература и култура веќе претставува сериозна институција која ја афирмира и ја анимира македонистиката – македонскиот јазик, литература, култура, историја, а дел од странските учесници на летната школа веќе се препознаваат како амбасадори на македонистиката низ светот. Со задоволство може да констатираме дека Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ е единствената високообразовна институција која се препознава како македонистички центар со петдецениска традиција.

Согледувајќи ги резултатите од минатото, веќе со почетокот на овогодишната летна школа отвораме и нова страница во нашата традиција. Вие станувате дел од над 4000 досегашни учесници од 50 земји во светот меѓу кои се наоѓаат имињата на истакнати македонисти, професори по македонски јазик и литература на странските универзитети, слависти, балканисти, преведувачи, фолклористи, етнологзи, археолози, научници и студенти што го изучуваат македонскиот јазик по универзитетите во светот.

На крај, мора да го истакнеме нашето задоволство од големиот интерес за учество на летната школа. Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ доследно почитувајќи ја традицијата и понатаму ќе остане посветен кон одржувањето на квалитетот и реномето на овој своевиден летен универзитет по македонистика.

Од името на Универзитетот и од свое име, на учесниците и на предавачите им посакувам плодна и успешна работа, пријатен престој и спокојни денови покрај Охридското Езеро, а искрено се надевам дека ќе понесете и убави впечатоци од вашиот работен престој.

Извештај на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура за 2017/2018 година

Во учебната 2017/2018 година работеа 8 лекторати по македонски јазик на универзитетите во странство, под управа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Тоа се лекторатите во: Турција (Истанбул), Унгарија (Будимпешта), Франција (Париз), Полска (Краков и Сосновјец), Чешка (Брно), Романија (Букурешт) и Хрватска (Риека). Македонскиот јазик се изучува уште во десетина други универзитети и тоа во Торонто (Канада), Воронеж, Перм, Санкт Петербург (Русија), Љубљана и Марибор (Словенија), Белград, Нови Сад, Ниш (Србија), Загреб (Хрватска) и Познањ (Полска). Работата на лекторатите и центрите беше следена постојано преку извештаите на лекторите и на колегите кои ја изведуваат наставата на соодветните универзитети. Од извештаите се констатира дека скоро во сите центри наставата по македонски јазик се изведува континуирано и со солиден број на студенти. Лекторатите во Букурешт (Романија) и Брно (Чешка Република) сè уште ја немаат започнато својата работа поради објективни причини (поради процедурата околу потпишување на Меморандумот за соработка во рамките на меѓународниот договор меѓу двете држави). Се надеваме дека во учебната 2018/2019 година ќе започнат со својата работа. Од друга страна, се забележува особен напредок во работата на лекторатот во Истанбул, каде што во оваа учебна година значително е зголемен бројот на часовите по македонски јазик, литература и култура (од 2 часа на 10 часа неделно, со воведување и на дополнителни предмети од областа на македонската култура и од превод). Со тоа е зголемен и бројот на студенти кои го слушаат македонскиот јазик на овој Универзитет.

Напредок се забележува и на Универзитетот во Париз, каде што покрај зголемениот број на студенти, успешно е спроведена манифестацијата Недела на македонскиот јазик, литература и култура во организација на лекторот по македонски јазик.

Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура преку Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, постојано ги поддржува и ги поттикнува овие активности, во кои е нужно да земат учество и Амбасадите на Република Македонија во соодветните земји како поддршка на активностите на нашиот Универзитет.

51. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, се одржа од 16.06 2018 до 1.07.2018 година. Летната школа свечено беше отворена на 17.06.2018 г., со обраќањето на ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, проф. д-р Никола Јанкуловски.

На оваа Летна школа учествуваа 70 стипендисти од 22 земји (Канада, Јужна Кореја, Полска, Романија, Руска Федерација, Италија, Канада, Словенија, Србија, Јапонија, САД, Унгарија, Кина, Естонија, Франција, Хрватска, Германија, Чешка Република, Турција, Бугарија и Шпанија). Учесниците беа предлагани од страна на лекторатите и од центрите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура и по препорака на универзитетски професори. Интересот за учество беше над очекуваниот, но поради определениот капацитет за сместување во Конгресниот центар на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, бројот на учесници мораше да се ограничи. Оваа година на Летната школа учествуваа универзитетски професори, асистенти, докторанти, магистранти од областа на македонистиката, преведувачи и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик, литература и култура, а дел од нив во своите научни истражувања особено внимание посветуваат на македонистиката.

Учесниците имаа можност да го изучуваат или да го усовршуваат македонскиот јазик преку лекторски вежби. Учесниците беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на македонскиот јазик. Лекторската група за основен почетен степен имаше вкупно 15 семинаристи, а ја водеше м-р Андријана Павлова.

Фокусот на наставата беше свртен кон запознавање со основните јазични структури и оспособување на семинаристите почетници за примена на македонскиот јазик во различни комуникациски ситуации (запознавање, претставување, давање информации за себе и за други, изразување благодарност,

барање/одбивање и сл.). По завршувањето на наставата, повеќето семинаристи го имаа усвоено јазикот на А2-Б1 рамниште. Во целост, семинаристите покажаа навистина голем интерес и љубов кон македонскиот јазик. Сите семинаристи од оваа група редовно ги посетуваа лекторските вежби, активно се вклучуваа во наставата, а неколкумина од нив, и покрај недоволното познавање на јазикот, следеа и некои од предавањата, вложувајќи максимален напор за што повеќе да разберат и да научат.

Курсот за напреднати почетници (А2) ја предводеше д-р Борче Арсов. Во групата годинава имаше вкупно 13 семинаристи, и тоа: Сања Зубчик (Хрватска), Лилјана Шипка (САД), Марина Панова (Русија), Јулија Шкураток (Русија), Екатерина Струганова (Русија), Барбара Буршиќ (Хрватска), Марија Пигалева (Русија), Клаудија Словакова (Словачка), Александар Вдовенко (Естонија), Варвара Изакар (Русија), Марија Савелева (Русија), Петра Коларова (Словачка), Ана Глоба (Словачка).

Сите учесници во групата потекнуваа од земји од словенско говорно подрачје, што придонесе курсот да се одвива со брзо темпо, а за тоа помогна и фактот што дел од групата веќе имаше предзнаења од македонскиот јазик на почетно рамниште. Како главно учебно помагало се користеше учебникот „Божилак“ од Татјана Гочкова-Стојановска и Искра Пановска-Димкова, од кој, во рамките на лекторските вежби, беа поминати речиси 80%. Дополнително се користеа многу други материјали од други учебници за македонски јазик за странци, како и специјални и оригинални вежби однапред подготвени од страна на лекторот.

Како дополнителни вежби за време на часовите се работеше и на две македонски поп-песни, а во рамките на лекторските вежби на групата ѝ беше пуштен и краткотражен македонски филм. На тој начин, освен македонскиот јазик, на семинаристите им се доближи и македонските музика и филм.

Часовите во рамки на лекторските вежби беа организирани во неколку дела: граматика, слушање и разбирање, зборување и пишување. Семинаристите во текот на летната школа постојано добиваа домашни задачи, кои успешно ги завршуваа, а работата на часовите секој ден почнуваше со проверка на домашната работа од претходниот ден.

Со оглед на тоа дека дел од семинаристите од оваа група немаа проблем со разбирање на јазикот беа поттикнати да присуствуваат и

да ги посетуваат предавањата, како и попладневните курсеви по избор.

Интересот на семинаристите за македонските јазик, литература и култура беше особено голем, а тоа се забележуваше преку нивната редовност на лекторските вежби, вклученоста во наставата, како и преку напорот и желбата македонскиот јазик да го користат во секоја пригода, не само во текот на лекторските вежби, туку и меѓу себе, во слободното време, надвор од наставата.

Севкупниот впечаток на семинаристите беше позитивен и тие не ги штедеа зборовите за да го изразат своето задоволство од организацијата на семинарот, како и желбата да присуствуваат на некоја следна летна школа. Забелешки имаше само во врска со желбата за организација на повеќе излети/прошетки во рамките на летната школа.

Средниот курс (Б1) го водеше м-р Биљана Стојановска, јазичните вежби ги следеа 10 семинаристи. Најголемиот број од слушателите беа студенти, и тоа студенти по лингвистика. Средниот почетен курс го следеше шаренолика група слушатели – и слушатели со словенски мајчин јазик, но и слушатели со несловенски мајчин јазик. Иако тоа на прв поглед изгледа проблематично, мора да се истакне дека оние со несловенски мајчин јазик претходно изучувале некој друг словенски јазик или токму македонскиот, па така групата од тој аспект беше хомогена.

Средниот курс (Б2) го водеше доц. д-р Марија Паунова, групата беше составена од професори, предавачи, магистранти и докторанти, како и од студенти по македонски јазик и македонска литература.

Наставата главно се реализираше според содржините предвидени во учебникот за средно рамниште „Суница“ од Гордана Алексова. Користев и содржини од учебниците на Кирил Конески, Македонски јазик за странци (среден курс), Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2000 и на Роза Тасевска Македонски со мака (курс за почетници), Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2007.

За часовите подготвувале и вежби што ги составувала лекторката според тековните потреби на курсот и на слушателите, а како дополнување на лекциите од учебникот.

Текстовите што се користеа во функција на часовите главно не беа од посочените учебници, туку беа публицистички текстови (најчесто интересни извадоци од весници, списанија), потоа

белетристички текстови како и текстови преземени од народната литература, приспособени според афинитетите на слушателите.

Во текот на дванаесетте работни дена во наставата беа опфатени понапредни граматички, пред сè, морфосинтаксички содржини, придружени со јазични, но и со бројни лексички вежби. Задолжително, лекторската настава опфаќаше и комуникациски содржини, дијалози, монолози на одредена тема, како и проверка и развивање на продуктивните вештини (пишување есеи, писма, разгледници и сл.) на македонски јазик.

Напреднатиот курс за јазик го водеше доц. д-р Гордана Алексова, групата беше составена од 12-15 слушатели од неколку земји (Хрватска, Полска, Србија и САД).

Курсот се изведуваше според содржините од прирачникот *Виножито*. Исто така, се работеа лексички и стилистички вежби од стариот учебник за напреднат курс на Семинарот, од проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова. Сите семинаристи во групата одлично го владееја македонскиот јазик, па затоа главниот акцент беше ставен на значенска и стилистичка анализа на работените текстови. Без исклучок, семинаристите покажаа навистина голем интерес и љубов кон македонскиот јазик. Сите семинаристи од оваа група редовно ги посетуваа лекторските вежби, активно се вклучуваа во наставата, а беа и редовни посетители на предавањата и на курсевите по избор.

Курсот за напреднати преведувачи го реализираше Роза Тасевска. Семинаристите Курсот за напреднати преведувачи го подготви и го реализираше лекторката Роза Тасевска. Се одржуваа секојдневно по 4 часа, освен неделите. Учесници беа: Мојца Марич, магистер по словенечки јазик и социологија на Универзитетот во Марибор (Словенија), Кристина Дуфкова, докторант по индоевропска компаративна лингвистика на Масариковиот универзитет во Брно (Чешка), Марија Стришевска, докторант на Универзитет во Вроцлав (Полска), Здењек Андрле, лектор по чешки јазик на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје и Катја Визјак, преведувачка од Словенија.

На годинешнава Летна школа ја преведоа народната приказна *Силјан Штркот*, запишана од Марко Цепенков (во адаптација на Билјана С. Црвенковска Томе Сиљаноски) и *Мачка во магла и други хаџбуни за бубалки, птици и животни* од Владимир Мартиновски на словенечки, на чешки и на полски јазик.

Напреднатиот курс за литература го водеше проф. д-р Весна Мојсова – Чепишевска. Групата беше составена од професори,

странски лектори, преведувачи, како и студенти по македонски јазик и македонска литература: Ала Шешкен, Наталија Кикило и Елена Крестелева од Русија, Аница Влашиќ-Аниќ и Игор Дворшќак од Хрватска, Валентина Седефчева од Бугарија и Маја Ковач и Соња Цекова-Стојаноска од Словенија. И оваа година групата беше убав спој од зрели/етаблирани македонисти и нови имиња кои својот научен интерес сè повеќе го насочуваат кон изучувањето на македонската литература и даваат свој исклучителен придонес во преведувањето на македонската литература на своите јазици.

Оваа година работата на часовите беше организирана врз пилот-учебникот со читанка „Везилка“ (како скрипта во ПДФ) подготвена од моја страна за потребите на изучувањето на македонската литература и култура на оваа 51-ва летна школа, како и за потребите на изучувањето на македонската литература и култура на Универзитетите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура.

Семинаристите кои беа дел од оваа напредна група работеа на текстовите од читанката и од учебникот. Беше исклучително инспиративно и многу работно. Се водеше секогаш силна и емотивна дискусија. Многу сериозни беа нивните исчитувања на учебникарскиот дел од оваа скрипта. Притоа треба да се истакне дека сите нивни размислувања, сугестии и предлози ќе бидат земени предвид при изготвувањето на финалната верзија на учебникот „Везилка“ кој треба да се отпечати до крајот на оваа година.

Семинаристите има и силен предизвик да преведат / препеат стихови од тројца најмлади поети кои на една преубава книжевна вечер ги претстави Иван Антоновски. Се работеше за стиховите од песните „Беспаке“ од Андреј Ал-Асади, „Пропаганда“ од Ива Дамјановски и „Другар Солев, сега и туѓите дворови се црни!“ од Исток Улчар. Така на тоа книжевно претставување на младите поети покрај нивните поетски гласови, се слушнаа и гласовите на семинаристите: Аница Влашиќ-Аниќ и Игор Дворшќак со своите хрватски преводи, Валентина Седефчева со нивните стихови на бугарски, Наталија Кикило на руски, Соња Цекова-Стојаноска и Маја Ковач на словенечки јазик.

Овие нивни преводи ќе бидат финализирани до крајот на оваа година, за да може истите да бидат објавени наредната година (2019) како дел од зборникот на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Уште од сега се радувам на она што ќе следи зашто со нивната заложба и посветеност кон македонскиот

јазик и македонската литература и култура и нивното исклучително познавање на македонската литература и култура ќе се појават стиховите на овие млади поети и тоа на руски, словенечки, хрватски и бугарски во зборникот на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура.

Оваа година, според програмата на Меѓународниот семинар се реализираа предавањата од различни области, од страна на универзитетски професори и истакнати научни работници. Во областа на јазикот предавањата се однесуваа на: Белешки за јазикот во првата збирка поезија „Земјата и љубовта“ од Блаже Конески, Од етнолингвистичките истражувања на македонската културна традиција Македонскиот јазик како наставо средство и наставна содржина и За Моби Дик на Огнен Чемерски или може ли преводот на е подобар од оригиналот. Во делот за литературата и културата беа претставени предавањата за: Византиската епска поезија и циклусот епски песни за Марко Крале, Љубовната лирика на Рацин (90 години од „Стихови и дописки до Раца“), Седмочисленичкиот творечки дух во Охридската архиепископија и Поезијата на Блаже Конески преоблечена во тонови. Исто така, преку предавањата беше претставена и историјата на македонскиот фолклор, а предавањето се однесуваше на Пролетните обичаи, празници и верувања во традициската култура кај Македонците. За успешното реализирање на предавањата придонесоа професорите: акад. Витомир Митевски, проф. д-р Људмил Спасов, проф. д-р Лилјана Макријоска, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, проф. д-р Даворин Трпевски, проф. д-р Димитар Пандев, доц. д-р Гордана Алексова, проф. д-р Ана Мартиновска и проф. д-р Симон Саздов.

Програмата на Меѓународниот семинар беше збогатена и со курсеви по избор, според интересот на учесниците. Курсевите беа поделени на:

Курс по лингвистика, на тема *Македонскиот јазик меѓу традицијата и иновацијата*, а го водеа следниве професори: проф. д-р Марјан Марковиќ, проф. д-р Илија Велев, проф. д-р Томислав Треневски, проф. д-р Елка Јачева-Улчар, проф. д-р Искра Пановска-Димкова и проф. д-р Симона Грујовска-Мацовска и проф. д-р Александра Ѓуркова. Во рамките на овој курс се обработуваа теми од областа на граматичките категории кај именскиот и кај глаголскиот систем во рамките на дијалектите и на стандардниот јазик, кодификацијата на македонскиот јазик, правописот на македонскиот јазик, тенденции во зборообразувањето на глаголите во

македонскиот јазик, а исто така се обработуваа и некои фонетски и морфосинтаксички особености на македонскиот стандарден јазик и стилските разновидности на лексиката во македонскиот јазик.

2. Курсот по македонска поезијаго реализираа: проф. д-р Илија Велев, доц. д-р Трајче Стамески, проф. д-р Владимир Мартиновски проф. д-р Ана Мартиновска, Ѓорѓи Јолевски. Во рамките на овој курс се обработуваа најразлични теми од средновековното книжевно и културно наследство, теми од областа на културното и духовното наследство на Македонија, македонските книжевни текстови обработени во македонската кинематографија, како и теми од областа на македонскиот фолклор.

3. Оваа година учесниците имаа можност да присуствуваат на курсот за музички фолкор, за којшто имаше преголем интерес, а курсот беше реализиран од страна на проф. д-р Велика Стојкова Серафимовска.

4. Традиционално беше реализиран и курсот по народни ора од страна на проф. д-р Катерина Спасовска и Благоја Јовановски.

Со природните и културните богатства на Охрид, учесниците на Семинарот се запознаа преку посетата на манастирскиот комплекс Св. Наум, каде што предавање за Охрид како духовен центар одржа проф д-р Ѓоко Ѓоргески и преку теренската настава на лекторските групи низ културно-историските споменици на Охрид.

Оваа година во реализација на предвидените активности на Летната школа, беа вклучени повеќе единици на УКИМ, меѓу кои: Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Филозофскиот факултет, Природно-математичкиот факултет, Факултетот за музичка уметност, Факултетот за физичко образование, спорт и здравје, Институтот за фолклор „Марко Цепенков, Православниот богословски факултет и АКУД „Мирче Ацев“ и Македонската академија на науките и уметностите..

На крајот беше спроведена анкета во која слушателите даваа мислења, сугестии, пофалби и критики. Повеќето од семинаристите беа премногу задоволни од програмата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, а особено од можноста да ги усовршат и да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката.

Во рамките на 51. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура на 16 и 17 јуни се одржа и 45.

Меѓународна научна конференција на која учествуваа 41 учесници од кои голем број странски македонисти и слависти.

- Темата на лингвистичка секција беше: „Статусот на македонскиот јазик во и надвор од границите на Република Македонија“, а координатор беше, проф. д-р Татјана Гочкова-Стојановска

- Темата на литературната секција беше: „Поетски книжевен тестамент (Кочо Рацин, Блаже Конески и Петре М. Андреевски)“, а координатори беа, д-р Искра Тасевска Хаци-Бошкова и д-р Трајче Стамески.

Одржувањето на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и секоја година е во организација на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а соодветна финансиска поддршка дава и Министерството за култура на Република Македонија. Семинаристите посебно ја истакнуваат својата благодарност кон Универзитетот што им овозможува извонредни услови за нивно усовршување.

Во рамките на издавачката дејност на Меѓународниот семинар за македонскиот јазик, литература и култура во учебната 2017/2018 година беше објавена Монографијата по повод 50 години од постоењето на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Во тек е печатењето на Зборникот-предавања од 50. Летна школа на Меѓународното семинар за македонски јазик, литература и култура, како и Зборникот од 44. Меѓународна научна конференција.

Во надлежност на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во учебната 2017/2018 година се одржа подготвителна настава за изучување на македонскиот јазик за странски студенти. Во првиот семестар беа запишани 40 студенти, додека во вториот семестар 20 студенти. Наставата се одвиваше во два семестари, а беше реализирана од страна на професорите при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Људмил Спасов

**БЕЛЕШКИ ЗА ЈАЗИКОТ И СТИЛОТ ВО ПРВАТА
ЗБИРКА ПОЕЗИЈА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ
ЗЕМЈАТА И ЉУБОВТА (1948 Г.)**

Резиме:

Трудот се темели на три проблемски точки:

- а) како Блаже Конески во однос на јазикот и стилот ја градеше својата поетика;
- б) дали тоа било однапред осмислено во смисла на преземање на некој „модел“ на создавање на поезија, или се работи за несвесно и, подоцна, свесно прифаќање на моделот на македонската изворна народна песна и негова надградба;
- с) споредбена анализа јазикот и стилот на првите и подоцнежните негови песни.

Клучни зборови:

Блаже Конески, поемата *Мостот*, стихозбирката *Земјата и љубовта*

1. Воведни препоставки

Причините да се создаде една песна, а и да се развие подоцнежен поетски опус кај Блаже Конески дојдоа, според наше мислење, од внатрешна потреба тој да се искаже во поетска форма, но и од неговата потреба да ги испроба можностите на тогашниот (1945 г.) млад македонски јазичен стандард. Нам ни е познато дека Блаже Конески уште како студент во Белград или Софија (годината не ние позната), но најверојатно се работи за времето меѓу 1940-1943 г., Блаже Конески го препејува епот *Песна за Соколо* од Максим Горки (Спасов, Љ. 2006: 84-107). Исто така Блаже Конески во својот (стар) нотес ги препеал и песните *Роб* и една без наслов од А. С. Пушкин (в. прилог 1). Блаже Конески, подоцна во 1952 г. го прави и

го објавува својот превод/препев на *Лирскиот интермецо* од Хајне. За ова има пишувано Александар Спасов (Спасов, А. 1977: 293-299), како и Људмил Спасов (Спасов, Љ. 2006: 76-84).

Овој труд има една основна цел, а тоа е преку анализата на стихозбирката *Земјата и љубовта* (1948) да докаже дека поетиката на Конески лежи во триаголникот: народна поетска традиција – слушателска/читателска публика – авторот.

2. Темата на основниот почетен, но и подоцнежен интерес на Блаже Конески е јазикот и стилот на македонската народна поезија

Овде ќе почнам со една антологија на македонската народна поезија на која Конески ѝ се има навраќано повеќепати. Тоа е книгата *Блажена гора зелена* (1986), создавана во подолг временски период: 1945, 1947, 1948 (преведена на срхр. ј.), 1978 (преведена на англиски јазик). Треба да се забележи дека таа, во рамките на своите изданија, носи различни наслови.

Во предговорот Конески вели:

„Сакав антологијата да се чита докрај како книга песни од еден велик поет. Таа затоа и не е замислена да биде општ преглед на нашата народна поезија, по циклусите. Целта беше друга: да се претстави нашата народна поезија преку најубавото и вистински уметнички издржаното во неа, за да се изјави чисто нејзината голема вредност.“ (с. 7) (...) Од народната извре и нашата уметничка поезија. Тоа е една нова страна откај што треба да вникнеме денеска во нашата народна песна, а имено да си разјасниме како нашата литература се сврзува со народното творештво и се разраснува на негова основа. (с. 11)

Натаму, како уште еден доказ дека темата јазикот и стилот на македонската народна поезија многу му значела на Конески е објавувањето на неговото истражување во вид на книга под наслов *Јазикот на македонската народна поезија*, 1971 г. (Конески 1971). Во оваа книга се проучени сите рамништа на јазикот на македонската народна поезија, од фонолошкото до лексичкото, потоа се проучени меѓудијалектните и меѓујазичните контакти во народната поезија. Посебно е анализиран јазикот на песната за Кузман Капидан што е

мошне важно од гледна точка на поетското творештво на Конески. Во посебна глава, исто така, е проучен јазичниот контакт меѓу македонската народна и уметничка поезија (овде треба да се потсетиме на песните на Конески *Болен Дојчин* и *Стерна*, па да разбереме колку објаснувањето на овој контакт е важно за неговата поетика). На крајот следи главата „Цитати од народната во уметничката народна поезија“. Ваквото цитирање е исто така еден од градбените елементи на сопствената поезија на Конески.

За влијанието на јазикот и стилот на македонската народна поезија во поетското творештво на Кочо Рацин и на Блаже Конески пишува и Александар Спасов во студијата под наслов „Баладичните елементи од фолклорно потекло во песните на Кочо Рацин и Блаже Конески“ (Спасов, А. 1977: 246-252). Во неа А. Спасов заклучува дека народните балади биле инспирација на низа високо поетски остварувања и наведува повеќе примери од поезијата на К. Рацин и Б. Конески и заклучува дека фолклорната балада дава определени импулси од структурен карактер во конституирањето на уметничката балада. Како примери од поезијата на Конески се анализирани песните *Болен Дојчин*, *Виј*, *Марковиот манастир*, *Стерна*, *Одземање на силата* и тие се врзуваат со познатите соодветни балади или мотиви од македонската народна поезија.

3. Поглед во стилската и јазичната анализа на првата книшка на Блаже Конески *Мостот* (поема) од 1945 г. (Конески 1945) (в. прилог 2).

Оваа книшка е издадена, како што може да се види и од прилогот 2, по повод на лотарија организирана за децата бегалци од граѓанската војна во Грција во 1945 г. Овде е издвоена во посебен параграф бидејќи таа подоцна (1948 г.) станува составен дел на стихозбирката *Земјата и љубовта*. Од страна на литературната критика (делумно со право) не е добро пречекана.

За неа Георги Старделов (Старделов 2000: 37-38) вели:

„Погледнато од една историска дистанца, за нас е многу поинтересно сознанието дека неговиот обид да го воспостави и да го внесе *мостот* во системот на своите базични поетски метафори, не успеа.“

Александар Спасов и за оваа поема истакнува дека основната идеја на поемата доаѓа од фолклорот. Притоа развива теза која за мене е мошне интересна дека фолклорниот мотив *принесување жртва за да успее некоја градба*, го среќаваме и овде:

„Новата градба ќе биде цврста, неуништива, вечна. Во неа е вградена жртва. Тоа јасно се гледа од практиката на стариот мајстор, таткото на паднатиот партизан.

„...*почујте татков зарек и клетва,
младичи, син ми по вас го следам,
негова тврдост в очи ви светка:*

*Да прегне секи. Треба да се гради
мостот! Челик тврд нека пишти!*

***Крв в темел легнал. А таква зграда
ни век ја руши, ни бура ја ништи!***

(Спасов 1977: 249-250)

Сепак, мора да се истакне дека на песната ѝ недостасува ритам, таа е повеќе „епско раскажување“ преточено во стихови. Се разбира тука има влијание и модата преземена од советската поезија од тоа време на „прекршени/бели“ стихови.

4. Поглед во стилската и јазичната анализа на првата книга поезија на Блаже Конески *Земјата и љубовта* од 1948 г. (Конески 1948) (в. прилог 3).

Оваа книга се состои од следниве делови: **Тешкото:** *Тешкото, Илинденски мелодии, Песната, Писмо, На граница, Родина, Сончева колона*; **Земјата и љубовта:** *Пролетна песна, Весела песна, Полноќ, Утро, Караорман, Охрид, Дојран*; **Средба со Жинзифов** (поема); **Мостот** (поема).

Сега неколку забелешки за одделни песни од оваа книга, но и за издвоените циклуси.

4.1. Песната *Тешкото* според мислењата на читателите и на критичарите е најдоброто остварување во оваа книга. Што се однесува до јазикот на оваа песна веднаш треба да се каже дека на многу умешен начин се применети моделите од јазикот на македонската народна поезија, така што јазичниот израз е стилизиран и е издигнат на рамниште на јазик на уметничката поезија. Ова е важен чекор во давањето образец за современиот македонски

уметнички поетски стил. Она што треба да се издвои е ритамот на песната. Тој го следи ритамот на самото народно оро *Тешкото* и, како резултат на ова, е добиена напишана песна при што кога таа се чита или се слуша во паметењето на примачот на песната одсвонува нејзината мелодија. И уште нешто: во пораката на песната е извршена актуализација. Додека оригиналното оро носи порака на разочарување поради разделбата, храбрење на тој што заминува, без оптимизам, дотогаш песната носи порака на оптимизам за новиот живот во слободата.

Еве ги следниве извадоци во поткрепа на тезата:

Претпоследна строфа е со пораката „како беше во минатото“:

О тешкото! Синцир ти беше на робја (=збирна множина карактеристична за јазикот на македонската народна поезија),
дур не стана народ во листена (=продолжена придавска форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија)
гора,
сè дури со јадот од векови собран
не поведе бујно (=придавска форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија) бунтовнишко оро!
Се залула танец низ крвје и огон (=форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија),
и повик се зачу и грмеж во чад –
те разнесе сегде бунтовната нога (=не се јавува удвојување на директниот предмет што е карактеристично за јазикот на македонската народна поезија),
во родниот кат.

Последната строфа е со пораката „како ќе биде во иднината“:

О тешкото! Сега по нашите села
во слобода првпат штом оро ќе сретам (=форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија),
зар чудно е – солза да потече врела (= *солза врела*, придавката иде по именката, форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија),
зар чудно е – желба јас в срце да сетам?!
Од вековно ропство мој народе идеш,

но носиш ти в (=скратен предлог *во*, форма карактеристична за јазикот на македонската народна поезија) срце дар златен и пој.

Пченицата твоја триж (=збор карактеристичен за јазикот на македонската народна поезија) плодна ќе биде,
и животот твој!

Самиот Конески неколкупати има кажано дека песните *Тешкото* и *Стерна* се родени „во здив“ што значи дека се пишуваани во кусо време како наплив на инспирацијата.

Тој вели дека песната не ја „напишал“, туку ја „открил“:

„(...) По извонредно лесната импровизација на некои текстови („Тешкото“, „Стерна“ и др.) одеднаш бев обземен од чувство дека јас песната заправо не ја пишувам, ами ја откривам. Веднаш се јави во мене мислата дека не е можно да сум јас првиот што доживела таква сензација и, потоа, дека целата појава бара рационално објаснение.“ (Конески 1993: 12)

4.2. Следните песни од овој циклус: *Илинденски мелодии*, *Песната*, *Писмо*, *На граница*, *Родина*, *Сончева колона* имаат татковинска тематика и се посветени на клучни историски настани (*Илинден*), или на убавината на земјата (*Родина*), или на храбрите ослободителни народни борци (*Сончева колона*), но и на воодушевувањето да „се пее“ на својот македонски јазик (*Песната*, *Писмо*).

Според моето сфаќање овие песни ја исполнуваат „задачата на денот“, но имаат и вонвременско значење.

4.3. Следниот циклус на песни под наслов *Земјата и љубовта* ги содржи следниве песни: *Пролетна песна*, *Весела песна*, *Полноќ*, *Утро*, *Караорман*, *Охрид*, *Дојран*.

Во однос на избраните теми во овој циклус што исто така се наоѓаат во рамките на т.н. „фолклорен маниризам“, на стилски, но и на јазичен план, за пр. да го споредиме постојаниот епитет *дивен*, *дивно*, познат во поезијата на поширокото јужнословенско и балканско подрачје, овде се насетуваат изблици на интимизмот. Настаните се предадени од гледна точка на поетот, а не како објективни случувања. Подоцна, интимизмот ќе стане исклучително важна алка на поетиката на Конески. Еве уште неколку „постојани

епитети“ од јазикот на народната поезија во песната *Охрид: росо девојче, бели сватови, поле широко, сури ридје* и сл.

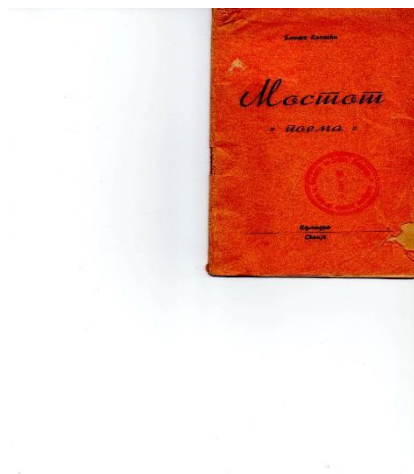
4.4. Следниот циклус го чини поемата *Средба со Жинзифов*.

Во оваа поема е зачат процесот на создавање песни посветени на основните личности во развитокот на современата македонска литература: Жинзифов, Рацин, Неделковски и др. Ова според нашето сфаќање има две цели: оддавање почит кон овие културни дејци и поставување на културни меѓници во нашата писмена традиција. Впрочем Конески за тоа зборува пошироко во својот есеј „За македонската литература“ (Конески 1993: 104-107).

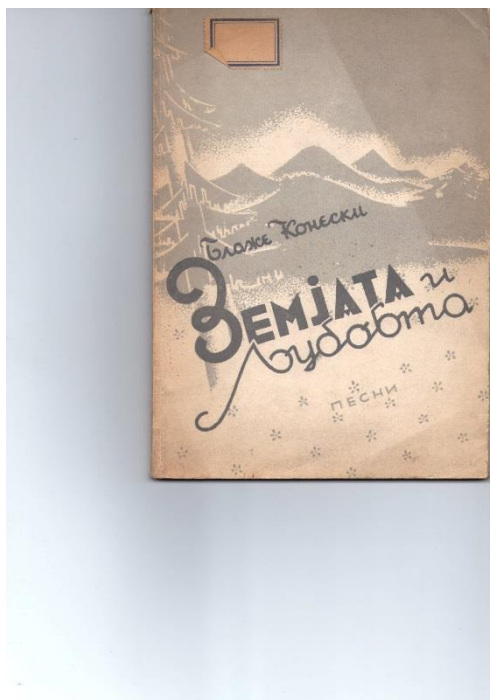
4.5. Заклучни согледувања:

1. Причините да се создаде една песна, а и да се развие подоцнежен поетски опус кај Блаже Конески дојдоа, според наше мислење, од внатрешна потреба тој да се искаже во поетска форма, но и од неговата потреба да ги испроба можностите на тогашниот (1945 г.) млад македонски јазичен стандард.
2. Темата на основниот почетен, но и подоцнежен интерес на Блаже Конески е јазикот и стилот на македонската народна поезија.
3. Фолклорната балада дала определени импулси од структурен карактер во конституирањето на уметничката балада во поезијата на Конески.
4. Првата книга поезија на Блаже Конески *Земјата и љубовта* од 1948 г. (Конески 1948) според моето сфаќање ја исполнила „задачата на денот“, но донела и вонвременско значење во современата македонска поезија.

ПРИЛОГ 2
Блаже Конески, *МОСТОТ* (ПОЕМА)

ПРИЛОГ 3
Блаже Конески, *ЗЕМЈАТА И ЛЈУБОВТА* (СТИХОЗБИРКА)

ЛИТЕРАТУРА:

Конески 1945: Б. Конески, *Мостот (поема)*, Скопје: Култура.

Конески 1948: Б. Конески, *Земјата и љубовта (песни)*, Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија.

Конески 1971: Б. Конески, *Јазикот на македонската народна поезија*, Скопје: МАНУ.

Конески 1986: Б. Конески, *Блажена гора зелена. Антологија на македонската народна лирика*, Скопје: Македонска книга.

Конески 1993: Б. Конески, *Светот на песната и легендата (есеи и прилози)*, Скопје: Гоце Делчев.

Спасов Љ. 2006: Љ. Спасов, *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик/Бојата на јазикот (втор дел)*, Скопје: Култура.

Спасов А. 1977: А. Спасов, *Истражувања и коментари*, Скопје: Култура.

Старделов 2000: Г. Старделов, *Одземање на силата*, Скопје: Ѓурѓа.

Лилјана Макаријоска

ОД ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЈА

Преку етнолингвистичките истражувања на националната материјална и духовна култура, на народните обичаи и верувања и јазикот како духовно културно наследство можат да се проследат специфичните елементи што го градат етничкиот идентитет на Македонците.

Сето она што било значајно за човекот во неговиот секојдневен живот, за неговиот опстанок во општествената заедница станувало предмет на народните обреди, обичаи и верувања. Биле установени цела низа обичајни правила и забрани, ограничувања, обредно-магиски дејства со цел да се пресретнат несреќите, „лошото“ што може да му наштети на човековото здравје, животот и сл. Преку разликувањето на „така чини, така е адетот што останал од старите“ и „така не чини, не е на арно“ се пројавувала постојаната борба за победа на доброто против злото.

Основната функција на обичаите претставува регулирање на односите на поединецот кон семејството и заедницата како целина во различните животни и општествени околности, а секогаш со единствена цел – заштита, осигурување на опстанокот на човекот и заедницата. Со оглед на верувањето дека непридржувањето на одредени пропишани, односно утврдени вредности од страна на заедницата повлекува последици за поединецот, семејството и за целокупната заедница луѓето настојувале преку обичаите, обредните дејства како најстара форма на регулирање на општествените односи (однесувањето на луѓето во определена општествена средина) и религиозните ритуали (молитвите, поклонувањата, принесувањата жртви) да ја придобијат божјата милост, а да го одбегнат влијанието на натприродните, зли сили.

Несомнено многу народни обичаи денес се исчезнати, се практикуваат во видоизменети форми, па нивната вредност и оправданост треба да се разгледува од историски аспект, од аспект на општествените услови, семејните односи и меѓусебните односи на

целокупната заедница во секојдневниот живот, од аспект на односот кон природните појави, од аспект на трудовата дејност итн. На пр. во обичајниот циклус се изделуваат обичаите од селско-стопанската дејност поврзани со верувањето за пресудното влијание на почетокот на земјоделските работи (првото орање, првото засејување, првото зажнејување и сл.) за побогат род, односно обичаите од чие придржување зависел „берикетот“ кој бил од суштинско значење за човековиот опстанок.

Традиционалната македонска култура е блиска со културата на другите словенски и балкански народи, па можеме да говориме и за единство на словенската или балканската култура, што наоѓа свој одраз и во терминологијата. Преку лексичката анализа се изделува лексиката што има општословенски, балкански и јужнословенски карактер, како и лексиката специфична за македонскиот јазик или за определен регион.

Во определени историски и социјални услови се пројавуваат разновидности со установена територијална и временска распространетост кои сепак се обединети во единствена целина со јасни, препознатливи форми и развојни тенденции, па и лексичкиот фонд е подложен на промени, на усвојување или потиснување од употребата на одделни лексеми.

На пр. терминологијата на семејната обредност се дели на специфична и меѓубредна, а дел од таа лексика е општоупотребувана, но во обредните комплекси функционира како термилошка (кравај, колач, пита, леб) и во трите субсистеми на семејна обредност (Легурска, Китанова 2008: 13). Во меѓубредната спаѓаат термините карактеристични за два или за три обредни потсистеми, на пр. месарија (месачка), саботнина, молчена вода претставуваат дел од терминологијата на свадбената и на посмртната обредност, белег, нишан, аманет на свадбената и на родилната обредност, ракиции се лицата што ја носат благата ракија и др. дарови во домот на родителите на невестата, па кај кумот и др., но и лица што одат по куќи на Василица. За дел од термините е карактеристична повеќезначноста: калесар, калесник тој што кани на свадба и сл.; предмет со кој се канат гости на свадба, калесарка, калесница таа што кани на свадба и сл.; сад со кој се кани на свадба (Макаријоска 2014: 9).

Обичаите се засновани на потребата за одржување и сообразување на заедничкиот живот на луѓето од едно населено место, област и сл. во целокупната општествена заедница, според нив

се уредува целокупниот човечки живот – од раѓањето доаѓањето „на свет“, одгледувањето, стапувањето во брак, извршувањето на родителските обврски итн. до испраќањето „на оној/другиот свет“.

Ќе се осврнеме на обредите и обичаите што се поврзуваат со животниот циклус, со најважните настани од животот на поединецот: раѓањето, стапувањето во брак и смртта.

Родилна обредност. Македонците континуирано ги негувале обичаите поврзани со раѓањето со цел да обезбедат нормална бременост, здрав пород и продолжување на семејната лоза. Преку лексиката поврзана со раѓањето можат да се следат специфичните елементи, но и воспоставениот традициски систем на обредите на пошироката територија, во балкански и словенски контекст. Иако обичаите што се изведувале меѓусебно се разликуваат од регион до регион, па дури и од село до село, сепак во основа се изделуваат заеднички елементи, како на пр. повојница, крштивка и др., а многу архаични елементи се распространети пошироко на Балканот¹.

Добивањето потомство е значајно за секоја брачна двојка, за секое семејство, а желбата за здрав пород, за „да се наполни куќата со деца“ се преточува и во повеќе свадбени обреди, на пр. преку: фрлањето житни зрна како симбол на плодноста; обичајот невестата да земе в раце машко дете пред да влезе во новиот дом; ставањето на детето т. н. пасторче, накоњче да јава на коњот врз ковчезите со чеизот; држењето машко дете во skutот на невестата, во брачната соба, па тркалањето машко дете на постелата на младенците со желба за машки пород итн.

Бременоста е значаен период од животниот циклус на секоја жена. Жената во состојба на бременост, трудност се именува: бремена, трудна, трудница, тегобна, товарена, тешка, полна, несама, на друг ред, затворена, детина и корабница. Се верувало дека бремените жени треба да се чуваат да не ги „завијат“ лоши, зли сили „ветришта“, зашто може да родат нездраво дете или детето може да биде слепо, немо и сл., дека не треба да одат на гробишта, бидејќи ќе

¹ На пр. според народното верување, бремената жена не треба да прескокнува метла, секира, тесла и сл. за да не се роди дете со недостаток; да не прескокнува јаже, синцир, врвки за да не се задуши детето со папочната врвка; да не седи на прагот на куќата за да нема тешко породување; на бремена жена сè и се нуди за јадење за да не го изгуби плодот; по породувањето леуноката 40 дена не излегува од домот, детето до 40 дена не се остава само; пелените не се оставаат по зајдисонце, се ставаат амајлии или др. предмети за заштита од уроци или зли очи.

родат бледо дете итн. Определени забрани произлегувале од народното верување дека детето може да се роди со карактеристики на животното со кое бремената жена била во контакт, на пр. со змија и гуштер по што детето можело да се роди со шарки, бемки по телото или кожата да му се лупи како на змија; со магаре по што детето може да има магарешки уши, заби, може да биде тврдоглаво итн. (Неделков 2005).

Во минатото бракот без деца се сметал за божја казна или последица на магија, клетва, а неплодната жена се нарекувала: бездетка, безродница, неплодна, неротка, нечедна, јаловица, јалова, штира, штира, штираклица, штираквица.

Чинот на раѓањето бил проследен со низа обредно-магиски дејства за да се обезбеди полесно породување на родилката, именувана и како: породилка, родиља, родиљка, ле(в)уса, леунка, повијалица, повијалка. При чинот на раѓање учествувала постара и искусна жена, позната како баба, бабица, селска бабица, која ја сечела папочната врвца, папоче, па го повивала новороденото. Бабицата требало да ја баби, бабува особено жената којашто првпат раѓа: првородилка, првостинка, првоштенка, прворотка. Постелката именувана и како: постелица, лежиште, послежина, кошулче требало да се закопа на некој благословен и чист дел во земјата или под некое младо и родно дрво.

Преку обредот тиганици, мекици, лангиди (истиот или следниот ден по раѓањето) се изразува прифаќањето на детето во семејната заедница, а блиските роднини и пријатели се покануваат на тиганици, со што се објавува веста за новиот член во заедницата.

По раѓањето, новороденчето се нарекувало и: цицалче, бебе, поапче, пеленаче, повиваче, рулче, а според народната традиција, требало да го задои друга жена наречена доилка, жена-доилка, дојачка, дојалица, дојница, доеница, дојарија, дојарика, дојарица, задојница, подојачка, помајка, раначка, мајка по млеко, цицарка, цицачка, бискалка, боскачка. Таа станувала мајка по млеко за новороденчето, додека новороденчето и децата на доилката станувале браќа по млеко, побратими и сестри по млеко, посестримии. Интересно е разликувањето на пр. дојачка ‘жена која дои туѓо дете’, доилка ‘жена која дои свое дете’, мотивирачките односи при именувањето раначка ‘доилка на туѓо дете’, раначе ‘дете доено од друга мајка’. До третиот ден леунката лежела за да не ѝ избега млекото (Николовски 1992: 203).

По третиот ден се случува задојувањето на новороденчето од неговата мајка, а на третата вечер крај домашното огниште се вршело обредно залулување на новороденчето во татковата кошула (бела, старинска) за да биде како него; го облекувале во нова облека, во пелени, пеленки ‘надворешни, поголеми, за завивање’, постилци, престилки, кулупани ‘внатрешни, долни’, а по обредното миење на леунката и леунчето, се подготвувала обредна вечера и се месел обреден леб. Според народното верување, на третата вечер се случува и наречувањето на судбината на новороденчето или одредувањето на животниот пат, доаѓале три наречници, суденици, суѓеници за да ја одредат судбината на детето.

Обредниот леб подготвен до три дена по породувањето се нарекувал Богородичник, Богородник, Богородичина погача во чест на Св. Богородица, Богородичина пита, а има и низа други називи за пита месена по раѓањето: колак, пита, питка, мала пита, голема пита, молитва.

Првото капење/бањање претставува чин на прочистување при кој во водата за првото капење се фрлало сребрена пара, за детето да биде здраво и чисто; во коритото со вода се ставало и: јајце, сол, зелено дрвце, колче, монета, прстен, чешел, клуч, житни плодови и др. Малата молитва претставува црковен обред за прочистување на родилката и на новороденчето со осветена, крстена вода. По раѓањето на детето, некој од домашните одел во црквата за да земе молитва за леунката (шише со крстена вода, затворено со гранче босилек). Од таа т.н. молитвена вода, светена вода, молитва, мала молитва се ставало по една чашка во водата наменета за капење на новороденчето (Атанасовска 1991: 214), родилката пиела од неа, си ги замивала градите, а остатокот од молитвата се истурал во протечна вода.

До 40-тиот ден по раѓањето родилката се нарекува: еврејка, глотна, нечиста, а некрстеното, немиросано дете: бубера, гољче, еврџ, кежо, крже, леонче, пижа, пижанче, повивче, пуже, пурде, пуша, рулче (рулек), чорка, чупа, шуле (шуљко)². Леунката и

² Преовладувале именувањата: гољче, крже, повиваче, рулче кои имаат словенско потекло, бубера, шуле од ароманскиот јазик, леонче и евруш од грчкиот, пуже од латинскиот, пуша, чорка од турскиот јазик. Исто така, преовладуваат лексеми со негативна конотација (валкан, товар, ѓавол и сл.), а најверојатно се работи за профилактика. т.е. за заштитна функција, но можно е и поврзувањето на овој период од животот на детето со периодот на некрстените денови на Исус Христос (12 дена, од Божиќ до Богојавление, т.е. Водици) лош, тежок, период со многу забрани и табуа. Се верувало

новороденчето се наоѓале во посебен обреден простор, заштитен од носителите на нечистото и опасното, од т.н. мрак, од нави, навјаци демонски суштества, што сакаат да им наштетат преку болест, како и од уроци, очи, зарек, односно зли очи, урокливи очи. На пр. ако детето плачело навечер било лекувано од нави, а ако плачело и претало со нозете и ако му биле црвени петите тогаш се верувало дека страдало од клиње (Никодиноски 1991: 187). Леунката „од навите“ добивала грчеви, главоболки, гушење, паѓала во бесознание, можела да го изгуби млекото, да добие висока температура, но тие можеле да предизвикаат и ненадејна смрт на леунката или на новороденчето. Превентивно-заштитните мерки биле различни, на пр.: на прагот од вратата ставале жар, испишувале крст, закачувале лук или босилек, ставале секира, амајлии. Исто така познато било и изговарање магични, но и погрдни зборови за она што е убаво, облекување на дел од облеката наопаку, мачкање со јаглен или пепел. За превентивно средство од злите очи се сметал лукот, додека црвениот конец бил најчеста заштитна мерка, преку врзување.

При обредот повојница, бабиње, виѓе, виѓавке, мало виѓе и големо виѓе жените повојничарки, виѓавки, доаѓале кај новороденчето повојниче, повојче, пеленаче (во периодот од првата седмица до 40-тиот ден), обично претпладне, додека денот напредува за детето да напредува, а носеле дарови за родилката: погача, пита, тиганици, за детето: паричка (за здравје и среќа), капче, чорапчиња и сл. На мало виѓе се носеле: тиганици, лепче, пелена или кошулче, а на големо виѓе погача, пита/мазник, чорапчиња, капче.

Големата молитва за леунката го имала истото значење како крштеквата за новороденчето – на 40-тиот ден леунката се капела, облекувала чиста облека и заедно со бабата и со детето одела в црква на голема молитва. Следела посетата на роднини по големата молитва – при враќањето од црква, мајката со детето требало најпрвин да посети некоја друга кука, а домаќините во таа кука го дарувале бебето со шеќер, брашно и со јајце: шеќер – за да биде благо, брашно – за да биде сито и јајце за да има чисти пелени.

Крштеквата, крштевање, детокрст, крстење можело да биде на 7, на 9 дена, на шест недели, на два месеца итн., обично во четврток, петок или недела и претставува црковен обред во кој најважни се кумот, нункото и кумата, кумица, нунка, како духовни родители на

дека со крштевањето детето се прочистува, се просветлува, се заштитува, а ако не биде крстено ќе стане демонско суштество т.н. навјак, навјаче (Коробар-Белчева, 2001: 178).

новороденчето. По крштевањето, крстеничето си добивало крстено име³ од кумот преку обредот „куме кажи име“. Се верувало дека „не е на арно“ да се смени крстеното име, тоа тоа не смеело да се менува.

Во Тетовско по крштемката во домот на таткото се поканувале само најблиските роднини на мала крштемка и биле пречекувани со леб, сол и кромид за мајката да има млеко, а непосредно по малата крштемка се правела и т.н. голема крштемка за сите роднини и пријатели. Исто така се разликувало молитвено име, кажано од свештеникот (според најблискиот верски празник до денот на раѓањето), а потоа и конечно име дадено од кумот и тоа обично наследно (по дедото или бабата по таткова линија) или друго.

Во црквата кумот го земал бебето на бело платно, а кумата го облекувала во облеката што му ја дарувале. Се верувало дека првата кошула добиена од кумот има заштитна моќ од болести. Кумот трипати го тркалал детето на масата на која имало остатоци од храна и за првпат го заранувал, а присутните давале пари за да биде среќно. Посебно се интересни обичаите со сретен кум, кум од неволја, што се изведувале кога децата „не траат“, „не виреат“, односно кога во семејството се умрени повеќе деца, па кум станувал тој што прв ќе го сретнат кога детето го носат на крштевање.

Обредот прво потстрижување на бебето, застриг, стриг, срижење, прво стрижење, земање коса на детето го изведувал кумот како благослов и заштита предадена од него. Во периодот до навршувањето на првата година се посветува внимание и на првото запче, проодувањето проследено со месење на погачата постапалка, престапалка, проодниче во форма на стапало, што се дава кога детето ќе прооди, а е само јужнословенски обред.

Ќе ги споменеме и називите за првото дете во семејството: првенец, првенче, првородено дете, првороденче и за последното дете: сугаре, истресок, најсетно, дородок, изродок, но и галениче, милениче, за вонбрачно дете: копиле, лефтерче, за девојка-мајка копиларка, копилка, за жена која не раѓа веќе дородена, одродена, изродена жена итн.

³ Името на детето го давал кумот, обично по баба и по дедо, а често и според верските празници – ако детето е родено пред Велигден – *Велика*, *Велко*, околу Митровден – *Митре*, *Митра*, *Димитрија*, околу Спасовден – *Спасе*, *Спаска*. Ако се раѓале само женски деца имало обичај детето да се крсти *Менка* за да се смени полот на следното дете, по предвремено родени деца, односно ако децата „не траат“, ако „не се држат децата“ се крстеле *Трајан*/*Трајанка* за да трае, *Живко*/*Живка* за да биде жив.

Свадбена обредност. Свадбените обичаи спаѓаат во групата општествени обичаи во личниот и семејниот живот, па се карактеризираат со извесни специфичности и разновидности меѓу различни етнички групи.

Основните елементи на традициската свадба⁴ се подложни на промени – се видоизменуваат или пак потполно исчезнуваат како резултат на општествено-политичките и други услови, а со нив и соодветните именувања.

Истражувањата на свадбените обреди и обичаи (претсвадбените, свадбените и посвадбените) ја опфаќаат и соодветната свадбена терминологија која ги вклучува: називите на обредните дејства, на обредните предмети и на обредните лица.

Претсвадбената обредност е поврзана со: избор на девојката; стројникување; свршувачка; месење на обредните лебови; китење на бајракот и на картата за канење најпрво на кумот и на старосватот, па потоа на роднините и на другите гости; канење на мртвите; плетење на венецот; подготвување на младоженската постела (плетење на рогузината во домот на младоженецот); носење на невестинското руво; бричење на зетот; збогување на невестата со семејството.

Со претсвадбената обредност се поврзуваат на пр. називите запросување, како и вршачка, армас, веридба, свршувачка, главеж, годеж, годење, строј, углав ‘свршувачка, договор за свршувачка’, разновидностите пиење, мали шеј, мал свршок ‘прва мала веридба’, голем свршок ‘кога се договара свадбата’, свршувачка.

По свршувачката девојката се смтала за: свршена, верена, дадена, даденица, таксана, годена, армасана, а момчето за: свршеник, вереник, годеник, вршеник, армасаник. Паралелно со разликувањето на мал и голем строј; за девојката се вели дека дала збор, дала шеј, пратила дар (чорапи /бакшиш), а со називите прике, мираз, чеиз ‘имот што го донесува жената кај мажот’, се поврзуваат и миразлика, миразџика ‘таа што носи голем мираз во бракот’.

Свадбената обредна практика опфаќа: собирање и китење на сватовите; пристигнување на сватовите; одење по невестата; пречекување на сватовите; гледање на младоженецот преку прстен или сито; откупување на невестата од страна на младоженецот, свекорот, кумот и деверите; обување на чевлите на невестата од

⁴ Свадбените обичаи се наметнувале како правила, непипшани закони кои биле прифатени од целата заедница, за која тие се норми за однесување, или според верувањата зашто „така чини“, „останало од стари“ па „греота“ или „нефела е“ или „не е на арно“ да не се направи или да се направи поинаку.

страна на деверот; дарување на деверите и роднините на невестата; изведување на невестата, пеење проштални песни пред заминувањето од татковиот дом; венчавање; дарување на роднините на момчето пред новиот дом, пречекување на невестата од страна на свекрвата и воведување во новиот дом; свечен ручек; прва брачна ноќ (Вражиновски 2000: 356).

До денес обично под свадба се подразбира ‘денот кога се прави церемонијата, односно се зема невестата’. Вообичаено свадба не се прави во периодот од Божик до Водици и во текот на постите (божикни, велигденски и др.). Познати се називите машка свадба ‘веселба на денот на свадбата во домот на момчето’ што опфаќа: подготовки на младоженецот; канење на кумот и старосватот; собирање на сватовите; доаѓање на невестата во нивниот дом; како и женска свадба кај девојката што подразбира: подготовки на невестата и на домашните до доаѓањето на сватовите; облекување на невестата; заштитни магиски дејства и др.; а во заеднички обреди спаѓаат: доаѓање на невестата; изведување на невестата од нејзиниот дом; венчавка на младоженците; воведување на невестата во новиот дом (преку прагот, до куќното огниште); дарување на невестата и сл. Го бележиме и називот машка трпеза ‘трпеза на која седеле мажите на свадбата на чело со кумот, пиеле ракија или вино, наздравувале, благословувале’.

Венчавката според црковните норми опфаќа: менување на круните (венците), ставање на прстените; фрлање жито, бонбони, пари и сл.; врзување на десните раце на младоженците (со платно) за вечно да останат „врзани“ заедно. Свештеникот и младоженците три пати вртат околу масата на која се наоѓаат виното и погачата, па свештеникот им дава наизменично три пати да се напијат – прво на момчето, па на невестата, потоа на кумот, на старосватот и на деверот. За венчавката се неопходни свадбени свеќи, брачни свеќи⁵.

Свадбената терминологија ги вклучува називите на обредите, со различен степен на зачуваност и припадност, на пр.: зачешлување, чешлање и китење на невестата и забричување, бричење на младоженецот ‘чинот на бричење на зетот од страна на кумот и деверите пред тргнувањето на сватовите по невестата’. Познат стар обичај е невестата да служи или да гувее за време на свадбата (покорно молчејќи и стоејќи), да се поклонува, како и да го бакнува

⁵ Младите што се венчале во период од една година (во претходната година) на празникот Младенци ги носат свеќите од венчавката да догорат во црквата.

куќниот праг излегувајќи од родителскиот дом, а при влегувањето во новиот дом да го мачка прагот со мед, да пречекори со десна нога, да се врти околу огништето три пати заедно со свекрвата (или со деверот).

Познато е, на пр. китење сватови (со цвеќе и рузмарин), кршење на сваќата ‘постапка кога таткото на невестата и таткото на зетот (свекорот) ја кршат погачата’, кршењето на некој предмет пред тргнување по невестата; при одењето по невеста покрај деверисувањето познати постапки се буткање врата, ставање пари во чевлите на невестата за да ги обуре; изнесување на невестата и сл.

Целата свадба е проследена со благослови (на пр. „Да ни се вечни младоженците!“), наздравување, кревање здравици, молитвење изговарање молитви. Посебно место на денот на свадбата имаат народните ора, а познати се изразите поведува оро ‘заигра на чело на орот’ (невестата го поведува орот кога со сватовите тргнува од својот дом), води оро ‘е на чело на оро’, свекрвино оро ‘оро што го поведува свекрвата’, познато и како прво оро, кумово оро ‘оро што го води кумот (фатен до младоженците)’ невестинско, момино, моминско оро ‘орот што го води невестата, на пр. кога излегува од домот на родителите’, зетовско оро итн.

Блага ракија, слатка ракија, црвена ракија, невестинска ракија, на понеделник (т.н. „ден кога се веселат жените“ со шегобијни песни) е посвадбен обичај што се изведува следниот ден, во понеделник, кога се пиела блага ракија, па според тоа се именува на понеделник, а сваќите носеле благи работи, баклава и други слатки со шербет.

Во македонската традиција се познати и називите: прегозба ‘гозба што ја приредуваат младоженците за родителите на невестата во првиот четврток по свадбата’, првиче ‘прва посета на родителите на невестата во куќата на зетот по свадбата’, но и ‘прва посета, гозба кај таткото на невестата или кај свекорот за точно определен број гости’, на виѓе, на виѓење ‘посета кај таткото на невестата, по неколку дена од свадбата’ и ‘посета на сватовите кај невестата, за да видат во каква куќа е мажена’; мало првиче ‘посета на родителите на невестата и нивни роднини во домот на зетот обично во првата недела по свадбата’, големо првиче ‘посета на невестата и зетот со фамилијата во домот на родителите на невестата’, вторице ‘обичај зетот со свои роднини да оди кај родителите на невестата вториот петок по свадбата’, повратка ‘посета на омажената ќерка кај мајката по две-три седмици/недели’.

Називите на учесниците на свадбата се условени и од нивната улога во свадбените обреди, а најчести се: невеста, младоженец, зет, кум, нунко ‘првиот сведок на венчавањето, кој е особено почитуван (најмногу се почитува стариот кум, старо кумство наследно кумство, наследено со генерации)’ и кума, кумица, нунка, па старосват, старејко и старосватец, стар побратим, поткумник ‘втор сведок при венчавањето, често близок пријател или некој што е во роднинска врска со младоженецот по мајкина линија и старејковица, старосватица ‘придружничка на невестата при венчавање’, девер кој, покрај другите посредници: стројникот/стројарот, бајрактарот, муштулциите, заема важна улога во традиционалниот свадбен обред (бил близок роднина на младоженецот, но не роден брат или се настојувало еден од деверите да биде внук на свекорот, а другиот на свекрвата), главен девер, рачен девер ‘тој што ја придружува невестата на денот на свадбата’, секако родителите на младоженецот свекор, свекрва, и на невестата тест, дедо и тешта, баба, па сват, сватко, сватови ‘роднини чии син и ќерка се во брак’.

Учесниците во свадбениот чин, покрај основните личности – невестата и младоженецот, се делат на две групи – првата ја сочинуваат лицата кои се определени по принципот на наследување, тоа е т.н. ритуално сродство (крстно и венчано), односно кумството, кое се почитувало и се почитува исто како крвно сродство и се пренесува во наследство од татко на син, а кумот се почитува исто како родителите и секогаш го има почесното место. Втората група ја сочинуваат лица избрани по принципот на сродство (по правило од семејството на младоженецот). Тука спаѓаат деверите (најчесто браќа на младоженецот) и старосватот. Во оваа група спаѓаат и родителите и роднините на младоженецот како учесници во свадбата – свекор, свекрва, сватови (Узенџева 2009: 130–132).

Познати се и називите намерник, стројник ‘роднина или близок на младоженецот којшто се испраќа во домот на невестата’, канески ‘млади девојки кои заигруваат кај невестата’, папрадари ‘мажи и деца што во петокот пред свадбата оделе да собираат папрат што ќе се постелила за првата брачна ноќ во просторијата во која ќе бидат сместени младоженците’, сват, свадбар ‘сват, но и гостин на свадба’, законици ‘заедничко именување на кумот, старосватот и деверот’, прстенари ‘свадбена поворка што оди по невеста’, предвесници, аберции, муштулции ‘мажи на коњи кои соопштуваат на родителите на невестата, носат абер дека доаѓаат, пристигаат младоженецот и сватовите’, побратим, шафер, фругличар ‘девер на

свадбата', голем побратим, стар девер, десен девер и мал побратим, мал девер 'обично најблиски роднини на момчето' (постариот ги носел чевлите, што ги обувала на третиот пат, а помалиот и го ставал венцот).

Паралелно со накоњче 'машко дете што јава на коњот врз ковчезите со чеизот' се среќава и ковчезарче 'дете со живи родители, кое јава на коњот што ги носи ковчезите со предавокот (невестинлакот) и сè што е потребно за невестата'; наколенче, скутарче 'дете што ѝ се става во skutот на невестата во новиот дом за да го подржи со молитва „Догодина машко дете да држам“, но и 'дете кое ја носи невестата на вода седум дена по ред веднаш по свадбата и сл.'.

Ги бележиме и називите месарија, месарика, месачка, месарка 'девојка што меси сваќа, свадбена погача'; прва месарија 'обично сестра на младоженецот или прва братучетка', барјактар, фругличар, прапорџија 'знаменосец на свадбата, тој што носи бајрак и оди прв во сватовската колона, обично најмлад зет за сестра или братучетка'.

Со македонската традиција се поврзани и називите: свадбарки, линарки, шетарки, шетачки 'девојки што помагаат на свадба', помагачи, помошчи, слуговници, шетачи, слугинџи 'мажи и жени кои помагаат на свадба'; ашчија, ахчија 'готвач', ашчиница, месарија 'роднина на момчето што меси и готви за свадбата'.

Свадбената терминологија ги опфаќа и називите на обредните предмети: свадбарски бајрак 'бајрак украсен, накитен со босилек, јаболко и шамивче', градец, свадбено (кумово) дрвце 'плодно дрво со 3–5 чатали, на кои се ставаат јаболка, круши, смокви, се украсува со бршлен и здравец и стои на масата на кумот на свадбената трпеза', свадбени венци 'венци за младоженците плетени со цвеќе и бршлен' итн.

Од обредните предмети ќе ги споменеме и деловите од облеката, свадбена кошула, па превез, срамник 'просирна ткаенина со која е прекриена главата на невестата', срамувалка 'парче украсено со вез, со кое невестите на свадбата ги покриваат рацете, а по неа го ставаат на појасот', тулупан 'невестинско венче', невестински појас-суница што е симбол на брачна љубов и на плодност; невестински чевли 'чевли кои деверот три пати ги принесува на невестата за да ги облече'. На пр. во македонските обичаи е познато и дека постариот девер што ги носел чевлите ставал вино во едниот чевел со желба невестата да пивне и да биде црвена како вино, да тече радост и среќа

во домот како што тече виното, а помалиот го ставал венцот на главата.

И јадењата што се поврзани со повеќето фази на свадбата (од свршувачката до првичето) се специфични и не се менуваат, на пр.: месената свадебна погача, обреден леб: сваќа, свадбен колач, младоженски/невестински колач, прстенарска погача, блага погача.

Посмртна обредност. Смртни, посмртни, погребни обичаи или култ на мртвите се нарекуваат обредите што се непосредно поврзани со човековиот однос кон смртта. Тие се архаични и најмалку се изложени на промени. Постојат многу народни верувања во врска со претскажувањето на смртта, на пр.: пропејување на кокошка, завивање на куче, утење на утка, некои соништа: уривање на куќата или нејзини сидови, паѓање на заби (особено предни).

При претсмртното земање измолка или земање прошка блиските доаѓале да земат прошка „да се простат“ од некој болен или постар кога чувствува дека смртта му се наближува и на тој начин да му се олесни умирачката, да се ослободи болниот од гревовите или неправдите што меѓусебно си ги сториле, за да може „слободен“ да оди на „тој век“, на „оној свет“.

Почитувањето на традиционалните посмртни обреди (капење на покојникот, облекување во нова облека, отворање на вратите и на прозорците, истурање вода од домашните садови, покривање на огледалата, отпејување од свештеникот, подготовки за погреб) се потврдува и преку обредната лексика. По доаѓањето на смртниот, судниот час, односно по настапувањето на смртта, умирачката на починатиот, односно умрениот, покојникот, мртовецот, смртникот, веста за смртта ја пренесува гласникот, аберцијата и тоа однадвор без влегување во дворовите.

Задолжително е капењето, миењето на покојникот или протривањето со влажна крпа или крпа натопена со вино. Водата во којашто бил капен покојникот т.н. мртовечка вода се фрла на место на кое не минува никој (крај плот, в река и сл.), бидејќи ако нагазне на тоа место нагазиште ќе му се случи несреќа. Најмногу магиски дејства се изведувале со мртовечката вода, сапуноот со кој се миел и крпата со која се бришел покојникот. Со сапуноот се премачкувале рани, приштови, мртва коска и други болки, за да исчезнат, односно „колку што ќе стане (жив) покојникот, толку и тие да станат“. Мртовечката крпа со која била врзана главата на покојникот за да не му стои устата затворена (да не му се отвора вилицата) луѓето ја

носеле на судење, ја ределе во појасот или во обувките, под стапалото, па кога тој од спротивната страна ќе зборувајќи ја стискаше со раката или со стапалото, за да му е „врзана устата“ како на покојникот (Целакоски 2002: 142, 143).

Потоа следи спремање, спастривање, средување/суредување на покојникот, односно бричење, чешлање и облекување⁶. При облекувањето се ставало и дел од венчанијата, венчалната облека и венчалниот прстен за да можат да се најдат брачните партнери на „оној свет“. Во сандакот на покојникот се става неговата облека (под перницата), под него покривач (килим, ирам) и чаршаф, како и предмети за лична хигиена (чешел, огледало, сапун, брич), други неопходни предмети (прибор за јадење, паричник, очила, ноже, бастун).

Со посмртната, погребната обредност се поврзуваат термините: носило ‘два стапа испреплетени со јажиња за носење на покојникот од домот до гробиштата’, ковчег, сандак ‘сандак за закоп’, одар, мртвечки одар, посмртна постела ‘легло на кое лежи мртвецот до неговото закопување’ (обично во средината на собата), а се покрива со бело памучно платно наречено покрив, покривка, а исто така и марама, крпа, врзувало ‘бело шамивче со кое му се врзуваат рацете и нозете, вилицата’ (па се става под перницата за да си оди заедно со покојникот), погребни обувки ‘обувки што му се ставале на покојникот за да оди во долниот свет’.

Веднаш по смртта или откако покојникот ќе биде среден на постелата се пали мртвечка свеќа, бој-свеќа ‘памучен конец којшто одговара на висината (должината) на покојникот и восок, со кружна, т.е. спирална форма или замотана во клопче’, се става покрај главата во свеќник, во подлабок сад со брашно или жито. Оваа свеќа во некои региони догорува на денот, некаде на третиот ден, а некаде до 40-тиот ден или до година.

Роднините, соседите, пријателите доаѓаат на простување, на „Бог да го прости“, носат свеќа, цвеќе, босилек, чорапи, крпи, но и костени, ореви и др. Според традиционалните норми се избегнува присуството на мали деца или бремени жени (ако оди си врзувала црвен конец на палецот на ногата) крај починатиот.

Во домот на починатиот се оплакува, се реди, се тажи, односно се врши обредот оплакување, тажење, жалење, виене за умрениот,

⁶ Повозрасните си подготвувале бовча со облека, алишта, дреи, постелнина за умирачка, чорапи, крпи за раздавање.

тажачка, речење, редаленка, редачка, редба, плач, лелек’, а со редаленка, редачка, тажачка се именува и ‘жена што тажи, што реди, оплакува на погреб или при помен’, како и ‘творба со која се врши оплакување на умрениот’, се редат неговите позитивни карактерни особини, поважни моменти од животот на покојниот, се праќаат поздрави до блиски починати (Милошоска 2005: 135).

Чување, пречувување на умрениот преку ноќта е обичај умрениот да се чува 24 часа од неговите најблиски, од жените – тажачки, а задолжително во собата останува некој буден. До разденување не се трга покровот од лицето на покојниот, а не се практикува оплакување, речење. Наутро при изгрев на сонцето му го мијат лицето на покојникот со босилек (натопен во вино и масло).

Рано наутро се копа гроб, гробница, жал, жалник обично во согласност со заветот, пораката, аманетот на покојникот уште за време на животот за одредено место за гробот. Се колел курбанот – животно, обично овен, овца или јагне соодветно со полот и возраста на покојникот. Кокошката жртвувана при погребување на второпочинат во семејството, по обичај црна, се сфаќа како жртва наменета за ѓаволот.

Месарија, месарика, месачка, месарка, ашчика е постара жена што ја приготвува пченицата што се раздава за покојникот како и погребален ручек, за душа (Малинов 2001: 65).

Во домот по отпејување, пеење/читање молитви, чатење од страна на свештеникот за упокоение на душата на починатиот, се врши простување со умрениот, опростување на најблиските (со бакнување на десната рака, на челото), пред да биде подигнат од посмртната постела, односно при изнесувањето од домот, изнесувачка (Малинов 2001: 70)⁷.

По изнесувањето на покојникот од домот се формира погребна поворка за испраќање до гробиштата⁸, а при движењето поворката не се врти назад, за да не умре уште некој. Покрај почивката,

⁷ Покојникот се изнесува низ вратата од домот со нозете напред зашто според верувањето на тој начин нема да може да се врати и да земе друг член од семејството. Домот не се оставал празен, се чистело (губрето се фрлало таму каде што не згазнува човечка нога), на местото каде што лежел покојникот се кршел земјен сад, крупарче, барде со вода, се ковел клинец под креветот, се ставало секира и сл., се мачкало кал на прагот, над вратата или на сидот (за да може да се средува, варосува домот и др.)

⁸ Најнапред оди лицето со крстот (внук на покојникот или др. момче), по него жената што го носи садот со пченицата (месаријата), па лицата со венци, свештеникот, луѓето што го носат сандакот (четворица, ретко шестмина подалечни роднини или пријатели), па на мало растојание останатите роднини и пријатели.

починувањето на покојникот на куќниот праг (го означува и првичното пространствено разделување на покојникот од домот и семејството), тоа се прави и на уште три места обично на раскрсница, на мост или крај вода (Вражиновски 2000: 324), а тие места означувале премин на „онаа страна“.

По простувањето, а пред спуштањето во гробот се врши распетлувањето, одврзувањето на нозете на покојникот (и обувките и сл.) за да може слободно да оди во рајот, при Бога. Широко распространет обичај е фрлањето грутка земја во гробот за „да му е лесна земјата“, а и да не се јавува на сон.

Со погреб, погребување, погребение, закоп, закопување, закопувачка се именува ‘погреб, втор ден од смртта’, кога се погребува, закопува телото на покојникот.

Посмртно оро ‘ритуално оро’, магиска постапка на заигрување што се изведува околу покојникот на денот на погребот или крај гробот на четириесеттиот ден (на поменот) или пак во периодот на задушници, а ја изведува мајката на која за краток временски период ѝ починале повеќе деца со цел „да му стапне на злото“, „до тука да е лошото“ или „да пукне лошото (ѓаволот)“ или три баби се вртеле три пати надесно (Мариово); оро то се заигрувало од обратна насока од вообичаеното или „наопаку“; мајката на починатите деца се забрадувала и со бела крпа (Ристески 2000: 134–136),

При враќање од погреб се настојува да се оди по друг пат, по обичај се носи и зелено гранче за „да се подмлади сојот со нов член“. По чинот погреб или помен на денот на погребот, вообичаено е давањето ручек благословен од свештеникот, познат како: закопнина, задуша, задушница, задушна храна, задужбина, но пред ручекот месаријата потура вода за миење на рацете и подава крпа за бришење.

По т.н. тргнување, кинисување „кај Бога“, „на оној свет“ се верува дека во зависност од сторените гревови во животот душите на праведните се спроведуваат во рајот „горе на небото“, а на грешните во пеколот.

Второ/друго погребение, раскоп, повторен погреб (сп. Малинов 2001: 109) е ‘обред на раскопување на посмртните останки’ по повод некоја годишнина (на три, пет или седум години) или за време на велигденски пости, пред духовденска или митровденска задушница, а без притоа да се погребат нов мртвец во истиот гроб (на пр. во Малешевско).

Во врска со посмртните обичаи се и термините: помен, пејачка ‘помен за умрениот, опело, парастос, односно денови посветени на

покојникот на одреден период од неговата смрт’, трет ден, поутрина, будење, разбуднина ‘посета на гробот следниот ден по погребувањето, со обредно миење на покојникот со вино и вода посипани кај крстот’, седум дена, саботнина, саботна софра ‘помен на првата сабота по погребот’, деветница, девет дена ‘помен по девет дена, на кој се посетува гробот, а освен палење свеќи, кадење и полевање на гробот со вода и вино се раздава храна, се дава ручек’, дваесет дена, три недели, мал парастас ‘помен на дваесеттиот ден’.

Четириесет дена⁹, шест недели, парастас, голем парастас е ‘еден од најважните помени во чест на покојникот што се прави точно на 40-тиот ден од смртта’ (Малинов, 2001: 102–103), кога се носи варена пченица в црква, што ја опева свештеникот, се кади со темјан, се полева со вода и вино, се раздава храна; се дарува облеката на покојникот на некој близок „за сенка“, за да му се најдат на покојникот (или се подава преку гробот цела бовча на некој вреник на покојникот); се даваат дарови на месаријата, копачите на гробот, гробарите, носачите на ковчегот.

Полугодишен помен, пол/половина година е ‘помен што се одржува во саботата пред истекот на шест месеци, се посетува гробот, се палат свеќи, се полева, се дава ручек’, година ‘годишен помен, во саботата пред истекот на година’, а може и порано за да се мрси, ако претходните помени се паѓале во пост и не можело да се заколи курбан, се посетува гробот, се палат свеќи, се дава ручек (со месо од курбанот), за месаријата се дава дар (крпа, марама, обувки) „за сенка“ на починатиот, а најдоцна до овој помен уредувањето на гробот треба да биде завршено; тригодишен помен, три години ‘помен со кој завршуваат сите обреди во врска со одреден период од смртта, се вели „последно му е“ и понатаму се изведуваат обредите во рамки на задушниците.

Ќе ги споменеме и називите поврзани со раздавањето храна и пијалаци (ракија, сок) од кои се истура малку на земја за покојникот, посмртна обредна трпеза, погребен ручек ‘ручек на просторот на гробиштата, кога се дава почесно место за умрениот – прво за него се дава од сите јадења на трпезата, секој става дел од храната на земја’; коливо, варена пченица ‘пченица што се остава на гробот и заеднички се јаде, се принесува на денот на погребот, во првата сабота, на 40-дневниот помен итн.’, нафора, панагија, литургија, проскура

⁹ Се верува дека по 40-тиот ден душата на умрениот тргнува на пат за оној свет, во царството на мртвите (до три дена душата престојува во куќата, до 40 дена на земјата).

‘посветен леб даруван в црква или раздаван на задушници’, патник, патница, патнина, патничка ‘пита којашто се меси по смртта, а се раздава на погреб’, патнина ‘кравајче што му се става в пазува на починатиот за да раздава по пат на оној свет’.

Се употребуваат и називите жалост, скрб ‘црна ткаенина над надворешната врата’, но и носење распуштена коса, наопаку облечена облека (гуна, skutник), небричење до 7, 9 или 40 дни кај мажите, воздржување од учество на веселби, црнина ‘знак на жалост, црна горна облека (една година или до три години), црна шамија, црна трака’, гробнина ‘дел од имотот даден на наследниците за издржување на родителите и за трошоците за погребот и помените’.

Посебен дел од обичаите од постпогребниот период до одржувањето на последниот помен, се оние што се вршат на ‘ден посветен на сите мртви, за спомен на мртвите’, обично сабота познат како: задушница, задушнина, мртвен ден, мртва сабота (саботата е ден на мртвите, спроти сабота или во сабота се раздава за душа на покојните), задуша. Познати се трите задушници – велигденската, духовденската и митровденската кога се молиме за проштевање на гревовите на мртвите, се врши палење свеќи, кадење на гробот, посипување вино врз него, со раздава храна за мртвите. Верниците треба да донесат на гробот: варена пченица, лепче, црвено вино и свеќи.

Една недела пред Прочка (во саботата од месопусната недела) е Прочкена задушница, Прочкен мртвен кога се раздава по куќите и на гробиштата „да се најде пред мртвите на оној свет“. Духовден, шестје е ‘празник што е шест недели по Велигден’, а називот Духовденска, Бардена задушница се поврзува со носењето и разменувањето бардиња за вода на гробовите. За овој ден се користат оревови гранчиња за метење на гробовите. Митровденска задушница, Митровденски мртвен е во саботата пред Митровден, кога се посетуваат гробовите, се раздава за душа и по куќите во соседството (в петок) и на гробовите, се носат и обредни лебови. Лазаречки мртвен, Лазарева сабота се поврзува со култот на мртвите и со верувањето дека на Лазарица се отвораат портите, капиите на оној свет и мртвите се слободни до Духовден, кога се затвораат. Гробовите се посетуваат и на Спасовден, Спасовденски мртвен, на 40-тиот ден од Велигден (секогаш во четврток).

Традиционалните семејни обреди и обичаи биле најефикасно средство за регулирање на односот на поединецот во семејството и во заедницата, како услов за неговиот опстанок. Несомнена е важноста

на истражувањата на лексиката од семејната обредност имајќи го предвид постепеното одумирање на обичаите и обредите, на претставите и верувањата, па на тој начин и на богатиот лексички фонд поврзан со нив.

ЛИТЕРАТУРА:

Атанасовска В. 1991: Обичаи и верувања во Титовелешко за обезбедување пород и заштита на новороденчето и на родилката од лоши сили, *Македонски фолклор*, XXIV/48, Скопје, 211–217.

Вражиновски Т. (ред.) 2000: *Речник на народната митологија на Македонците*, Институт за старословенска култура, Прилеп–Скопје.

Вражиновски Т. 2006: *Македонска народна библија – библиски мотиви во народната традиција*, Матица македонска, Скопје.

Китевски М. 1996: *Македонски празнични обичаи*, Етнологија на Македонците, МАНУ, Скопје, 223–246.

Китевски М. 1997: *Македонски народни празници и обичаи*, Менора, Скопје.

Коробар-Белчева, М. 2001: Пурде, крже, рулче и други синоними во македонската дијалектна лексика, *Македонската лексикологија и лексикографија*, Јазикот наш денешен кн. 6, Скопје, 174–180.

Легурска П., Китанова М. 2008: *Тематичен речник на темините на народниот календар*, София.

Макаријоска Л. 2011: *Лексиката од областа на историјата на медицината*, Посебни изданија, кн. 70, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Макаријоска Л. 2016: *Речник на македонската традиционална култура*, Скопје.

Малинов З. 2001: *Посмртните обичаи во Брегалничката област*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.

Малинов З. 2006: *Традицискиот народен календар на Шопско-брегалничката етнографска целина*, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.

Милошеска Е. 2005: *Традиционалната култура во општина Кривогаштани*, ЖНВО „Хоризонт“ – Кривогаштани, Прилеп.

Мирчевска М. 2007: *Вербални и невербални етнички симболи во Горна Река*, Скопје.

Наумова М. 1996: Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка, *Етнологија на Македонците*, Скопје, 203–215.

Неделков Љ. 2005: Обредната структура раѓање кај Македонците во Тиквеш, *ЕтноАнтропозум*, бр. 5, Скопје, www.iea.pmf.ukim.edu.mk

Никодиноски Т. 1991: Обичаите и обредите поврзани со раѓањето на детето во Дебарца-Охридско, *Македонски фолклор*, год. XXIV, бр. 48, Скопје, 181–191.

Николовски Р. 1992: Периодични и пригодни ритуали во село Свиништа (Охридско), *Македонски фолклор*, год. XXV, бр. 50, Скопје, 191–213.

Петреска В. 1998: *Пролетните обичаи, обреди и верувања кај Мијаците*, Посебни изданија, кн. 30, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје.

Стојковска Г. 2004: *Речник на јужнословенска митологија*. ИЦ ТРИ, Скопје.

Узенёва С. Е. 2010: *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование*, Издательство Индрик, Москва.

Целакоски Н. 2002: *Прилози за етнографијата на Македонија*, „Идеи“, Охрид.

Весна Мојсова-Чепишевска

ЉУБОВНАТА ЛИРИКА НА РАЦИН

(90 години од „Стихови и дописки до Раца“)

Родоначалникот на современата македонска литература **Кочо Рацин** (**Коста Апостолов Солев Рацин**) (1908-1943) во текот на својот 35-годишен живот на литературата ѝ посветува неполни петнаесетина години. Стартува 1928 година со творби пишувани на српскохрватски јазик (песната „Синови глади“ и прозниот автобиографски труд „Резултат“) за во наредниот десетгодишен период да објави низ југословенската периодика нови поетски и прозни творби чиј обем само во доменот на поетското создавање го надминува оној што е создаван на македонски јазик. А првпат дебитира на македонски јазик со песната „До еден работник“ дури во 1936 година.

Квантитативниот однос на лириката создавана на српскохрватски јазик и онаа на македонски најдобро го илустрираат следниве егзактни податоци: наспрема фондот од **триесетина** поетски текстови на македонски јазик, што го сочинуваат **дванаесетте песни од стихозбирката „Бели мугри“** (1939) и песните што останаа вон нејзини рамки со вкупно 1041 стих, стои фондот од над **шеесетина** песни напишани на српскохрватски јазик, што го сочинуваат циклусите „Стихови и дописи Раци“ (триесет и една дописка) и „Ватромет“, поетскиот ракопис „Антологија боли“ и неколку песни што останаа вон нив со вкупно 1193 стихови.

Литературната генеза на авторот на „Бели мугри“ (Самобор, 1939)¹ всушност започнува со испишувањето на околу триста редови во стих и проза, во вид на триесет и една дописна картичка, кои пак се органски дел или комплементарна надополна на ракописната

¹ Прва збирка поезија на народен македонски јазик објавена во Кралството Југославија. Пред неа се само збирките „Народен бигор“ и „Огинот“ на Венко Марковски објавени во 1938 година во Софија. Така што оваа 2018 се навршуваат и 80 години од тие првообјави.

збирка „Антологија боли“ („Антологија на болката“) составена од 19 песни напишани на српскохрватски и 5 песни на бугарски јазик. Овие стихови, создавани во периодот 1928 до 1929 година се **лирика на неговата рана младост**. Тие се првите стапки на идниот поет.

Сепак, првообјавениот Рацинов текст е автобиографскиот текст или поетската проза „Резултат“ (објавен во списанието „Kritika“, год. IV, бр. 4-5, август-септември 1928 година). Дури потоа, истата година и во истото списание излегува од печат песната „Синови глади“ („Синови на гладот“).

Прашањето за **Рациновото творештво на српскохрватски јазик** и особено прашањето за релацијата **Рацин и експресионизмот** стојат пред нас со една нужна сериозност. Зашто во времето кога настануваат овие стихови, експресионизмот поетички сè уште не е мртов. Впрочем и новата социјална лирика црпи низа формални елементи токму од експресионистичката поетика. И од аспектот на историјата на македонската литература и од теорискиот аспект еден ваков пристап е корисен во прилог на интегралното презентирање на Рацин кај нас, но и во светот.

Светот на експресионистичкиот поет станува свет во кој доминанта е **надежта** за човекот господар на природата и космосот, но и свет на **стравот** дека тој човек може сам да си ја уништи својата иднина. *Надежта и стравот стануваат две централни оски во гравитационото поле на целокупната поезија* (Атанас Вангелов: *Експресионизмот и Рацин, Македонската литературна наука за Рацин* во шесттомникот *Рацин*, Скопје: Наша книга, 1987, 10).

Експресивниот став бара од поетот максимална слобода на полето на формалното. Најекстремните меѓу експресионистите сакаат со песната да владее еден внатрешен ритам кој исклучително ќе биде диктиран од екстазата. Реториката и патетиката стануваат стил на обраќање, а поетолошкиот вокабулар се исполнува со апстракции. Поимите: **Дух, Бол, Крик, Ужас, Стварност, Разум, Битие** и некои други, напишани со голема буква (правило во германскиот јазик кое потоа се населува и во другите јазици и станува обележје на експресионистичката поетика) како да добиваат материјална содржина во експресионистичката песна.

Германскиот експресионизам во однос на една кохерентна поетика искажува недоверба и нагласена негација на поетика од кој и

да е вид. *Стравот беше негов централен мотив. Крикот – главна консеквенца на таа мотивација; отаде, основниот проблем на експресионистичката песна ќе стане потребата да се артикулира тој крик, до колку крикот како поетска интенција подложи на артикулација* (Вангелов, 1987: 11). Оваа уметност настанува тогаш кога човекот ќе почувствува потполна осама и самотија во светот, па освестувајќи се од сето тоа ќе се обиде да го изговори: тој тогаш испушта крик – **тој крик е експресионизам**. Тргувајќи од фактот дека честопати во еден единствен крик се концентрираат многу повеќе информации отколку што тоа се прави со најопширно опишување на некоја ситуација, експресионистите оваа единствена вистина ја применуваат и во својата лирика.

Колку елементите карактеристични за поетиката на експресионизмот се присутни во Рациновата лирика на српскохрватски јазик²?

Оваа дилема се наметнува зашто во времето кога настануваат овие стихови (1928-1938) експресионизмот како програма и литературна актуелност е мртов. Но поетички тој сè уште живее, особено преку низата формални елементи што се дел од новата левоориентирана и социјална лирика. Така, најистакнатите јужнословенски претставници на експресионизмот по својот прв занес ја прифаќаат левата ориентација со што стануваат гласници на пролетерските револуционерни стремежи (Мирослав Крлежа, Аугуст Цесарец, Гео Милев ...). Истражувањата во тој правец покажуваат дека Рацин припаѓа кон експресионистички обоените и тоа кон активистичко експресионистички обоените поети.

Непобитен факт е дека рефлексите на сите поголеми и поважни литературно-естетички раздвижувања од Европа подоцна стасуваат на овие простори, а најдоцна кај нас, во Македонија. Токму поради тоа е навистина штета што Рацин нема да се појави на литературната сцена со одделната книга стихови „Антологија боли“ во 1929 година, кога во Македонија се инсистира на фолклорниот реализам, на регионализмот, на етнографско-битовата компонента во литературната уметност. *А експресионизмот и низ својата задоцнета (југословенска) варијанта ја обојува и ја осмислува*

² Со овој поим, покрај циклусот „Ватромет“ („Огномет“) (песни објавени во тогашната југословенска периодика), се опфатени и „Стихови и дописи Раци“ и ракописната збирка „Антологија боли“.

литературната мисија на еден помодерен начин, низ европејски дух. Така Рацин станува „пар екселанс“ експресионист, крлежијанец, побунета и револтирана личност. Неговата лирика црпи од ризницата на експресионистичката поетика, прифатена од прва или втора рака. Сè е во манирот на еден утврден поетски јазик, од вокабуларот, со оној познат наплив на интернационална лексика и термини на новата, индустриска ера, па до графичката и ортографската техника (пишување на големи букви кај именките што треба да бидат нагласени, како траверзи на основната идеја) и до специфичната синтакса, која Бранко Вулетик ќе ја нарече “синтакса на крикот” (Гане Тодоровски. „Поетијата на младиот Рацин“ во Кочо Рацин. *Поетски творби*. Скопје: 1991, 13-28).

Во стиховите на Рацин се насетува една силна внатрешна пулсација што допира до примачот најпрвин како матно и неартикулирано навестување, а потоа сè појасно и погласно отелотворување на **мислата за Човекот**. Во откривањето и толкувањето на мотивите во оваа Рацинова лирика се тргнува од

двата основни мотива: надежта и стравот, зашто се тие две централни оски во гравитационото поле на целокупната експресионистичка поезија,

за потоа да се проследат трансформирани во **неколку подмотиви (бол:безизлез и крик:промени)** карактеристични за повоенiot експресионизам (особено хрватскиот и бугарскиот) кој ќе се издвои како посебна *перспективна поетска струја* (Види Атанас Вангелов. „Експресионизмот и Рацин“ во *Македонската литературна наука за Рацин*, од шесттомникот *Рацин*. Скопје: Наша книга, 1987).

1. БОЛ : БЕЗИЗЛЕЗ – КРИК : ПРОМЕНИ

Болката како мотив во Рациновата лирика на српскохрватски јазик се артикулира докрај. На почетокот таа е повеќе **крик на болка, придушен крик на една длабока, суштинска болка**. Лирскиот субјект неа ја искажува суптилно и притаено. Кога ја артикулира во вид на прашање изразено со крик, без одговор, тој го прави тоа зашто ја чувствува нерешлива и вечна. Тука се препознава оној комплекс од чувства што во народното пеење го опфаќа синтагмата **прва изгора**, којшто подразбира и **болка од невозвратена љубов** и **болка од измамни чувства**, зашто

понекогаш љубовта може да биде погрешно насочена или погрешно одбрана.

Така во далечната 1928 година, точно пред 20 години од првата збирка „Земјата и љубовта“ (1948) на Блаже Конески и 40 години од „Дениција“ (1968) на Петре М. Андреевски, Рацин преку дописките, а потоа и преку ракописната збирка „Антологија на болката“ ни остави стихови инспирирани од жената и изречени како нејзина прослава кои извонредно ги преведе/препеа Гане Тодоровски:

*Го земам твоето име како мое, а затоа ти подарувам бесмртност,
кондензиран воздив по тебе, Антологија на болката... и мое портре
ако побараш.... Капка крв од моето тело и душа – ја имаш веќе....
Моето идно име – ме врзува засекогаш со тебе ...*

*... Прости ми или проколнувај – сеедно,
А јас сè љубам, сè проштавам, и сè заборавам ...
Едно само жалам: што не ја чув Смислата преку звукот на твоите
зборови... или барем нивната трага со мастило...
... А сега – збогум...*

*Збогум ти Минато мило! Збогум ти срце од камен! ...
Збогум... за секогаш...*

Велес, октомври 1928.

К. Рацин

(дописка бр. 15, Раскрсница)³

Впрочем, прекарот Рацин доаѓа од неговата сакана **Рахилка (Раца) Фирфова**⁴. Рацин кратко време користел и друг псевдоним, Невен Пејко, кој го зема од својата втора љубов – **Невенка Вуиќ**.

1. 1. СИТЕ ЉУБОВИ НА РАЦИН

³ Најпрвин Блаже Ристовски во *Кочо Рацин – историско-литературни истражувања* (Скопје: 1983) ги предава во оригинал, а потоа Гане Тодоровски истите ги препејува во првиот од шесте тома (*Рацин*, Наша книга, Скопје: 1987) под наслов *Поезија* и тоа благодарение, како што вели самиот на *Рациновиот калиграфски ракопис, вонредно читлив и речиси непрекорно јасен*, кој му помогнал без тешкотии да изврши и *расчитување на овие картички* (Г. Тодоровски: 302).

⁴ Инаку потоа мажена Ѓоргова. Од 1939 таа е сопруга на Никола Ѓоргов од Велес.

Но, од друга страна истражувачот Данило Коцевски пишува во Утрински весник за **цела галерија на девојки** во кои Рацин бил вљубен и им пишувал писма, им посветувал песни. Љубовната лирика на Рацин (и таа, според него, не е само во овие дописни картички и во ракописната збирка „Антологија на болката“ што започнуваат да се создаваат во 1928 година) воопшто слабо е позната и проучувана, а Коцевски смета дека таа не е без вредности. Тој смета дека во нашата поширока јавност е создаден генерален и, главно, **погрешен впечаток дека единствената голема љубов на Рацин е велешанката Раца Фирфова-Ѓоргова**, според чие име тој станал познат и препознатлив, како поет и како револуционер. Но, сигурно нема да претераме ако кажеме дека Рацин, вели тој, уште од раната младост и подоцна, имал повеќе симпатии и љубови, така што тој дел од неговиот живот е малку познат или непознат, како што е недоволно позната и публикувана и неговата љубовна лирика, која има свои естетски специфики и вредности.

Првите Рацинови симпатии и првите негови љубовни писма се упатени до „г-ца Магдалена“. Како што наведува Блаже Ристовски, станува збор за **Магдалена Тошева**, млада велешанка, ученичка. Рацин вака го започнал писмото до неа:

Обожавана г-це Магдалена! Суштество кое го сакам повеќе од себеси, тоа сте Вие!

Во писмото се потпишува како „Константин Солевиќ“. Иако се вели дека „ние не знаеме како се развивале овие врски и односи потоа“, што е точно, сепак, се знае дека младата Магдалена има трагична судбина. Таа се разболува од туберкулоза, го напушта училиштето, и наскоро починува.

Потоа, една друга млада дама го окупира вниманието на Рацин и ги разбранува неговите интимни чувства. Тоа е ќерката на сопственикот на хотел-ресторанот „Београд“, кој се наоѓал на Железничката станица во Велес. Нејзиното име е **Даница Миладиновиќ**, ученичка во гимназијата во Велес. Рацин вака ѝ пишува:

Данице! Пламенот на љубовниот оган што го добив од Вас сè уште гори. Особено во овие последни денови... Љубовта е балсам кој го опива човекот и доведува до највозвишени чувства и најголема среќа... Јас Ве сакам и ќе ве сакам сè до гробот.

Потпис: „Вљубениот К. Солевиќ“.

Даница, како што откриваат истражувачите, е соученичка и најдобра другарка на Раца Ѓоргова, а подоцна живее во Белград.

Сепак, името на **Раца, Рахилка Фирфова**, подоцна **Ѓоргова**, Кочо Солев го зема за свое презиме, и со него станува познат и препознатлив како поет и револуционер. Кога се вљубува во неа, Рацин има 19 години, а таа е неколку години помлада од него, ученичка во велешката гимназија. На една од картичките (под број 2) со крв е напишан само потписот „K. Racin“, а најголемиот број од картичките се потпишани со „Бесмртна Љубав“! Тој постојано ѝ пишува картички, со нежни изливи на љубов, поезија и воодушевување. Но, тоа е љубов невозвратена, еднострана, како љубовен занес само на поетот. „На сите молби и проколнувања – таа останува нема“, велат истражувачите, „Ни едно писмо не му пишува, ни еден збор не му прозборува“.

Збирката „Антологија на болката“, која ѝ ја посветува и која сака да ѝ ја подари, Рацин ја испраќа по нејзината школска другарка и пријателка **Невенка Вуиќ**. И токму тука, во тој период, настанува најголемиот заплет во љубовниот и, воопшто, во животот на Кочо Рацин. Невенка Вуиќ подоцна ќе стане големата, ако не и најголемата љубов на поетот⁵. Тие двајцата се запознаваат на многу необичен начин. Во библиотеката на велешката гимназија, Рацин ја бара книгата „Војна и мир“ од Толстој. Книгата ја нема, веќе е издадена. Во тој миг покрај него стои токму таа – Невенка Вуиќ, и му нуди да појдат кај неа дома, бидејќи таа ја има книгата во богатата семејна библиотека. Така, Рацин се запознава и со нејзините родители, кои сиот свој живот искажуваат голема почит кон него. Меѓу Невенка и Рацин се развива страсна, неповторлива љубов, која може да се согледа и од нивните писма, кои се најубавите напишани страници на таа тема во македонската литература и култура.

Рацин дури ѝ пишува на својата мајка дека наскоро дома ќе донесе невеста која ќе биде нејзина помош и одмена, сметајќи на скорешната женидба со Невенка. Но, бојкотот од страна на КПМ, а

⁵ Играно-поетскиот филм „Елегија за тебе“ на авторите Васил Зафирчев и Данчо Стефков и музички обоен од страна на Калиопи говори токму за Рациновата голема љубов и вистинска инспирација. Филмот е снимен во спомен-куќите на Кочо Рацин, Васил Главинов, Јордан Хаџи-Константинов – Џинот, Касапови, како и во куќата на семејството Вангелови од Велес (Види на https://www.youtube.com/watch?v=4wYWz_BGtQ4, преземено на 31. 05. 2018).

набргу потоа и несреќната смрт на поетот на Лопушник ќе го оневозможи тоа. Подоцна, во своите сеќавања, Невенка Вуиќ дава потресни лирско-емотивни сеќавања за блискоста со Рацин, за нивните заеднички утра во Велес кога од ридот го гледале изгревањето на сонцето. Таа смета дека токму во тие мигови Рацин ја добива идејата за насловот на својата стихозбирка „Бели мугри“. Во спомените Невенка вели:

Самиот наслов „Бели мугри“ изгледа дека бил негова опсесија уште од младите денови. Додека одев во гимназија, имавме обичај понекогаш наутро сами крадешкиум да се измолкнеме од дома и на еден брег да го чекаме изгревот на сонцето. Тогаш слушнав како Кочо мрмори „бели мугри“, „бели мугри“, и ми објаснуваше што значи тоа. Ја сакаше природата и тие наши мугри.

Невенка ќе ги запише и овие зборови, кои изгледаат толку потресно и нежно истовремено:

Колку би сакала да појдам во Велес, уште еднаш да го видам родниот крај на нашата младост, и на гробот на Кочо да положам макар еден цвет во знак на благодарност за нежното и постојано пријателство, за безброј трендафили што ни ги даруваше.

Овие зборови се запишани на 1 ноември 1985 година во Белград.

Во еден краток период, како што претрходно споменавме, Рацин се потпишува и со псевдонимот Невен Пејко. Според професорот Георги Шоптрајанов, се чини дека Рацин во тоа време бил вљубен во **една од сестрите од велешкото семејство Пејкови** (најверојатно **Родна**). Името во псевдонимот е земено од Невенка (Вуиќ), а презимето од Пејкови (од Родна Пејкова).

Во своите спомени, **Лилјана Чаловска** наведува дека за време на илегалните денови во Скопје, се родила некаква симпатија меѓу нив двајцата, дури и дека Рацин ѝ подарил негова книга на интимна лирика, со акростих кој го сочинувал нејзиното име. Наведува, исто така, дека за време на претресот на полицијата книгата исчезнала и никогаш не била пронајдена.

Љубовите на Рацин и неговата љубовна лирика допрва треба да бидат подложени на поопстојни истражувања, кои сигурно ќе

доведат до нови и интересни откритија за помалку познатите аспекти од неговиот живот и дело.⁶

Но, да им се вратиме на љубовните стихови испеани во име на љубовта кон Раца-Рахилка Фирфова.

Кај **Рацин болката** е предизвикана од чувството на неразбраност и неприфатеност (во дописките и во збирката „Антологија на болката“), но и од сферата на социјалното кое се интериоризира и интимизира (во циклусот „Огномет“).

... Плав комад неба у два прозора,
и моја душа рефлектована у њему:

Форма: Време, фебруар – јун – октобар.

Содржина: Конгломерат од бола, јецаја, патњи, усклика,
снова, машта визија и ... бола ... бола ... и рана ...

Резултат: Сакат смисао, гола машта, бели снови,

и црн плашт на поклон од бола,

један порте ... и ништа више ...

... Акорд од јецаја и бола ...

... Сино парче небо во двата прозорца,
и мојата душа рефлектирана во него.

Форма: Време, февруари – јуни – октомври.

Содржина: Конгломерат од болка, јачкања, патила,
восклици, соништа, занеси, визији и болка ... болка ... и рана ...

Резултат: Саката смисла, гол занес, бели соништа, и црна
наметка како подарок од болката, едно портре ... и ништо повеќе ...
... Акорд од липања и болка ...

дописка бр. 14, *Резултат*

Тргувајќи од фактот дека мотивот најчесто се совпаѓа со збор даден во текстот, паѓа в очи доминацијата на именката **бол** (болка), како и присуството на синтагмите: **атом бола** (атом на болката), **проектил бола** (проектил на болката), **елегија бола** (елегија на болката), **крик од бола** (крик од болката), **чаша бола**

⁶ Види **Рацин**: поетот кој постојано се вљубувал на

<http://www.globusmagazin.com.mk/?ItemID=3DC3F6EA6D49C04DA85DEB7D37429EF8>,
преземено на 31. 05. 2018)

(чаша на болката), **рељеф бола** (релјеф на болката), **трагедија бола** (трагедија на болката).

Таму каде ја нема **болката**, нејзиното место е пополнето со: **чемер** (чемер), **јад** (јад, гнев), **патња** (патило, мака), **страдања** (страдања), **усклик** (восклик), **плач** (плач), **јецај** (јачкања, липања), **вапај** (липања), **сузе** (солзи), **лелек** (лелек), **рана** (рана), **туга** (тага), **уздах** (воздушка).

1. 2. КРИКОТ КАКО ГЛАВНА КОНСЕКВЕНЦА НА ЕКСПРЕСИОНИСТИЧКИОТ ИЗРАЗ

Веќе по својата збирка „Антологија на болката“ Рацин *нема да припаѓа само на себе: ќе ѝ припаѓа на класата, најпрвин, подоцна и на нацијата, со полна свест за таква определба, на постепено ќе ги напушта субјективните теми – интимниот мотив му го остапува местото на социјалниот, субјективниот* (Гане Тодоровски. Белешки кон книгата *Кочо Солев Рацин – Поезија во шесттомникот Рацин*. Скопје: Наша книга, 1987, 304), иако и таму т.е. и оваа збирка се отвора со Прологот кој гласи:

Го посветувам:

*На русата коса
На Бесмртната Љубов*

*Откинувам од срце атом Болка
И Тебе ти го подарувам –
За да го престориш во Наслада...*

Инаку, ова негово движење, што **Гане Тодоровски** ќе го именува како движење *од исповед кон проповед* (Тодоровски, 1987: 305) се должи на следново: љубовта што тој ја доживува како отфрленост, а отфрленоста како пораз, условуваат **чувството на љубов и желба т. е. eros-от** да премине во **pathos**. Така е во „Стихови и дописки до Раца“ и во ракописната збирка „Антологија на болката“. Во циклусот „Огномет“ **eros-от** преминува во **жед за живеење** и затоа тој добива облик на **bios**. Од таму доаѓа **преобразбата на болката во омраза** и израснувањето на напомирливиот Човек токму од таа омраза.

Крикот е содржајност исклучително на говорната организираност, на говорното остварување на изразот. Тој е големо отклонување од неутралното, говорно остварување. Него го забележуваме тогаш кога говорното остварување не е субординирано со јазично-лексичкиот израз, туку тогаш кога го субординира јазичниот израз. Меѓутоа него не го забележуваме во израз во кој доминира интелектуална, логичка содржина, а го забележуваме неговото присуство во секој емотивно обоен израз. **Крикот и не мора да поседува јак интензитет, туку мора да е големо отклонување од просечното, незаинтересираното, неангажираното говорење**, зашто тој е едноставно максимално говорно организиран израз: толку организиран што во крајни облици текстот воопшто не му е потребен.

Триесет и едната дописка, ракописната збирка „Антологија на болката“ – *мал мозаик од восклиц, лирски, кратки, патетични и екстатични* (Тодоровски, 1991: 24) како и циклусот „Огномет“ – песни со социјалната тематика објавени во југословенската периодика за нашата литературна наука многу значат. Тие ги откриваат Рациновите поетски почетоци, го откриваат и неговото трагање по вистинскиот израз. Ова трагање пак, го доведува самиот поет до човечкиот примарен израз – до **крикот**, израз кој ја уништува синтаксата, го негира артикулираниот збор: тој **израз-крик** не е човечки, туку претставува крајна афирмација на човечноста во крајни егзистенцијални ситуации. **Крикот** е адекватна слика на ситуацијата во која настанува и која ја одразува. Крајно ангажираните ситуации како свој знак не бараат **симбол**, туку **икона**, не **израз**, туку **одраз**. Во времето кога **Маринети**, **Шимиќ**, **Крлежа** и бројни други говорат против граматиката и синтаксата, кои ги спречуваат во барањето на вистинскиот израз, **Шарл Бали** создава стилистика против граматиката и синтаксата: тоа е **стилистика на емоциите, а не на мислите, стилистика која ја проучува афективната содржина на човечкиот израз**.

Крикот е главната консеквенца на експресионистичкиот израз. Тој за експресионистичкиот поет е истовремено вентил за неговата зовриена душа, но и најсилна оптужба насочена кон светот што го опкружува. Синтаксата, пак, ни говори за градба на реченицата, за организација на текстот. Синтаксата, значи, во својата изворна смисла е спротивна на крикот. Извиците, елиптичните реченици, многуте кратки реченици се јазични сигнали за присуството на крикот. Човечкиот израз тогаш почива врз богато

говорно остварување, а не врз јазична изграденост. Доколку синтаксата ја сфатиме во нејзиното изворно значење на јазична организација, тогаш синтагмата **синтакса на крикот** нужно е парадоксална, бидејќи **крикот ја разбива синтаксата**. Меѓутоа, тој истовремено создава и сопствена организација, **сопствена синтакса** (Оваа сопствена синтакса на крикот ја посочува Бранко Вулетик во својата книга *Sintaksa krika*. Rijeka: 1986, во која се занимава со говорната артикулација на Крлежината воена лирика). Во тоа лежи и неговата смисла. Така таа синтакса во оваа Рацинова лирика е посочена со откривање на присуството на **директното обраќање, извиците, елиптичните реченици**, како и на појавите **дисторзија или пукање на реченицата, повторување, пречекорување и спационирано пишување**⁷.

Во опишувањето на елементите карактеристични за оваа Рацинова лирика, а типични за прикажувањето на крикот и откривањето на неговата синтакса, може да се забележи дека тие многу полесно се откриваат како целина отколку како нешто поединечно. Тоа значи дека одредени постапки често се поклопуваат или еден пример содржи и по неколку постапки. Затоа можеби би требало да се говори за одделни аспекти на една постапка. Постапките кои би можеле да ги поистоветиме и со обична афективност, значи со стилистичките постапки кои се и во обичниот, неуметничкиот говор значи на афективен, ангажиран став на говорникот, се **директното обраќање и извиците** (во кои спаѓаат **вокативот, императивот и извиците или изразите со богато говорно остварување**). Другите постапки би можеле да ги означиме како постапки кои остваруваат исклучителна уметничка емотивност, која исто така се наоѓа и во говорното остварување. Овие постапки на создавање уметничка емотивност може да ги набљудуваме во две привидно одвоени категории, во две крајности: **редуцираност на лексичкиот материјал и големо богатство на лексичкиот материјал**. Крајната редуцираност на лексичкиот материјал скоро секогаш по правило е поврзана со концентрирање на голема количина на говорна енергија, зашто во такви ситуации говорното остварување содржи с# што во дадената структура недостасува на лексички план. Говорното остварување се одредува со контекстот. Без него крајно редуцираниот лексички израз е

⁷ Види Мојсова-Чепишевска, Весна. „Синтакса на крикот“ во *Рацин и експресионизмот*. Скопје: Менора, 2000, 119-146

неразбирлив. Затоа велиме дека тој му е нужно субординиран на контекстот, зашто единствено во таква релација - субординираност, ја остварува својата смисла. Во категоријата **постапки на редуциран лексички материјал** се вбројуваат: **пречекорувањето**, присуството на **елиптични реченици**, и првенствено постапката **пукање на реченицата**. Како клучна постапка во оваа Рацинова лирика се наметнува **пукањето на реченицата**. Во неа се соединуваат двете привидни спротивности: крајната редуцираност и крајното богатство на лексичкиот материјал. Постои крајна редуцираност, зашто станува збор за добивање на елиптични реченици настанати со постапката пукање на реченицата и сведени на еден единствен елемент, и истовремено постои и крајно богатство, бидејќи таа постапка може да ја набљудуваме и како нижење на синоними од кои секој ги содржи и останатите. Но оваа крајна констатација ја дополнуваме и со следното: постапката **пукање на реченицата** во најголема мерка ги обединува и емотивната и конативната функција на секојдневната афективност, но и поетската функција која на секојдневната афективност ѝ дава и уметнички облик – убавина.

ЛИТЕРАТУРА:

Вангелов, Атанас. „Експресионизмот и Рацин“. *Македонската литературна наука за Рацин од шесттомникот Рацин*. Скопје: Наша книга, 1987.

Vuletić, Branko. *Jezički znak, govorni znak, pjesnički znak*. Osijek: 1988.

Vuletić, Branko. *Sintaksa krika*. Rijeka: 1986.

Vučković, Radovan. *Poetika hrvatskog i srpskog ekspresionizma*. Sarajevo: 1979.

Ekspresionizam i hrvatska književnost posebno izdanje časopisa *Kritika*. Zagreb: 1969.

Друговац, Миодраг. „Експресионистичките и други тенденции во рамките на македонската социјална книжевност“. *Кон македонската книжевна синтеза*. Скопје: Македонска книга, 1990, 167-199.

Kepeski, Petar. „Suvremena makedonska proza“. *Suvremena makedonska novela*. Zagreb: Matica hrvatska, 1964.

Konstantinović, Zoran. *Ekspresionizam*. Cetinje: 1967.

Marković, Slobodan. *Ekspresionizam u jugoslovenskoj književnost*. Beograd: 1965.

Marković, Slobodan. „Nekoliko odlika pripovedne proze Koče Rasina“. *Четврти Рацинови средби*. Титов Велес: 1967.

Мојсова-Чепишевска, Весна. *Рацин и експресионизмот*. Скопје: Менора, 2000.

Мојсова-Чепишевска, Весна. „За креативната корекција преку искуството на Кочо Рацин“. *Реферати на македонските слависти за XIV-от Меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008 година*. Скопје: МАНУ, 2008, 445-453.

Petré, Fran. *Idejnost i izraznost ekspresionizma*. Zagreb: 1957.

Сталев, Георги. „За првите експресионисти во македонската поезија“. *Современост*. Скопје: 1994, бр. 5-6, 18-23.

Тодоровски, Гане. „Поезијата на младиот Рацин“. *Кочо Рацин. Поетски творби*. Скопје: 1991, 13-28.

Димитар Пандев

СЕДМОЧИСЛЕНИЧКИОТ ТВОРЕЧКИ ДУХ ВО ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА

Почитувани семинаристи,

Насловот на моето предавање го знаете: *Охридскиот творечки дух во...* односно *Седмочисленичкиот творечки дух во Охридската архиепископија*. Јас многупати намерно, стилски, грешам, во онаа смисла во која европоцентризмот се зацврстил преку естетската лингвистика, преку стилистиката, преку синонимијата што произлегува од контекстот, зашто можеме да речеме и: Охридскиот творечки дух во седмочисленичката црква, и уште подлабоко да се допреме до референцијалноста од која произлегува сета наша охридска и македонска метафорика, особено онаа што движи меѓу седмочисленицата културна акција и опстојот нејзин на духовните простори на свети Климентовата црква, сè до создајбата дека секоја една културолошка тема можеме и треба, во согласност со современите лингвистички теории, комуникациски (интеракциски) да ја претставиме низ просторот и времето, особено во нејзиното јубилејно – милениумско – светло. Зашто, милениумот е чиста неотстапна референца.

На оваа тема јас ѝ пристапувам хипостасно и страстољубно, имено, кога велам хипостасно – го имам предвид она значење што овој збор го добива во лингвокултурологијата, па ќе ја апострофирам лингвокултурологијата со една клучна реченица што е преземена од теоријата на комуникацијата дека *различни луѓе... односно исти луѓе во различно (и/или исто) време можат да вршат различни функции*, а истото може да се однесува и на институциите. Секако овде предвид имам две основни дефиниции за јазикот што на сите ви се познати – едната се надоврзува на идеалистичката лингвистика, и вели: јазикот е дух! а штом велиме: јазикот е дух, тоа значи тој не умира, туку само се пренесува, би дополниле, поформалистички, се метаморфозира, или полилингвистички, се транспонира (преточува) од

една форма во друга, а зошто не: и преминува од една супстанца во друга (во различно време и простор) и, второ, дека јазикот е институција (и тоа, структуралистички: грандиозна, хиерархиски подредена, или според друга терминологија добиена при превод: масштабна) а ние овие две теми точно ги поврзуваме и со темите за седмочислениците, односно за нивната меѓусебна духовна врска (на релација учител – ученик и обратно) и за Охридската архиепископија како институција. Кога велиме за функциите токму на седмочислениците, во оваа смисла, можеме да кажеме дека нивните функции се движат од просветна (пренебрегнуваме: воена, дипломатска, свештеничка...) до заштитничка; тие се патрони, учителите меѓу нив, Кирил и Методиј, се патрони на Европа, св. Климент е патрон на Охрид и секој на своевиден начин е нечиј патрон, некои велат дека и Горазд е патрон на Берат (град во Албанија) што значи дека во секој случај сè се врти на овој простор (метонимиски погледнато: европски, синегдохски: балкански, македонски), а тоа е едниот пристап со којшто ѝ пристапувам на оваа тема хипостасно, а кога велама страстољубно искрајно ја имам предвид една книга (антологија) што сум ја најавил, а дел од неа сум веќе сум објавил како одделно поглавје во „Меѓу црквата и чаршијата“ (2015): *Антологија на гревот*. чиј импулс е во записите за епитимиите на Охридската архиепископија, а палимпсестот е им е во апокрифната и во фолклорната литература (особено народната поезија), а нивната реплика во современата македонска литература (особено: поезија). А тоа е да се соберат сите гревови на сите охриѓани или припадници на охридската црква кои мошне многу сакале или како што велат охриѓани: љубеле да грешат, да прават гревови, да се огрешат пред бога и црквата, а потоа не им било тешко гревот да го отплатат, она што се нарекува во црквата епитимија, имено, за секој грев си имало своевидна казна, што се отплаќала во пост и со пари, се разбира, станува збор за мошне мали гревови или гревови што се дури и интеракциски (заемни гревови, на пример, прељуба), меѓу човек и човек (маж и жена), бидејќи за оние други гревови, знаете, во Византија се сечеле делови од телото, најчесто раката. Целта на една ваква антологија е да се најде естетскиот одраз на концептот ГРЕВ во народната и во современата македонска литература.

Второ, на оваа тема сакам да ѝ пристапам како на жива тема со којашто сум се соживеал во охридската градска средина вживувајќи се природно во охридскиот менталитет (во онаа смисла

во која јазикот е природна појава) и особено сум се соживеал (професионално) на овој Семинар, а тоа значи дека на извесен начин сакам да ги реактуелизирам или да ги претставам во една подруга светлина идеите што се движеле меѓу нашите претходни или постари професори „на разни места и мигови“ што би рекол Конески, а најмногу покрај бреговите на ова Езеро и за време на одржување на Семинарот: да ја истакнам, меѓу другото, и врската меѓу Блаже Конески и Цветан Грозданов, нивното заемно исчитување на записите на фреските низ македонските цркви и манастири, што особено доаѓа до израз при вкрстено читање на нивните статии, а творечки наоѓа одраз во една од суверените песни на Конески („Читач“ од стихозбирката „Црква“, 1988) во која потем премрежен миг на творечка резигнација доаѓа до израз отсечната гордост на поетот за својата дарба. Оваа врска се надоврзува на претходна врска, меѓу Блаже Конески и претходните професори на Филозофскиот факултет, како што е Димче Коцо, исто роден охриданин, што значи дека таа врска прво се остварувала меѓу Блаже Конески и Димче Коцо и е поврзана токму со откривањето или обновата на црквата Св. Софија, значи со тргањето на малтерот од внатрешната страна на сидовите на катедралата, нешто што се случувало педесеттите години (1951/52) во што активно учествувал Димче Коцо. Блаже Конески доаѓал во тоа време во Охрид, пред сè заради проучување на старите охридски ракописи, особено (во интерес на нашата тема) на апостолот бидејќи во тоа време тој бил особено заинтересиран за апостолот, а ракопис што бил предмет на најголем негов особен интерес, знаете, е Вранешничкиот апостол, којшто е од северноисточна Македонија, но којшто не е без определена (јазична) врска со другите апостоли, така што, во основа, Конески особено се интересирал за текстот на апостолот (во тој контекст, и за споредбата на текстот меѓу Охридскиот и други македонски апостоли, особено Слеченскиот). А Димче Коцо е археолог – тој го има „откопано“ Имарет, односно Плаошник, една деценија пред тоа време. За подоцна да кажеме дека Коста Балабанов и Цветан Грозданов се интересирале особено и за фреските, за охридското фрескосликаство, во тој контекст и за фреските на седмочислениците, и особено, на свети Климент и Наум Охридски. Од овие врски, јас сакам да истакнам нешто што сите го знаеме, па сакам овде да ви ја прочитам песната на Блаже Конески *Ангелот на св. Софија* и точно да кажам дека оваа песна е напишана токму во периодот кога навистина е трган малтерот од Св. Софија (51/52

година), песната е објавена 1953 година, што значи дека Конески, заедно со, или потем Коцо, е еден од првите што го видел тој ангел на фреска. Песната ви е позната, па јас ќе ви ги прочитам само првите стихови – *Ти кој што толку време мина под малтерот на сидот мрачен,/ пак слободен си в просторот зрачен / о сине тих на мисла сина...* Овдека сакам да истакнам и некои други теми, а тоа значи дека Конески честопати мошне спонтано пренесува едни теми од филологијата во уметничкото творештво, како и теми од творечката комуникација на универзитетско рамниште (тема од која е воодушевена Рина Усикова, а до која допрела токму на Универзитетот во Скопје и, особено, на овој Семинар, имено, за разговорниот стил во универзитетската и културната средина) и тоа е особено важно и во врска со проучувањето на охридските ракописи и на охридската уметност. Кога го имам предвид тоа сакам да истакнам дека врската меѓу Конески и (Коста Балабанов и) Цветан Грозданов особено доаѓа до израз преку проучувањето на фреските и на иконите на седмочислениците во македонските цркви. Една ваква фреска или една ваква претстава на манастирски сид, почитувани семинаристи, утре ќе ве пречека на влезот на црквата Св. Наум, а вакви икони има доста во овој дел на Македонија, особено на подрачјето во Охрид и се зачувани денес, на поширокиот простор на некогашен Девол, особено во Москополе, во Албанија. А токму врската меѓу Охрид и Москополе, која се остварувала во повеќе сфери, пред сè, културни и економски, е клучна за проучувањето на култот на седмочислениците и за возобновувањето на култот на седмочислениците некаде 1741 година, токму во она време кога веќе и се насирал крајот на Охридската архиепископија.

Темата за врските меѓу Охрид и Москополе, кои се одвивале преку манастирот Свети Наум како творечки медиум меѓу двата града им е присушта и на Блаже Конески и на Цветан Грозданов. Во тој контекст се сместени и темите за седмочислениците, од книжевно-јазичен аспект и на уметничко-ликовен план.

Заемната врска меѓу македонските слависти и славистите од речиси сите славистички центри во светот особено доаѓа до израз преку прославата на 1050 годишнината од смртта на Климент Охридски, која ќе биде импулс во наредните 50 години да се организираат повеќе научни собири за дејноста на седмочислениците.

Од друга страна, заемната врска на македонските медиеалисти од различни научни профили особено доаѓа до израз

преку организирањето на изложбата „Словенска писменост“ на истата прослава (1966), под раководство на д-р Рада Угринова-Скаловска. Во нејзината екипа тогаш, меѓу другите, се д-р Блага Алексова, Цветан Грозданов, д-р Петар Илиевски, Димче Коцо, д-р Владимир Мошин, д-р Михаило Петрушевски, д-р Харалампие Поленаковиќ и Нико Този. Речиси сите биле предавачи на овој Семинар со различни теми во тесна врска со седмочислениците и биле вклучени во организирање научни собири во нивна чест, а на повеќето од нив тие им биле творечка и професионална опсесија.

Јас почнав од нашето ДЕНЕСКА, од времето што го живееме, од актуелниот миг на македонистиката и на македонската медивеалистика, апострофирајќи го и крајот на Охридската архиепископија (1768 г.), како трагичен настан забележан во културната меморија на охридани и на македонскиот народ, и постојано обновуван преку Прличевото „Илјада и седимстотин шестдесет и второ лето, бидејќи сакам повторно да се навратам на тезата за духот или за творечкиот дух, седмочисленичкиот творечки дух, и да го поврзам со овие јубилеи што ние ги прославувавме во изминатиов половина век и во нив да го вклопам годинешниов, а тоа значи да се вратам духовно назад, почнувајќи од 1018 година.

Многумина се прашуваат, а и јас се прашувам, ќе употребам еден збор: чуму ни е овој јубилеј, зашто на извесен начин не е мошне значаен за Македонија и особено за македонската црква, македонскиот идентитет итн. Всушност, тоа е годината на македонскиот пораз, кога целосно се распаѓа Самуиловата држава, кога во неа навлегува тој византиски елемент и тој византиски (пред сè, црковен) импулс (како супстрат, како атстрат, но никако не и како суперстрат) опфаќа огромен дел од Балканот, сè дури до Белград и до Црното Море и токму тоа е таа област што ќе ја покрие своевремено Охридската архиепископија од 1018 година и што во различен опсег ќе ја покрива сè до своето „строшување“, како што впрочем Прличев го апострофира во својата песна нашиот патрик чесен Арсениј. Но, овдека се навраќаме на оној податок што е особено значаен за филолозите, особено за онаа стара филолошка школа која не признава ништо што не е документирано, односно за што не постои цврст документ, писмен документ или како што велат филолозите: каде е тоа запишано, па ако за нешто зборуваме, се разбира, ако нешто не е запишано и е дел само од културната меморија сето тоа навлегува отпосле во фолклорот како сокриен културен код на народот и на нацијата, а како ќе се објасни фолклорот, или пак, оралната историја,

е друго прашање. Всушност, постоењето на Охридската архиепископија како институција е поврзана со сингилиите, односно документите на Василиј II, кого некаде го пишуваат бугароубиец некаде го пишуваат македоноубиец, но она што е важно е дека токму со овие сингилии оваа област го почнува својот административен живот, кој бездруго се одвива паралелно со битовиот, па дури и во расчекор со него во редица суштински прашања, од именувањето и јазикот до казнувањето и отплатата на гревот. Низ овие документи ни се дадени и имињата на првите архиепископи од кои некои развиле плодна книжевна и епистоларска дејност, од кои дел се предмет на интерес и на филологијата.

Имајќи го предвид тоа, сакам темава исклучиво да ја насочам кон филолошкиот дел од овие проучувања во македонската лингвистика, но и кон творечкиот, уметничколитературниот, во изминатиов период. Всушност кога зборуваме за овие прашања сакам целосно да се навратам на идеите на Конески токму по оваа тема, идеи што во неговото творештво особено доаѓаат до израз по 1974 година, кога тој објавува една поетска книга – „Записи“ со која веќе се промовира, се издигнува како истакнат поет во македонската општествена средина и од тогаш веќе се смета за еден од врвните поети во современата македонска литература. Но, паралелно со овие теми Конески се задржува и вдановено се вдлабочува врз историскокултурните теми односно врз историјата на културата на Македонија и им дава една посебна сочност на овие теми, една жива сочност на темите за црковните прашања. Во таа смисла, тој му се навраќа на концептот седмочисленици и од овој период концептот седмочисленици навлегува и се зацврстува во македонската наука, култура и уметност токму преку професионално интелектуалната врска воспоставена меѓу Блаже Конески и Цветан Грозданов (како професори на дотогаш заедничкиот Филозофски факултет). Всушност, на предавањето на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во 1975 година Конески за првпат ја отвора темата за *Кирилометодиевската традиција меѓу Јужните Словени во 18 и 19 век*. И ја отвора темата за седмочислениците, па веќе наредната, 1976 година, во хрватското списание *Слово бр. 25-26*, тој објавува и посебна статија токму под овој назив „Седмочисленици“ а во Прилози на МАНУ, како што пишува тој, отвора повеќе прашања за, во негов дух, би рекле, подемот и падот на Охридската црква во тоа време кога црковната власт преминува од охридски раце во

византиски, во статијата „Канонизација на светци во Охридската школа“.

Да реактуализираме, имено да транспонираме во форма на сугестивно прашање, една од клучните тези на Конески од неговото охридско предавање од 1975 година во нашево денешно. Имено, како се случило, речиси исцело во текот на XVIII век, податоците и идеите од една тема форсирана на југозападната периферија на словенскиот свет, каде што се вкрстуваат балканските јазици и култури, значи, седмочисленичката тема, подоцна „да бидат прифатени, но со поинаква мотивација и содржина, од подоцнежните средишта на националната диференцијација на Балканот“? Конески пред семинаристите, меѓу кои, во првите редови се и Манфред Јенихен, Волф Ошлис, Влоѓимјеж Пјанка, Казимјера Солецка, Јоланта Миндак, Рина Павловна Усикова, Збигњев Голомб, Кенет Нејлор, Франтишек Липка, Далибор Брозовиќ и други, со филолошка лежерност, смилено одговара со никогаш до крај недопотрошената артилерија на Стојан Новаковиќ, српски политичар и дипломат од професорски и академички ков, кој од својата владина позиционираност, не верувал во иднината на македонизмот, но научнички бил спознајно свесен дека само еден век претходно на Балканот, особено меѓу балканските Словени се „прашаше уште за вера, со рамнодушно чувство за народноста“.

Да одговориме, само патемно, дека охридско-москополската јазичнокултурна стихија поттикната од никогаш недозгаснатото светило на седмочисленизмот, низ сето несмилено време на потпркнати балкански национализми, била отпорна на која била приповдигната пропагандистичка машинерија од учители и попови, прраматари и генерали, независно од која и да се соседна провениенција.

А силата на одговорот, меѓу друго, како да се крие и во онаа уметничка постапка, што се нарекува интерполација, и во која сите се заедно, и предците и современите. И во Охрид и Москополе, низ манастирите во Македонија и Албанија, а оттаму од фреските се заживеани и во Будим и Виена, во книгите печатени таму, каква што е, на пример, и „Стематографија“ на Жефаровиќ, во која заедно се и свети Климент Охридски архиепископ и Теофилакт Болгарскиј архиепископ, обајцата со книга в раце, но книгата во раката свети Климентова е отворена, а Теофилактвата е затворена. И свети Климент во десната рака држи жезол владички, а Теофилакт како да го имитира оној гест на свети Климентова подигната десница во која

се споени палецот и малиот прст, а свети Наум чудотворец е заедно со свети Никодим миротворец од Белград (Берат) Албанија.

Оваа тема Конески уште повеќе ја доразвива во статијата „Канонизација на светци во охридската црква“, („Прилози“, МАНУ, Скопје 1976) во која особено се задржува врз значењето на Синаксарот (Месецословот) во Асемановото евангелие.

Сметаме дека нема да биде претенциозно ако истакнеме дека токму во овој период Конески не само што се вживува во Охридската школа и, особено, во дејноста на седмочислениците, туку и во смислата на чествувањата, на одбележувањата на значајни настани и ликови не само од светската (воведно: црковна) историја туку и од македонската.

Во таа смисла особено е значајно токму неговото апострофирање на значењето на Месецословот во Асемановото евангелие, во која јасно се забележува уделот на свети Климент Охридски во издигнувањето на Охридската црква и особено нејзиниот патријаршки статус во Самуилово време.

Од денешен аспект, сосема слободно можеме да истакнаме дека токму Месецословот укажува на посебноста на охридската црковна средина, „извојувана“ меѓу другото и со посебен однос кон чествувањата, т.е. службите на светите, имено со воспоставениот однос меѓу нарочните и ненарочните служби.

Од друга страна, токму Месецословот, бездруго оформен во цар Самуилово време, соодветствува со книжевното дело на свети Климент Охридски, особено со неговите имерек-слова, па свети Климентовите слова се своевиден не само духовен столб туку и празничен водич на охридската црква низ времето, во онаа смисла во која преку историјата на христијанската црква се гради иднината на охридската црква, секако, преку сознајбата за улогата на чинот на канонизацијата на локалните светци.

Оттаму, Асемановото евангелие особено е значајно токму по синаксарот во којшто имаме наведување на два вида црковни служби: служби што се од висок (империјален) карактер и обични, народни, служби, служби коишто се помали односно за локални светци, но повторно ќе се вратам на мојата основна теза, во основа комуникациска, а инаку, лингвокултуролошка, за хипостасноста на функциите, имено, дека некогаш локалните светци можат да имаат пошироко значење од црковните, оние канонските, и токму во оваа ситуација на односи и врски меѓу општите и локалните светци, го гледаме не само и не толку оној расцеп што се јавува во црквата

(односот меѓу глобалното, општохристијанското, и локалното, со црковна терминологија, помесното), а местото на борбата и расцепот, според наше мислење, како и според повеќе проучувачи (Блаже Ристовски...) е токму овде во Охрид туку и издвојувањето на седмочисленичката духовнотворечка област, импулсно и импулзивно на територијата на свети Климентовата црква, а потоа зацврстено во словенскојазичниот православен свет. Се разбира, тоа е расцепот меѓу православието и католицизмот, кој мора да има своја творечка изохипса.

А спроти расцепот, токму на оваа територија се издвојува една посебна словенска црква – охридската!

Една поисцрпна споредбена анализа на Месецословот во ова најстаро сочувано охридско евангелие со сочуваните текстови на словата на свети Климент уште поцврсто ќе го посочи зрачењето на свети Климентовото дело во цар Самуилово време но и отпосле во византиско време.

Времето кога Конески ги создавал овие негови статии се поврзува со клучни настани од современата историја на македонската државност (МПЦ, МАНУ...) и токму во тој период се сосредоточуваат голем број прослави на јубилеи поврзани со делото на седмочислениците, независно дали само станува збор за светите Кирил и Методиј или пак станува збор пошироко и за св. Климент Охридски, св. Наум Охридски или за одделни моменти од развојот на Охридската црква. Овие јубилеи, пред сè, под закрила на МАНУ, институција во која Конески се вложи меѓу другото и со цел за поширока меѓународна афирмација на македонистиката и на македонската култура во светот.

Од тој дел стамени проучувања на Конески, сакам само да го истакнам оној клучен момент со којшто тој на извесен начин се надоврзува на проучувањата на Афанасиј Матвеевич Селишчев, а тоа е капката оригинална литература во океанот на приопштената општохристијанска. Од таа капка извира, сега можам да речам: охридската, која се вложува во сесловенската и така натаму литература, што започнува со локалните словенски светци, односно со светците од локален карактер и во прв ред тоа се однесува на св. Наум, т.е. (сп. Селишчев) на житието на св. Наум, коешто како што знаете е напишано во 916 година.

Од друга страна, за развојот на литературата на македонскиот духовен простор, особено во цар Самуилово и подоцнежнo време, од

особено значење би била и апокрифната литература со богомилски призвук. Една од причините за развојот на овој вид литература би бил и односот на приврзаниците на охридскословенската посебност кон наложената византиска црковна администрација, во времето кога на охридскиот трон се византиски владици. Притоа, од една страна, самите охриѓани му се недоминлива литературна тема на еден од најголемите византиски архиепископи-писатели на охридскиот трон, Теофилакт Охридски, кој колку и да ги бележи сите охридски гревови со оној познат таговен плач на византиската литература, не може да ја пренебрегне житејската нишка во охридската литературност, па му дава заслужно место на свети Климент Охридски во литературата.

Теофилакт во охридската „варварска“ средина изложена на уште „поварварски“ напади отстрана ја концептуализира хиперболата и градацијата на основната библиска метафора за земниот живот како „долина на плачот“, создајба во која како да се крие неговото неверување во успехот на византиската политика да ја задржи под своја контрола охридската област. И тоа е истата когниција која упатува дека ако нешто не може да се задржи, тогаш треба да се уништи, зашто не дава плод. Охридската област, според него, е мошне бедна, зашто страда од „неплодноста на маслинките“.

Се вживееме ли во Теофилактовата осама, и ја прифатиме ли маслинката како симбол на осаменоста (Ацо Шопов...), тогаш бездруго би се запрашале: *Каква е таа маслинка што не дава плод односно каков е тој крај каде што маслинката не дава плод(?)* па би дошле до една клучна идеја што произлегува од лингвокултуролошката тријада религија – митологија – наука и што можеме да ја откриеме од апостолот токму за односот меѓу бесплодните и плодните дела. А бесплодните дела се од Ѓаволот, плодните, пак, според текстот на апостолот (Послание кон Ефесјаните, петта глава, осми стих) се од бога.

А убавината на апокрифната литература е во вечната борба меѓу доброто (божјето и плодното) и злото (Ѓаволското и неплодното), но и од односот меѓу митолошкото и религиозното. И тој однос особено ќе дојде до израз во охридската црква, меѓу другото, и со вживувањето во основните христијански вредности, преку издигнување на култот на Богородица, особено на благовестите, и на свети Ѓорѓи, кој прераснува во симбол на воинственоста и на слободата.

Култот кон седмочислениците во Охрид има долга традиција која со развојот на славистиката ќе ги надмине охридските рамки, тој

е стожерен во охридската црква и во охридското поднебје, а заедно со култовите кон Богородица и свети Ѓорѓи образуваат семиотичка тријада која е пресвртна во развојот на македонската литература. Зашто транспозициите на темите за Богородица и свети Ѓорѓи, вкрстени со апокрифните теми за борбата меѓу доброто и злото се во основата не само на словенските литератури туку и на европските. И тоа се длабоко супстратни теми.

Од друга страна, култот кон седмочислениците и кон локалните светци мошне рано зароден во закрилата на охридската црква е во основата на македонската национална литература. Историски погледнато, тоа е ретко прв пример учениците да ги восфалуваат учителите и така генерациски да ја обновуваат носечката нишка на идејата со која племето се издига во народ со своја приказна која не е мит. А приказната престанува да биде мит кога локалното ќе се издигне над универзалното. И сè така, според парадоксалноста на теоријата на супстратот. Или, народски кажано, да не се знае која на која ѝ е мајка а која на која ѝ е ќерка, во сите можни литературни верзии на генетскиот код. Од алегоријата на односите меѓу црквите во историографијата како залагалка за возрасните до бајките како залагалки за децата.

Ѓоко Ѓорѓевски

ТЕОЛОГИЈАТА НА ОХРИДСКИТЕ АРХИЕПИСКОПИ ВО ПЕРИОДОТ ОД 11 ДО 13 ВЕК

Оваа 2018 година се навршува точно еден милениум од издавањето на хрисовулите (повелбите) од страна на византискиот цар Василиј II со коишто се регулира правната положба и јурисдикцијата на Охридската архиепископија како автокефална црква.¹ Сепак, не треба да се изуми дека ваквото нејзино достоинство е потврдено врз веќе утврдената силна охридска црква², која се

¹ Повелбите не се сочувани во оригинал, а нивниот текст до модерните истражувачи пристигнал благодарение на преписите од XVI и XVII век. Првиот ракопис, кој содржи препис на повелбата е од Божитропскиот метох во Цариград и потекнува од XVI век. Вториот, пак, е Синајски ракопис, кој, заради своите особености станал подлошка за издавање на повелбите, а настанал во XVI или XVII век. Во него е сочуван целосниот текст на повелбите, но на специфичен начин. Царот Михаил VIII Палеолог (1261–1282) издал хрисовула за Охридската архиепископија во 1272 и тука го приклучил текстот од трите Василиеви повелби (Ѓ. Иванов, *Български старини*, София 1908, 549–550). Првата охридска повелба на царот Василиј II претставува темелен акт на Охридската архиепископија; иако не е датирана, нејзиното настанување се поврзува со 1019 година. Покрај Охрид, кој е означен како седиште на архиепископијата, таму се наведуваат уште шеснаесет епископии. Втората охридска повелба е датирана во мај 1020 година, додека Третата повелба настанала во текот на преостанатите пет години од Василиевото владеење, меѓу 1020 и 1025 година (H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche* II, BZ 2 (1893) 42–46; Иванов, *Български старини*, 550–562).

² Според нивниот карактер, повелбите не се основачки акти на Охридската архиепископија. Царот Василиј II во сите три повелби го истакнува континуитетот меѓу црквата на која тој ѝ дарува привилегии и црквата од времето на цар Самуил и ниту на едно место таму не говори за охридската црква како за нова творба. Тој само го признава нејзиното постоење и ги потврдува нејзините права во променетите политички околности. Што се однесува, пак, до статусот, таа го задржуваа истиот, којшто го имала и претходно, - автокефална и самостојна во однос на Цариградската патријаршија (H.

темели врз делото на кириловометодиеви ученици, светите Климент и свети Наум Охридски. Со нивната просветителската дејност балканските краишта доживуваат вистински културен и духовен препород. Впрочем, тие тука ја продолжуваат својата активност по нивното учество во мисијата на светите Кирил и Методиј, која, за жал, не ги постигнала посакуваните резултати. Но, токму преку делото на нивните ученици -охридските свештеноучители, се раѓа и долго подготвуваниот и очекуваниот плод од вложениот труд и исцело посветениот живот кон сесловенското дело на светите браќа Кирил и Методиј. Со тоа, свети Климент и Наум се појавуваат како вистински продолжувачи на рамноапостолното дело, кои за центар на своето дејствување ќе го изберат токму регионот околу Охридското езеро и со тоа ќе ги удрат темелите на словенската Охридска црква. Таа подоцна станува дури и еден вид замена за неостварената државност по Самоиловото царство. Архиепископијата, која континуирано опстојува до 1767 година, кога е аболирана од отоманската власт, ќе претставува вистинска црковна сила помеѓу византискиот Исток и латинскиот Запад.³ Истакнати архипастири го издигнале нејзиното достоинство во светски рамки. Доволно е да се спомнат имињата на ширум светот познатите имиња на архиепископите Лав, Теофилакт и Димитриј Хоматијан, кои длабоко се вградиле во животот на Охридската архиепископија, но воедно оставиле неизбришлив белег во светската црковна историја. Токму од тие причини, во продолжение ќе бидат претставени најзначајните богословски размислувања на овие исклучителни претставници на тронот на Охридската архиепископија.

Прв поглавар на Охридската црква бил Герман I Гаврил, но прв охридски архиепископ по падот на Самоиловото царство е Јован Дебарски (1018-1037), по потекло Словен, игумен на дебарскиот манастир „Света Богородица, а подоцна и ктитор на манастирот Свети Јован Бигорски. Веднаш по него следи Лав (Леон) I (1037-1056), еден од најзначајните поглавари на Охридската архиепископија. На охридскиот трон тој доаѓа од должноста

Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, 42-46; Иванов, *Български старини*, 550-562).

³ Јован Белчовски, *Автокефалноста на Македонската православна црква*, Скопје 1990, 78-79.

хартофилакс на Цариградската патријаршија⁴. Најверојатно тој бил поставен за архиепископ од тогашниот император Михаил IV⁵, како исклучително надарена и образована личност, со значајни способности и големо искуство стекнато за време на неговата долгогодишна дејност во Цариградската патријаршија.⁶

Архиепископот Лав живее во еден исклучителен временски период на големи недоразбирања и дебати меѓу црковниот Исток и Запад, а ќе има и директно влијание врз настаните кои ќе ја насочат понатамошната историја на христијанството. Имено, тој ќе биде вклучен во меѓуцрковните дебати непосредно пред меѓусебната размена на анатемите меѓу Рим и Цариград во 1054 година, коешто ќе доведе до поделба, која до денес не е надмината. Секако дека е погрешно да се врзуваат тие настани исклучиво со црковната криза кон средината на XI век, затоа што почетните фази на тој процес се бележат уште во IX век и судирот меѓу цариградскиот патријарх Фотиј и римскиот папа Никола I.⁷ Спорните црковни прашања кои потоа ќе кулминираат се од неколку области: догматски (латинското учење за Филиокве), еклисиолошко-канонски (приматот на римскиот епископ, целбатот на свештенството), литургиски (употреба на бесквасен леб за светата Евхаристија, пост во сабота) и др. Споредни, но секако не безначајни фактори се тогашната политичка состојба и личните карактеристики на главните актери во меѓуцрковниот судир.⁸

Кон средината на XI век, кога се случуваат одлучувачките настани, додека во Цариград патријарх е Михаил Кеулариј (1043-1058), на чело на римската црква ќе дојде папата Лав IX (1049-1054), кој со личности како Хилдебранд, Хумберт, Стефан, Хуго Бели и

⁴ Најверодостојното сведоштво за него се наоѓа во белешката на епископот Михаил Деволски за настаните од 1037 година во текстот на „Историскиот синопсис“ на Јован Скилица, византиски хроничар од крајот на 11 век. Види John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History, 811–1057*, Cambridge 2010, 377.

⁵ E. Naxidou, *The Archbishop of Ohrid Leo and the Ecclesiastical Dispute between Constantinople and Rome in the mid 11th century*, *Cyrrilomethodianum* XXI (2016) 8. Сепак, не станува збор за некаков преседан имајќи ја предвид историјата на византиската држав и црква, сп. Ж. Дагрон, *Цар и првосвештеник*, Београд 2001; G. Prinzing, *Byzantine ecclesiastical province of Bulgaria/Ohrid*, *Bulgaria Mediaevalis* 3(2012) 359.

⁶ Сп. Јован Белчовски, *Црковна историја на македонскиот народ, книга прва*, 99; E. Naxidou, *The Archbishop of Ohrid Leo and the Ecclesiastical Dispute*, 10.

⁷ За овие случувања повеќе види кај Владислав Пузовић, „Врхунац црквене кризе (1053-1054)“ – папски легати у Константинопољу“, *Богословље* LXVIII (2008) 144-163.

⁸ E. Naxidou, *The Archbishop of Ohrid Leo and the Ecclesiastical Dispute*, 18-19.

Фридрих, успева да формира силна реформаторска папска курија. Повод за последната етапа од судирот е поврзан со јурисдикцијата врз Јужна Италија, која преминала од Цариград кон Рим. Тоа било причинето и со брзиот продор на Норманите на тие територии, коешто требало да води кон визнатиско-римски политички и воен сојуз, па затоа дури и политичките интереси на византискиот император Константин Мономах (1042-1055) биле спротивни на интересите на сопствената црква. Во првата половина од 1054 година направени се последните обиди за црковно измирување меѓу Рим и Цариград, за што папата Лав испраќа делегација на византискиот двор заради преговори со царот за политичките, а со патријархот за црковните прашања⁹, во состав: кардиналот Хумберт, надбискупот на Амалфи Петар и ѓаконот Фридрих.¹⁰ Веднаш по пристигнувањето во Цариград, кардиналот Хумберт ќе напише три списи против грчката црква¹¹. На 24 јуни, со поддршка на царот, во манастирот Студион ќе се организира судење на Никита Стилит, кој ќе биде принуден да се откаже од своите антилатински списи, но, и покрај големите притисоци нема да успее да се издејствува покајание од цариградскиот патријарх Михаил Керулариј. Веројатно во надеж дека ќе се издејствува или негово повлекување или симнување од патријаршискиот трон, на 17 јули 1054 година на олтарот во црквата Света Софија папските легати ќе ја остават Булата на екскомуникација, во која меѓу другото стои: „...потпишуваме против (патријархот) Михаил и неговите следбеници анатема... и со него Лав,

⁹ Истовремено со дебатата со Цариград, Рим се обидува да обезбеди добри релации со Антиохија. Во името на папата, на антиохискиот патријарх Петар (како на свој хомолог?) му се обраќа аквилејскиот патријарх Доминик за прашањето за бесквасните лебови. Во одговорот кој Петар го праќа до Рим во есента 1053 се следи источната позиција застапувана од Цариград и Охрид, но со воздржан тон и покрај различноста во ставовите во насока на задржување на единството со Рим. Сп. ⁹ E. Amapan – A. Dumas, *Стория делла Цхиеса, Л'епоца феудале (888-1057)*, Ed. Fliche-Martin, Torino 1953, 147-148.

¹⁰ Вреден за помен е податокот дека во времето кога папските легати ќе пристигнат во Рим (средината на април 1054 година), папата Лав ќе се упокои, а неговиот наследник Виктор II ќе седне на римскиот престол дури наредната 1055 година. Тоа значи дека целиот процес кој ќе заврши со меѓусебна размена на анатемите се случува во период на интеррегnum во Рим, така да се поставува под знак прашалник овластувањето на римските легати за постапките кои ги имаат преземено. Сп. August Franzen, *Pregled povjesti Crkve*, Zagreb 2004, 159.

¹¹ „За исходењето на Светиот Дух од Отецот и од Синот“, „Дијалог“ и полемички трактат против Никита Стилит, кои по наредба на царот се преведени од латински на грчки јазик и јавно публикувани.

наречен охридски и Никифор, личниот Михаилов писар¹². На 20 јули се одржува Синод на патријаршкиот двор, од кој произлегува документ „Изложување на цариградскиот Синод“ во кој се обработени латинските обвинувања, а на 24 јули во црквата Света Софија во присуство на насобраниот народ е прочитана одлуката и е изречена анатема.¹³

Причината за спомнувањето на името на охридскиот архиепископ Лав, покрај она на патријархот, е затоа што за време на затегнатите односи меѓу Рим и Цариград тој директно се спротивставувал на обидите за политички компромис по црковните прашања. Според сведоштвото на Никита Комнин, против Латините никој не пишувал поревносно и посмело од Лав Охридски¹⁴. Тоа почнало веројатно со првото писмо на Лав до епископот Јован Траниски во Апулија, насловено „За бесквасниците и саботите“, коешто имало за цел да ги заштити христијаните во Јужна Италија од латинските литургиски традиции, иако од западните историчари на него денес се гледа како на „објавување на војна од страна на грчката црква“¹⁵. Станува збор окружно послание упатено „до сите епископи на Франките и монасите и народите и до самиот многупочитуван папа“, што на документот му дава официјален карактер¹⁶. Се претпоставува дека писмото е напишано пролетта во 1053 година, а дека зад името на Лав Охридски можеби стои цариградскиот патријарх Михаил Керулариј¹⁷. Самиот наслов на списокот упатува на тоа дека Лав во него ги третира латинските обредни различности, на коишто гледа како на догматски пречки. Своео внимание го посветува на четири латински посебности: 1) извршување на евхаристијата со бесквасен леб, 2) пост во сабота, 3) јадење на удавено, и 4) непеење на „алилуја“ за време на великиот пост, но најмногу се задржува на првата точка.¹⁸ Писмото било предадено на кардиналот Хумберт, а потоа папата одговорил со долго послание од 41 поглавје, адресирано до цариградскиот патријарх Михаил

¹² Радомир Поповић, *Извори за црквену историју*, Београд 2006, 332.

¹³ Владислав Пузовић, „Врхунац црквене кризе (1053-1054)“ – папски легати у Константинопољу“, *Богословље* LXVIII (2008) 158-161.

¹⁴ Migne, t. 120, col. 834.

¹⁵ E. Aman – A. Dumas, *Сѣѣорѣа делла Цѣхѣеса*, 147-148.

¹⁶ Migne, t. 120 col. 836.

¹⁷ E. Aman – A. Dumas, *Сѣѣорѣа делла Цѣхѣеса, Л'ѣѣѣѣѣ феудале (888-1057)*, Ed. Fliche-Martin, Torino 1953, 147-148.

¹⁸ E. Naxidou, *The Archbishop of Ohrid Leo and the Ecclesiastical Dispute*, 13.

Керулариј и охридскиот архиепископ Лав¹⁹. Посланието го вознемирило византискиот император Константин Мономах, кој се подготвувал за политичко обединување со латините, упатувајќи молба до папата да испрати легати во Цариград за повторно воспоставување на мирот меѓу двете цркви. Откако пристигнал во Цариград, како што беше спомнато, кардиналот Хумберт напишал три текста, од кои едниот е полемичниот спис “Dialogus”, каде во форма на разговор, точка по точка одговара на обвиненијата на Лав Охридски. Во тоа време Лав пишува уште две многу остри писма, кои уште повеќе ја засилиле борбата, која ќе доведе до меѓусебна размена на анатем и конечна поделба меѓу Источната и Западната Црква.²⁰

Интересно е да се истакне дека двесте години претходно цариградскиот патријарх Фотиј започна догматска дебата, додека сега дискусијата се сведува на литургиски особености, кои биваат претставени како непремостлив проблем за единството на христијаните²¹.

Во продолжение вниманието ќе биде насочено кон областа врз која Лав најмногу се задржува во своите полемички списи, а тоа е прашањето за употребата на бесквасни лебови на Литургијата. Темата не е воопшто нова, затоа што е дискутирана во историјата на Црквата и видена како остаток од јудејската традиција²², но Лав е

¹⁹ Види Михаил Павлович Чельцовъ, *Церковь Королевства Сербского со времени приобретения ею автокефальности (1879-1896)*, СПб 1899, 58. Според латинскиот превод, писмото било испратено не само од Лав Охридски, но и од цариградскиот патријарх Михаил Керулариј, па тоа би можело да биде едно од објаснувањата зошто во одговорот се истакнува и името на патријархот. Сп. С. Will (ed.), *Acta et Scripta Quae de Controversiis Ecclesiae Graecae Et Latinae: Saeculo Undecimo Composita Extant*, 2010, 61.

²⁰ Иван Снѣгаровъ, *История на Охридската Архиепископия, Том I. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците*, София, 1924; II София, 1995, 261. Иницијативата за ваквата преписка веројатно била покрената од цариградскиот патријарх, кој во својата упорност секако стоел против обидот за зближување меѓу царот и папата, но не би сакал да се смета за одговорен за евентуалниот неуспех во преговорите. Од друга страна, пак, не се крие намерата дека со ваквиот одговор се очекувало повлекување на цариградскиот патријарх од тронот.

²¹ Според мислењето на некои западни историчари, намерата на авторите била токму тоа, да се дојде до поделба, затоа што се очекувало барањата да бидат отфрлени со индигнација, па таков е и одговорот од Рим. Тие сметаат дека во него на многу места се забележува еден „нетрпелив карактер“, но дека сепак „бурните реакции не штетеле на доктриналната вредност“ на списот. E. Aman – A. Dumas, *Стория дела Цхиеса*, 148-149.

²² Виктор Недески, „Лав и теологијата за бесквасниците“, Зборник на ПБФ (2018). Уште во најраниот период на христијанството се забележуваат поделени мислења за тоа дали и во колкава мера Црквата треба да прифати дел од старите јудејски традиции.

првиот кој ја третира во однос на латинските практики, па затоа подоцна сите понатамошни источни теолози ќе се повикуваат на него и неговите дискусии. Имено, уште во старите времиња, бесквасниците биле употребувани во богослужението од јудео-христијаните Евнионити во II век, а подоцна и од Јаковитите, Аполинаристите и др. Тоа е причината источните црковни отци уште многу порано да пишуваат против бесквасниците во контекст на нивната употреба од страна на овие групи, имајќи построги или поблаги ставови²³. На пр. за свети Теодор Студит прашањето за природата на лебот нема никакво значење бидејќи лебот „по осветувањето не е повеќе ниту квасен, ниту бесквасен, туку е тело и плот на нашиот Господ“²⁴. Употребата, пак, на бесквасните лебови во западната богослужбена традиција за прв пат официјално се поставува во IX век. Папата Николај I (858-867 г.) побарал да се свика собор на германските епископи, кој се одржал во мај 868 г. во Вормс. Помеѓу другите прашања и практики на западната Црква, тогаш било разгледано и потврдено прашањето за употребата на бесквасните лебови на литургијата.

За Лав Охридски, бесквасните лебови се дел од јудејската пракса и немаат место во новозаветната Црква. „Така, бесквасниците и саботите кои тие (Латините) ги држат беа востановени од Мојсеј; нашата, пак, Пасха е Христос, за да не се озакони спротивно - и обрезианието и законската Пасха кои се практикуваа претходно, а кога тоа се укина, нашето се обнови“²⁵. За Лав, Стариот завет е минлив и има улога на подготувач на човештвото за Евангелието, преку кое „сите станале нов народ Христов“. Оние кои принесуваат бесквасници немаат право ниту да се наречат христијани, зашто „се опрелестени оние кои велат дека се христијани, а со Јудејците неразумно јадат бесквасници“; тие не ја разбираат тајната на Новиот завет и божествената икономија, бидејќи „ги практикуваат бесквасниците кои припаѓаат на Законот кој престанува со Христа“²⁶. Впрочем, не само Лав, туку и подоцнежните византиски богослови кои ќе ја третираат оваа тематика, во недостаток на канони кои директно ја забрануваат употребата на бесквасниот леб,

²³ Види: Виктор Недески, „Лав и теологијата за бесквасниците“. Μεγάλου Αθανασίου, *Περί τών αζύμων*, PG 26, 1328; Ιωάννου Δαμασκηνού, *Περί τών αζύμων*, PG 94, 367. 95, 388-389.

²⁴ PG 99, 1719.

²⁵ Elmar Büttner, *Erzbischof Leon von Ohrid (1037-1056) Leben und Werk (mit Texten seiner bisher uneditierten asketischen Schrift und seiner drei Briefe an den Papst)*. Bamberg 2007, 180.

²⁶ Elmar Büttner, *Erzbischof Leon von Ohrid (1037-1056)*, 216 и 210.

аргументирањето главно ќе го вршат врз основа на поврзаноста со јудаизмот²⁷. Следниот Леов аргумент се базира врз основа на етимолошкото значење на зборот *άρτος* – „леб“. Евхаристијата била востановена од Христа на квасен леб, бидејќи само таквиот леб Христос можел да го нарече Свое тело на Тајната вечера, имајќи предвид дека во Христовиот говор е употребен зборот *άρτος*, којшто означува леб подготвен со квас²⁸.

Ставовите на источната Црква за употребата на бесквасниците од страна на Латините, за прв пат претставени во посланијата на Лав Охридски, отсликуваат значајна културолошка разлика помеѓу источната и западната црковна традиција. Истакнувањето на ова прашање како една од најголемите пречки меѓу источното и западното христијанство денес е тешко поимливо, посебно ако се има предвид дека оваа дебата, концентрирана врз една литургиска тема, ќе доведе до црковен расцеп со несогледливи последици. Не може, а да не се постави прашањето, зошто во една од последните значајни преписки фокусот е поставен не врз догматската (Филиокве), туку врз литургиската димензија на меѓусебните разлики. Едно од објаснувањата е тоа што на литургиската пракса и се атрибуира догматско значење, а би било поврзано со претходните богословски спорови на Исток. Така, на пр., во однос на употребата на бесквасници од страна на Ерменската црква во VI век, источните богослови го сметаат за негирање на човечката природа во Христа, затоа што во квасниот леб, пак, гледаат симбол на двете природи на Христос – божествената и човечката. Оттаму е и обвинувањето за догматско отстапување и монофизитство на Латините поради

²⁷ Сп. Jaroslav Pelikan, *The Spirit of Eastern Christendom (600-1700)*, Chicago 1974, 177-178. Виктор Недески, „Лав и теологијата за бесквасниците“. Седумдесеттиот апостолски канон забранува постенење или празнување заедно со Јудејците, како и прифаќање на празнични дарови од нив, како што се бесквасните лебови. Според Валсамон, „штом јадењето на бесквасници од јудејските празнувања доведува до пад и одлучување, тогаш нема ли да им припадне истата осуда и казна на оние кои се причестуваат со бесквасници како со тело на Господа?“ Во иста насока е и толкувањето на единаесеттиот канон од Трулскиот собор, кој подеднакво забранува мешање со Евреите.

²⁸ Migne, t. 120, col. 837. Според В. Недески („Лав и теологијата за бесквасниците“). Лав не е сосема задоволен од своето етимолошко толкување имајќи на ум дека во грчкиот превод на Стариот завет сите лебови, вклучително и бесквасниците принесувани на жртвеникот се именуваат како лебови. Затоа, дополнувајќи го своето толкување, овој пропуст го припишува на извесна произволност во употребата и неодреденост на значењето на овој термин во грчкиот превод на старозаветните текстови.

нивната употреба на бесквасници²⁹. Потоа, можеби веќе се сметало дека е доволно говорено за различното толкување во однос на просходењето на Светиот Дух (Филиокве), а литургиската пракса на бесквасниците бил конкретен проблем на Охридската архиепископија и Цариградската патријаршија³⁰. Во секој случај, како што беше спомнато, токму овие писанија ќе бидат причина, од тројцата спомнати од сите источни епископи, покрај името на цариградскиот патријарх, во текстот на анатемата од кардиналот Хумберт да се спомне и името на овој охридски архиепископ, иако нема да биде директно вклучен при последните одлучувачки случувања во Цариград.

Во овој контекст, неопходно е да се истакне посебниот придонес на архиепископот Лав во црковното градителство, подигнувајќи еден исклучително значаен споменик на византиската уметност. Имено, непосредно по неговото доаѓање во Охрид во 1037 година, Лав ја организирал изградбата на новиот соборен храм „Света Софија“, посветен на Премудроста Божја, со цел на Охридската црква да ѝ даде достоинство како на Цариградската.³¹ На сидовите од овој велелепен храм се насликани не само почитуваните источни отци на Црквата, како и словенските просветители Кирил и Климент, туку и шестмина римски папи: Климент I (88 - 99), Силвестер I (314 - 335), Инокентиј I (401-417), Лав I Велики (440 - 461), Вигилиј (537 -555) и Григориј I Велики Двоеслав (590-604). Ваквата иконографска програма може да се разбере како силно сведоштво дека охридскиот архиепископ имал соодветно познавање на историската врска на земјите од неговата јурисдикција со Римската црква.³² Од друга страна, пак, активното вклучување на Лав во борбата на Константинопол против латинските заблуди ја изразува неговата желба да направи категорична разлика помеѓу литургиските практики на папството, од една страна, и старите црковни традиции, од друга страна. Особено е впечатлива евхаристиската сцена во апсидата на Света Софија³³, на која Христос, опкружен од апостолите и ангелите,

²⁹ *The Oxford Dictionary of Byzantium*, т. 1, New York/London/Toronto 1991, 241.

³⁰ E. Naxidou, *The Archbishop of Ohrid Leo and the Ecclesiastical Dispute*, 12.

³¹ Иван Снѣгаровъ, *История на Охридската Архиепископија, Том I*. 197-198.

³² Види Јован Белчовски, *Црковна историја на македонскиот народ, книга прва*, 109.

³³ Види Alexei Lidov, "Byzantine Church Decoration and the Great Schism of 1054", *Byzantium*, LXVIII/2, 381-405. V. Djuric, *Vizantijske freske u Jugoslaviji*, Beograd 1975, 10.

го благословува квасниот леб.³⁴ Забележително во оваа сцена е, исто така, претставувањето на апостолот Павле од десната Христова страна, наспроти апостолот Петар кој е од левата, што е прв ваков случај во византиското сликарство (да не се изуми дека римскиот епископ го заснова своето преемство токму врз Петровиот авторитет)³⁵. Во други околности, ваквите иконографски решенија веројатно не би привлекле посебно внимание, но во случајов, токму тие иконографски детали содржат силна порака со значајно богословско толкување.

Меѓу најистакнатите охридски архиепископи е и Теофилакт (1091-?), кој бил исклучителен писател и теолог. Запазените сведоштва велат дека бил роден на островот Евија, а потоа се школувал во Атина и Цариград, со што се вброил меѓу најобразованите личности од тоа време. Не може да се определи точно неговото стапувањето на охридскиот трон, коешто воопшто не го примил со радост³⁶. На почетокот дури чувствувал и голема одбојност кон локалното паство, силно тагувајќи за византискиот живот во Цариград³⁷. Сепак, неопходно е да се истакне дека ниту еден од охридските архиепископи не пројавил таква литературна дејност како Теофилакт. Од него се запазени толкувањата на целиот Нов завет (освен Откровението)³⁸ и на некои старозаветни книги, житието на свети Климент Охридски и на Петнаесетте тивериополски маченици, службата на свети Климент Охридски и многу други дела.³⁹

³⁴ Квасниот леб е подеднакво присутен и на двете сцени поврзани со Литургијата на свети Василиј Велики (на првата сцена е претставено јавувањето на Христа на свети Василиј, додека на втората свети Василиј како служи Литургија).

³⁵ Alexei Lidov, "Byzantine Church Decoration and the Great Schism of 1054", 405.

³⁶ Види Славко Димевски, *Историја на Македонската православна црква*, Скопје 1989, 98-99.

³⁷ Иван Снџгаров, *Историја на Охридската Архиепископија*, Том 1, 201-203.

³⁸ Станува збор за мошне ценети егзегетски списи. Во еден запис на ракопис од 17 век се вели дека во 1346 година српската царица Елена, жена на Душан, од светогорските монаси порачала да се преведе на „сопствен јазик... евангелието запишано од блажениот Теофилакт Охридски...“ (Л. Стојановиќ, *Стари српски записи* III, Београд 1905, 40, № 4939). Инаку, потребно е да се истакне дека при пишувањето на толкувањата блажениот Теофилакт посебно се навраќа на омилиите на свети Јован Златоуст, кого честопати дури и буквално го повторува.

³⁹ Тука се вбројуваат поуката за својот воспитаник, престолонаследникот Константин Дук, словата, панегирикот на Алексеј Комнен, книгата за латинските различности и цел зборник писма испратени до значајни лица во граѓанско-воената и црковната сфера на Византија. Сп. Иван Снџгаров, *Историја на Охридската Архиепископија*, Том 1, 268.

За разлика од архиепископот Лав, Теофилакт е многу потолерантен во однос на латинските догматските и обредни разлики. Тој својот став го изразува во вид на послание до неименувано духовно лице⁴⁰, но очигледно е дека писмото е напишано за целото цариградско свештенство. Според Теофилакт, во Латинската црква нема толку различитости за да биде неизбежна црковната поделба (Migne, t. 126, col. 224) и ја отфрла нетрпеливоста на источните богослови од тоа време⁴¹. Сепак, за Теофилакт останува непростливо воведувањето на доктрината за Филиокве во Символот на верата, што го смета за голема догматска заблуда. Но, дури и тука е снисходителен и се повикува на лексичката скромност на латинскиот јазик, сметајќи дека можеби може да се употребува правилно објаснето во црковните слова и беседи, но не и во Символот на верата, кој е израз на едномислието и еднодушноста на Црквата (Migne, t. 126, col. 229).

За време на Теофилактовото архипастирствување народот бил духовно неук, а, од друга страна, на територијата на архиепископијата се појавиле богомилите, во чие учење било видено возобновени бројни ереси од првите векови на христијанството. Од тие причини Теофилакт, иако никаде директно не ги спомнува богомилите, во своите списи обраќа посебно внимание кон еретичкото разобличување и со тоа покажува грижа за просветувањето на народот. Во своето Толкување на евангелието според Матеј, кога говори за устројувањето на од Христа ветеното Царство Божјо, а во насока на правилно објаснување на православната есахтологијата, Теофилакт неколку пати ќе се наврати на некои оригенови заблуди, посебно на неговото учење за апокатастата. Оригеновата шпекулација за крајот на историјата, кога светот, благодарение на Христовата благодат, ќе биде воспоставен во својата првобитна состојба пред паѓањето на човекот во грев, не допушта вечно губење на Божјото создание ниту, пак, вечни

⁴⁰ Според Димитриј Хоматијан се работи за факонот Николај, кој подоцна станува малешевски епископ (Pitra VII, col. 626).

⁴¹ “И ние мислиме дека ќе не сметаат за први мудреци во божествените работи, ако повеќе души запишеме за еретици и дека само тогаш ќе докажеме, дека ние имаме очи, кога јасната светлина ја претставуваме за црна темница“ (Migne, t. 126, col. 224). Со скриена иронија тој ги набројува сите обвиненија против латините, па вели дека нивните обичаи се без значење и дека значат колку ноктите или косата за телото (Иван Снџгаровъ, *История на Охридската Архиепископия*, Том 1, 272-273).

маки. Според блажени Теофилакт погрешно е не само верувањето дека совршеноста на крајот повторно ќе се воспостави, туку и дека на почетокот сè било совршено. Не може повторно да се воспостави нешто што никогаш и не било такво какво што треба да се јави во идниот век. Царството Божјо навистина ќе се востанови, но тоа нема да биде копија на некоја претходна состојба, туку оригинален настан. Во Матеевото толкување (за текстот од 25,41-46), тој вели: „Како што светителите престојуваат во бесконечна радост, така, неправедните ќе насладат вечно мачење, иако Ориген празнослови дека на пеколните мачења ќе им дојде крајот и дека грешниците нема да бидат вечно мачени, та ќе дојде време кога и тие ќе влезат во престојувалиштата на праведните, очистени преку пеколните маки. Оригеновото учење, овде е јасно побиеено кога Господ зборува за вечната мака која нема крај..."⁴². Затоа, не е потребно ново чистилиште после смртта, бидејќи, ако чистилиштето е нешто што принудно очистува, тогаш каква е потребата од насилно спасение, а ако, пак, очистувањето е според слободата, тогаш не е ли доволна вежбата за слобода која ја имаме во овој живот?

Во своето Толкување на Евангелието според Матеј (28,19), Теофилакт се осврнува и кон другите тријадолошки и христолошки ереси, па вели: „Нека се засрамат Ариј и Савелиј, Ариј затоа што Христос не рече крштевајте во имињата, туку во името, бидејќи името на Троица е едно, Божанството и Тројцата се еден Бог, а Савелиј, затоа што Господ говори за три лица, а не како што тој човек празнослови, за едно лице кое има три имиња и понекогаш се вика Отец, понекогаш Син, а понекогаш Свети Дух“⁹. Според Теофилакт, Бог е еден, но не би постоел освен како Троица. Божјите имиња не се имиња на една суштина која би можела во различни временски интервали различно да се нарекува, туку се имиња на три конкретни личности кои се разликуваат во личните својства, а сепак имаат една суштина. Но, и покрај тоа што трите божествени личности се разликуваат во личните својства, сепак се едно божество, една сила и едно царство. Понатаму ја избличува и манихејската ерес насочена против христолошката догма за двете природи на Господ Исус Христос, кога пишува: „Манихејците велат дека Господ своето тело го оставил во Јордан и потоа привидно се покажа во некое друго тело. Но, овие зборови ги замолчуваат бидејќи се вели „Исус излезе“. Не излезе никој друг

⁴² P.G. t. 123, col. 141 A-B.

освен оној кој и слезе во водата⁴³. За Теофилакт, во личноста Христова се соединети и Божјата и човековата природа, а Христос е потполно Бог и потполн човек и само како таков е Спасител на светот и човекот.

Меѓу охридските архиепископи во следниот период посебно се издвојува Димитриј Хоматијан (1216-1235). Тој бил еден од најпознатите православни епископи од неговото време, а се одликувал со ученост, благост, говорништво и добродетелен живот. Според мислењето на многу научници, Хоматијан е веројатно најенергичниот и најспособниот архиепископ кој седел на тронот на Охридската црква. Како познат канонист⁴⁴, вброен е меѓу петте најпознати толкувачи, заедно со Валсамон, Зонара, Матеј Властар и Арменопул⁴⁵, а бил одличен познавач не само на византиското црковно, но и на граѓанското право⁴⁶. Повеќето од неговите запазени литературни трудови се писма, адресирани до високи личности или акти по разни судски и црковно-административни дела. Тие трудови би можеле да бидат поделени на пет категории: 1) канонско-правни (за брачни, наследствени и имотни прашања), 2) догматски, 3) литургиски, 4) дисциплинарни, 5) полемични и 6) хагиографско - поетски. Потребно е да се истакне дека култот на Хоматијан кон свети Климент е изразен во едно кратко житие и три канони.

Во однос на латинските разлики Хоматијан е прилично толерантен. Тој смета дека без доктрината за Филиокве, разликите со православните и не се толку големи. Според неговото мислење,

⁴³ P.G. t. 123, col. 19 C–D.

⁴⁴ Хоматијан се појавил како истакнат канонист преку неговата Поврњата Диѡфора (Разни дела), колекција од 152 резолуции за различни правни прашања, што е негова најзначајна пишана работа. Корпусот вклучува пресуди, стручни мислења, правни совети и одлуки за црковни казни, од кои четириесет се упатени до владетели, државни и црковни службеници, неговиот брат и братучед. Остатокот се одговори или судски одлуки за непознати приматели, од кои некои се издадени од неговиот Синод (Ed. G. Prizining, *Demetrii Chomateni, Ponemata Diaphora* [Corpus Fontium Historiae Byzantinae 38], Berlin 2002).

⁴⁵ Г.А. Розенкампф, *Обозрѣніе кормчей книги*, 1839, 64-65. Јован Белчовски, *Црковна историја на македонскиот народ, книга прва*, 148.

⁴⁶ Од запазените Хоматијанови дела може да се забележи дека тој бил одличен правник кој одлично го познавал не само црковното, но и световното византиско право. Тоа веројатно се јавува и како последица на фактот што во подоцнежна Византија границите меѓу световната и црковната јурисдикција сè повеќе исчезнувале, па архиепископот морал да го познава и световното право, односно брачното, семејното, наследното и многу прашања од приватното и кривичното право. Сп. Јован Белчовски, *Црковна историја на македонскиот народ, книга прва*, 148.

сосема е во ред ако православно духовно или мирско лице изврши молитва во латински храм или ги почитува западните светители, или, пак, кога православен архиереј посети латински храм, а во православниот раздаде анафора на Латините кои присуствувале на литургијата. Впрочем, за Хоматијан тоа е средство за приврзување на Латините кон источните обичаи и догми (Pitra VII, col. 727-728).⁴⁷

За ваквите негови ставови во голем дел дознаваме од неговата преписка со митрополитот Драчки Константин Кавасила, кој и самиот подоцна ќе стане охридски архиепископ⁴⁸. Во едно писмо, Хоматијан му одговара на Кавасила на прашањето: „Дали бесквасниците на Латините, садовите што се користат во нивната црква и нивните свештенички облекувања се сметаат за заеднички или свети? И дали е соодветно за свештениците да носат прстени?“ Во својот одговор, Хоматијан изјавил дека црковните канони (70 Апостолски канон, 60 канон од Картагинскиот собор) ги сметале еврејските бесквасни лебови како еретички обичај и поради тоа им забраниле на верниците да слават заедно со Евреите. Меѓутоа, тој забележал дека ниту еден канон не се однесувал на бесквасниците на Латините, кои, се чини, подоцна биле воведени во Западната Црква. Тој потоа потсетува дека многу свештеници на Исток, покажувајќи прекумерна ревност, остро ги критикувале Латините не само за оваа практика, но и за многу други.⁴⁹ Сепак, на крајот заклучува дека „ниту бесквасните лебови на Латините, ниту садовите со кои тие свештенодејствуваат и ги примаат во себе, и следствено, ниту нивните свештени одежди, ниту било што од тоа не го сметаме за заедничко“⁵⁰. Наведувајќи долги извадоци од расправата на Теофилакт „Обраќање кон оние кои ги обвинуваат Латините“, Хоматијан, пак, се согласува со ставот на својот претходник дека единствената сериозна грешка на Латините, која може да предизвика поделба, било нивно дополнување на доктрината за Филиокве, додека нивните отстапувања во ритуалните обичаи не биле толку значајни и не го загрозувале единството на Црквата. Исто така, тој претпоставува дека навиката на латинското свештенство да носат прстени не е за осуда, бидејќи Латините едноставно даваат

⁴⁷ И. Снџгаровъ, *История на Охридската Архиепископия*, Том I, 276.

⁴⁸ *Свети Константин Кавасила Архиепископ Охридски, Житие, богослужба, акатист*, Охрид 2015, 30-40.

⁴⁹ Eleonora Naxidou, „Latin West in the Eyes of the Orthodox East: The Paradigm of the Archbishop of Ohrid Demetrius Chomatenus“, *Црквене студии* 15 (2018) 329-340.

⁵⁰ *Свети Константин Кавасила Архиепископ Охридски*, 37.

материјална супстанција на симболичката важност на прстенот во христијанството.⁵¹

На сличен начин, во друго писмо, Хоматијан повторно одговара на прашање поставено од Константин Кавасила: „Дали е прифатливо за православните свештеници да учествуваат во службите во латинските цркви кога се поканети, и ако е дозволено да им дадат причест на Латините, кога тие, пак, ќе присуствуваат на православната литургија?“ По укажувањето дека некои од Латините ја следеле источната доктрина и обред, а со тоа и до одреден степен искажувале почит кон верските традиции, Хоматијан позитивно одговорил на прашањето. Според неговото мислење, „архиепископот кој снисходи и се состанува со нив не подлежи на осуда, зашто се доверува и прибегнува кон икономија, заради припадната икономија на душите“⁵². Тој го поддржал својот став со следниве аргументи. Прво, многу лаици и свештеници од Исток се молат и се поклонуваат во црквите во Италија. Па така, го советува Кавасила велејќи: „Така, и кога ќе бидеш поканет во нивната црква, појди без двоумење; иконите, пак, се свети и затоа поклони им се, иако се поставени во нивните храмови. И оние кои волно доаѓаат, кога ќе бидат во соборната црква, давај им антидор. Оваа пракса има сила малку по малку да ги привлече целосно кон нашите свештени обичаи и догми“. Освен тоа, според сведоштвото на Теодор Валсамон, Антиохискиот патријарх, постоела пракса латинските затвореници да се причестуваат од источните свештеници⁵³. Конечно, тој забележал дека Латините никогаш не биле прогласени за еретици од некој Синод. На крајот, тој го споделува мислењето на Теофилакт дека милоста е подобра од нетолеранцијата.⁵⁴

Врз основа на овие одговори, се чини дека Хоматијан не ја сметал за расколничка папска црква и поради тоа го одобрувал верското општење меѓу западните и источните христијани. На овој начин, тој се појавува како член на умерената фракција на источното свештенство, кое уште во тоа време ги сметаше Латините за браќа, макар и да се грешни браќа. Иако не е прашан, сепак тој чувствува потреба да укаже на границата на снисходењето, односно дека

⁵¹ Eleonora Naxidou, „Latin West in the Eyes of the Orthodox East“, 334.

⁵² *Свети Константин Кавасила Архиепископ Охридски*, 38.

⁵³ Хоматијан не се согласувал со антиохискиот патријарх Валсамон, кој не дозволувал на латинските заробеници да се причестуваат од православни свештеници. Сп. И. Снџаровъ, *История на Охридската Архиепископия*, Том I, 276.

⁵⁴ Eleonora Naxidou, „Latin West in the Eyes of the Orthodox East“, 334.

светата Причест е само за членовите на едната света соборна и апостолска Црква.⁵⁵

Претставувањето на богословието на тројцата значајни охридски архиепископи е со цел да се истакне нивната дејност како грижливи архипастири и раководители на охридската црква, но воедно и значењето кое го имало нивниот изговорен и пишан збор во еден исклучителен временски период на големи раздвижувања и премрежија. Лав е главен протагонист и истакнат учесник во црковните дебати непосредно пред меѓусебната размена на анатемии коешто ќе доведе до разделување на латинскиот Рим од византискиот Цариград. Охридските архиепископи Теофилакт и Хоматијан, пак, имаат многу заеднички црти, - од посветеноста кон локалниот култ на свети Климент Охридски, како автори на неговите житија, до одлучната ревност за запазување на православието, но со исклучителна љубовна широкоградост кон различностите на веќе одделените латински христијани. Во секој случај, станува збор за исклучителни личности кои ќе архипастирствуваат во првите векови од постоењето на Охридската архиепископија, но кои со својата дејност и пишани дела ќе остават неизбришлив белег во црковната, но и во световната историја.

⁵⁵ *Свети Константин Кавасила Архиепископ Охридски*, 40.

Гордана Алексова

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НАСТАВНА СОДРЖИНА И КАКО НАСТАВНО СРЕДСТВО ВО НАСТАВАТА ПО НЕМАЈЧИН ЈАЗИК

Во предавањето се застапени два аспекта на претставување на македонскиот јазик во практиката. Првиот дел е поврзан со наставата по македонски јазик како немајчин (јазик на општествената средина, странски јазик и наследен јазик) и даден е кус информативен преглед за застапеноста на оваа настава во Р Македонија и во странство. Во вториот дел се понудени можности за користење на синтаксичката варијантност, како наставно средство во стекнувањето и развивањето на комуникациските компетенции во наставата по македонски јазик како странски.

Наставата по јазик е своевиден феномен кој со резултатите од своето дејствување, ненамерно и ненаметливо, но задолжително задира во сите сфери на општеството и во животот на секоја единка. Ваквата нејзина способност и нашето право да ѝ придадеме општествени димензии, а воедно да ѝ ги стесниме рамките во секој од нас поединечно, произлегува од нејзината тесна врска со јазикот, како најсовршено средство за комуникација. Јазикот претставува израз на човековите способности за воспримање, разбирање и логичко систематизирање на добиените информации и за соодветна усна или писмена 'реакција' во форма на логични низи од јазични единици, со цел да се воспостави или да се одржи јазичното општење со околината. Важен предуслов за квалитетот на јазичната комуникација, покрај вродените способности на корисниците на јазикот, се и нивните стекнати способности за правилно и функционално користење на јазичните средства, пред сè, на мајчиниот јазик, а потоа и на јазиците за чиешто користење се оспособуваат според потребите и желбите во текот на животот. Не помалку важна е и свеста кај секој зборуваач на еден јазик за постојано стекнување и усовршување на ваквите способности во правец на додавање нови вредности на сопствениот јазичен израз.

Во изградувањето на јазичната култура на единката, како и на нејзината свест за постојано издигнување на нивото на сопствената јазична култура, а со тоа и на јазичната и воопшто, на културата на општествената средина, играат улога повеќе чинители: семејството, поширокото опкружување, литературата, медиумите итн. Несомнено, еден од најважните фактори е воспитно-образовниот процес, креиран според стандардите на образовната политика на државата, а реализиран низ различните степени – основно, средно и високо.

Во воспитно-образовниот процес во Р Македонија македонскиот јазик е вклучен од моментот на своето официјализирање во 1944 година, поточно, од моментот на своето стандардизирање во 1945 година. Тогаш ќе се појават и првите наставни програми на македонски и тогаш македонскиот јазик ќе добие статус на:

1. наставен предмет, т.е. на наставна содржина и
2. наставен јазик / јазик на наставата во сите степени од образованието, т.е. на наставно средство со чија помош се изведува целокупниот воспитно-образовен процес.

Еден од поважните аспекти во креирањето на воспитно-образовниот процес, што доведува и до разлики во пристапот кон наставните содржини во наставните програми и наставните планови, како и во нивната практична реализација, е мајчиниот јазик на учениците. Во таа смисла, наставниот предмет Македонски јазик го изучуваат две целни групи, а наставата по овој предмет има статус на:

- настава по мајчин јазик и
- настава по немајчин јазик.

Традиционално, во македонската јазично-педагошка терминологија се употребуваат синтагмите *мајчин јазик* и *немајчин јазик*, а во поново време навлегуваат и паралелно се употребуваат и термините *прв јазик* и *втор јазик / јазик на општествената средина*. Притоа, за мајчин јазик се смета јазикот што се слуша, се зборува и се учи прв во најраното детство и надвор од формалната настава и јазикот што, најчесто, е ненадминлив од аспект на совладаноста.

Наставата по македонски мајчин јазик во основното и во средното образование им е наменета на учениците што се родени зборуваачи на македонскиот јазик, односно на учениците на коишто македонскиот им е прв јазик за комуникација, јазикот чијашто јазична и комуникациска способност најпрво и најлесно ги

стекнуваат и ги развиваат. Наставната програма за нејзината реализација во својот назив не ја содржи синтагмата *мајчин јазик*, туку е насловена како *Наставна програма по македонски јазик за паралелките со наставен македонски јазик*.

Наставата по македонски јазик како немајчин (втор јазик/јазик на општествената средина) им е наменета на учениците што не се родени зборуваачи на македонскиот јазик, односно на учениците на коишто македонскиот не им е прв јазик за комуникација, туку е јазик чијашто јазична и комуникациска способност ја стекнуваат под влијание на средината во којашто живеат. Наставниот предмет низ кој таа се реализира е насловен како *Македонски јазик за учениците од другите заедници*, а започнува од четвртото одделение на основното образование. Целните групи за кои се изготвуваат овие наставни програми се учениците со мајчин српски, мајчин албански и мајчин турски јазик.

Со оглед на вековното постоење на мултикултурност и мултијазичност на тлото на Македонија, логично е и наставата по македонски јазик како немајчин да бележи своја децениска традиција, почнувајќи, исто така од периодот по Втората светска војна. Наставата по македонски јазик за учениците од другите заедници се изведува според две наставни програми, една за учениците со српски мајчин и друга за учениците со албански или турски мајчин јазик. И кај двете македонскиот јазик има третман на задолжителен предмет, со фонд од 2 часа неделно низ сите наставни години од четвртото одделение, па до матурата. Разликите во пристапот на содржините по македонски јазик во овие две наставни програми се очигледни и разбирливи, особено во почетните одделенија, а произлегуваат, главно, од тоа што македонскиот и српскиот ја имаат својата словенска основа, а македонскиот наспрема турскиот и албанскиот ја нема оваа олеснителна околност. Па така, од една страна имаме ученици со делумно изградени комуникациски компетенции на македонски јазик (тоа се учениците со мајчин српски јазик) и, од друга страна, имаме ученици на кои треба да им се пристапи со почетен курс по македонски јазик (тоа се учениците со мајчин турски и мајчин албански јазик). Оваа социолингвистичка состојба на тлото на Македонија е застапена повеќе од две децении, а причините за неа се многу побројни од оваа една што ја истакнуваме погоре.

Македонскиот јазик како мајчин во високото образование е застапен на сите универзитети каде што има филолошки факултет, а до започнувањето на студиите според Болоњската декларација,

македонски јазик беше задолжителен предмет со двосеместрална настава на сите наставнички факултети. Сега, за жал, не е така, затоа што овој предмет доби статус на изборен, па, во услови на изброени кредити, задолжителни предмети, предмети изборни по струка и сл., студентите потешко се одлучуваат за предмети од нематичните факултети. Што се однесува до македонскиот јазик како немајчин во високото образование во РМ, ќе кажеме дека е застапен во студиските програми и планови на сите универзитети, со различен статус (главно, како изборен предмет) и со различен фонд на часови. Во моментов, најмал фонд на часови има на Државниот универзитет во Тетово, само 2 часа неделно во еден семестар на првата студиска година, а најголем на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, и тоа во рамките на студиската група Албански јазик преведување и толкување – 4 до 10 часа неделно во текот на четирите учебни години.

За една друга целна група изучувачи на македонскиот јазик како немајчин важи синтагмата *македонски јазик како странски*. Се однесува на слушатели на кои македонскиот јазик им е јазик на странска земја. Во оваа смисла се разликува изучувањето на:

1. македонскиот јазик како странски во странство и
2. македонскиот јазик како странски во Р Македонија.

Во однос на изучувањето на македонскиот во странство се изделуваат два сегмента: настава по македонски јазик на странските универзитети и настава по македонски јазик за иселениците.

Наставата по македонски јазик во странство датира од 1946 година, кога на Карловиот универзитет во Прага започнуваат двегодишни предавања по македонски јазик, што ги одржувал професорот Антонин Фринта. Од тогаш започнува пробивот на македонскиот јазик надвор од границите на Македонија, за до крајот на 20 век тој да се изучува во лекторатите по македонски јазик на околу 30 универзитети во странство. Во моментов, за жал, постои тенденција на намалување на бројот на лекторатите. Во странство се издадени неколку учебници по македонски јазик како странски, и тоа, 3 од немакедонски автори и 1 од македонски автор (САД - Кристина Крамер; Русија – Рина Усикова; Австралија – Илија Чашуле; Србија - Жарко Бошњаковиќ итн.). За работата на лекторатите по македонски јазик во странство се грижи Семинарот за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје.

Наставата по *македонски јазик како наследен* се однесува на слушателите иселеници, како наследени говорители на јазикот. Овој вид настава се изведува во неколку вида: конзуларна (организирана од конзулатите на РМ во различни земји), интегрирана (што ја нудат земјите во кои живеат иселениците и која е дел од образовниот систем на соодветната земја) и настава што ја организираат македонските заедници и црковните општини низ светот.

Наставата по македонскиот јазик како странски во Македонија се изведува за странските студенти и странските државјани на работа и престој во РМ. Официјално, т.е. како настава за која се издава сертификат за познавање на јазикот на соодветно ниво, оваа настава, на сите рамништа, се изведува на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Во многу помал обем се изведуваат курсеви и на универзитетите во Штип и во Битола. Инаку, курсеви по македонски јазик како странски, вообичаено, се организираат и во многубројните училишта за странски јазици на територијата на цела Македонија. Овде треба да се спомене и реномираната Летна школа по македонски јазик, што секоја година се одржува во Охрид во рамките на Семинарот за македонски јазик, литература и култура.

Наставата по јазик, мајчин или немајчин, е една од формите на реализација на јазикот, каде што доаѓа до израз неговата мултифункционалност. Меѓутоа, двете основни функции на јазикот, комуникациската и создајната, се во преден план во наставата. Комуникациската функција на македонскиот јазик во наставата се огледа во бескрајните можности што тој ги нуди за размена на информации, т.е. за јазично општење помеѓу учениците и наставниците. Според оваа функција, македонскиот јазик (како мајчин) е јазик на наставата, т.е. наставно средство со чија помош се изведува наставниот процес за секој наставен предмет. Создајната функција на македонскиот јазик во наставата се огледа во богатството од јазични содржини што го дефинираат овој наставен предмет. Според оваа функција, македонскиот јазик е наставна содржина, преку која учениците/слушателите стекнуваат лингвистички и комуникациски компетенции за него како мајчин или како немајчин јазик.

Овие особини, т.е. способности на јазикот, ја прават наставата по јазик единствена наспрема наставата по кој и да е друг предмет. Таа единственост се огледа во една голема предност што ни е на располагање во текот на наставата по јазик, а тоа е дека предметот на

наставните активности, т.е. наставните содржини, се органски и функционално вградени во основното наставно нагледно средство – јазикот. Од дидактичка гледна точка тоа значи дека секоја наставна содржина, во која и да е наставна ситуација, во какви и да е услови на работна подготвеност или неподготвеност или техничка опременост или неопременост, се илустрира и важно е дека секогаш може да се илустрира со соодветен избор на јазичната граѓа на македонски.

Во продолжение е претставена примената на синтаксичката варијантност како наставно средство во наставата по македонски јазик како странски. Синтаксичката варијантност сама за себеси, како метајазична содржина не е предмет на интерес во најголемиот дел од наставата по македонски јазик како странски. Нејзината примена е во функција на стекнување комуникациски компетенции на македонски јазик. Способноста на реченицата да пренесува иста информација преку различни форми на пројавување нуди небројни можности за нејзино приспособување на различни наставни ситуации во процесот на усвојувањето на македонскиот јазик како странски (понатаму: МЈС). Комплексноста на ваквите ситаксички содржини преточена во податливи и динамични интерактивни наставни форми на курсевите од различни рамништа и за различни целни групи е само уште еден доказ за тоа дека јазичната комуникација во наставата по странски јазик е еден специфичен јазичен микросистем помеѓу макросистемите на два или повеќе јазици, во којшто доаѓаат до израз сите функции на јазикот дефинирани од Јакобсон. Таа е доказ и за тоа дека синтаксичката варијантност, приспособлива на најразличните наставни контексти во процесот на пренесувањето на пораката од испраќачот до примачот, станува неизбежен дел од нивниот заеднички јазичен код. Комуникациската флексибилност на синтаксичките единици станува органски дел на наставата по МЈС уште од моментите кога изучувачите на македонскиот јазик, сè уште несигурни во своите елементарни комуникациски, а уште повеќе во јазичните (граматичките, фонетските итн.) компетенции на овој странски јазик, ќе ги состават првите реченици на македонски. Тоа, несомнено, е онаа фаза од почетниот курс кога кажувањето или пишувањето реченици на македонски е резултат на имитирање на комуникациските модели коишто во периодот што му претходел на моментот на ваквата продукција биле слушани или читани на часовите и надвор од нив (доколку слушателите престојуваат во Македонија). Оттука, сосема се разбирливи и дидактички се

оправдани најразличните фонетски, лексички и граматички неправилности во јазичниот израз на странците. Со нараснувањето на нивото на знаења од македонскиот јазик и на способностите за нивна примена во живиот јазик, значи и со нараснувањето на степенот на курсот, содржините од синтакса, т.е. оние што се поврзани со синтаксичката варијантност, сè повеќе се усвојуваат свесно и се употребуваат коректно во зборувањето и во пишувањето. Примената на синтаксичката варијантност на часовите по МЈС е условена од бројни јазични и вонјазични, наставни и воннаставни чинители – фонетски, граматички, дискурсни, дијалектни, стилски, контекстуални, ситуациски, културолошки итн. Правилното насочување и фокусирање на соодветната синтаксичка варијанта во даден момент од наставата по МЈС е во рацете на лекторот и, се разбира, на авторот на учебникот за курсот по МЈС. Од нивната способност да го препознаат и да го верификуваат значењето на синтаксичката варијантност во процесот на разбирањето и на усвојувањето на МЈС од страна на изучувачите во голема мера ќе зависат степенот и начините на вклучување на овие содржини во наставната интеракција. Конечно, онолку колку што комуникациската ситуација има потреба од синтаксичката варијантност, толку синтаксичката варијантност има способност да го измени комуникацискиот акт и атмосферата во училницата. Па, многу често, особено во хетерогени (возрасно, професионално, културолошки и сл.) групи, главниот интонатор на комуникацијата е, токму, синтаксичката варијантност.

Во контекст на сè што ќе биде претставено понатаму, поимот *синтаксичка варијантност* е сфатен како избор на две или повеќе различни можности за претставување една иста реченица или еден ист исказ. Поточно, синтаксичката варијантност е сфатена како постапка при којашто со различно структурирање на реченицата се постигнува иста комуникациска цел, т.е. се пренесува иста информација, со севкупноста на нејзината граматичка, логичка, семантичка, прагматичка и интонациска поставеност.

Пр.: *Што сте по професија? Што работите? Како што работите? Што е Вашата професија? Што Ви е професија?*

Историчар. Историчар сум. Јас сум историчар. Јас сум историчар по професија. По професија (јас) сум историчар. Историчар сум по професија. Работам како историчар.

Во наставата по странски јазик, па, оттука и во наставата по МЈС, синтаксичката варијантност е неизбежно застапена во комуникацијата:

- помеѓу лекторот и слушателот (кај индивидуалната настава);
- помеѓу лекторот и слушателите (кај групната настава) и
- помеѓу слушателите (кај групната настава).

Во различни форми на нивното усно и писмено општење таа е присутна:

- во нивната спонтанa комуникација во рамките на наставните и на некои воннаставни активности (телефонски разговори, електронски или СМС-преписки на теми поврзани со наставата и сл.) и
- во форма на целесобразно употребени наставни содржини од страна на лекторот за постигнување определени комуникациски или граматички компетенции кај слушателите.

Притоа, и во едниот и во другиот случај, како што рековме, изборот на различните реченични структури со иста комуникациска цел зависи од повеќе воннаставни и наставни фактори. Едните и другите заедно ја сочинуваат севкупноста од околности коишто му ја даваат конечната форма на курсот по МЈС. Во оваа пригода за нас се важни наставните фактори, а тие, отприлика, се следните:

- Структурата на целната група (според: возраста, професијата, социјалниот статус, културолошките навики, целта на изучувањето на македонскиот јазик, јазичното потекло итн.) е важен предуслов за изборот на наставните содржини, затоа што и тие, но и начинот и честотата на нивното користење се приспособуваат на нејзината хомогеност или хетерогеност. Во една хетерогена група, на пример, не можеме да сметаме дека исти содржини за синтаксичката варијантност можеме да користиме во комуникацијата со сите слушатели. На пр., ако некому можеме да му се обратиме со речениците: *А, да ни раскажеше ти како си помина сношти на приемот!* / *Ајде, раскажувај како беше на синоќешниот прием!*, можеби, во обраќањето кон некогo друг, тие реченици би требало да гласат: *Ќе сакате ли да ни раскажете како си поминавте сношти на приемот?* / *Ве молам, раскажете ни нешто за синоќешниот прием!* Од друга страна, пак, секој лектор што работел со хетерогени групи, знае дека јазичниот израз на мнозинството во групата може да превладее врз другите слушатели и, многу често, тоа може да биде и решавачки фактор, позитивен или негативен, за динамиката во работата, па и за расположението во групата. Во такви случаи, се

разбира, лекторот е тој што треба да го раководи приспособувањето на комуникациската ситуација во корист на сите слушатели.

- Степенот на курсот (почетен, среден или напреднат) не е ограничувачки фактор за примената на синтаксичката варијантност во наставата, затоа што таа во различни форми и со различен капацитет е застапена кај сите степени на курсевите. Степенот на курсот го условува само изборот на соодветните содржини, од разбирливата причина поврзана со степенот на комуникациските и на метајазичните цели на наставата. За илустрација ќе ни послужи исказот претставен во три различни форми, коишто, отприлика, им одговараат на трите степени на изучување на МЈС: *Вчера ја видов Ана. Таа рече ајде на кафе. Јас реков немам време, имам многу работа. Но, таа многу сакаше на кафе со мене. // Вчера се видов со Ана и ми рече да пиеме кафе/и сакаше да пиеме кафе/сакаше да одиме на кафе/ме покани на кафе. Јас реков дека немам време, зашто/бидејќи/затоа што имав многу работа/затоа што бев многу зафатена. Но, таа беше упорна/таа продолжи да зборува да одиме на кафе/продолжи да ме убедува. // Вчера ја среќавам Ана/се среќавам со Ана и ми вели да пиеме кафе/да одиме на кафе/и ме кани на кафе, а јас ѝ велам цело време ми е пополнето/имам работа преку глава/имам еден куп работа/ме чека еден куп работа. Се забележува дека со нараснувањето на знаењата, корисниците на МЈС на средно и на напредното рамниште се оспособени да составуваат сложени сврзнички реченици, па исказот од три реченици кај почетното рамниште може информациски целосно да се трансформира во две реченици кај средното и во една реченица кај напреднатото рамниште. Поголемата синтаксичка компетентност кај повисоките рамништа се забележува и во повисокото ниво на усвоеност на синтаксичката структура, што се огледа во употребата на сите видови предмет и на сложениот прирок, а високите комуникациски компетенции кај напреднатото рамниште доаѓаат до израз и преку стилската обоеност на исказот.*

- Времетраењето и темпото на курсот, исто така, не се ограничувачки фактор за примената на синтаксичката варијантност во наставата. Независно од тоа дали се работи за курс од 60, од 90 или од 120 часа, или за настава што се изведува секој ден, трипати, двапати или еднаш неделно, претставувањето на синтаксичките различностите во еден ист исказ, функционално приспособени на степенот на курсот и на условите во групата, се неизбежен дел од наставата по странски јазик. Па, сепак, времетраењето и темпото на курсот влијаат на количината на овие наставни содржини и на честотата на нивната употреба.

- Условите во училницата предизвикани од: бројот на слушателите (индивидуална настава, настава во двојки, групна настава), од местото каде што се изведува наставата (во Македонија или во земјата на слушателите; во специјализирана институција или на место по избор на слушателот - дома, во канцеларија, екстериерно итн.); од изборот на наставните и на нагледните средства итн., придонесуваат, повеќе или помалку, за начинот на и за квалитетот со кој ќе се реализираат содржините за синтаксичката варијантност. На пример, честотата на дијалогските ситуации со секој слушател поединечно не е иста при индивидуална и при групна работа. Исто така, изборот на нагледноста е ограничен кај наставата надвор од училница. За изучувачите на македонскиот јазик, пак, надвор од Македонија, т.е. во услови кога секојдневно отсуствува контактот со живиот јазик, неизбежни се форми на работа што ќе им овозможат читање и слушање соодветни текстови на македонски. Во таа смисла, работата ја олеснува упатувањето на дела од македонската литература, а уште повеќе на соодветни веб-портали на македонски јазик.

- Лингвистичките (пред сè синтаксичките), дидактичките, стручните и комуникациските компетенции на лекторите по македонски јазик и на авторите на учебниците по МЈС се, можеби, најважниот фактор од којшто ќе зависи примената на содржините за синтаксичката варијантност и степенот на нивното усвојување од страна на слушателите. Недоволното познавање на синтаксичката проблематика може да доведе до несистемна и стихијна примена на овие содржини, а не е исклучена и можноста за погрешно синтаксичко толкување и трансформирање на исказите. Тоа не само што ќе го осиромаши курсот по македонски јазик туку и ќе направи трајна штета во усвојувањето на системот на МЈС. Методичката, стручната и комуникациската некомпетентност на лекторите и на авторите на учебниците можат да предизвикаат неодмерени, несоодветни, изнасилени и конфузни комуникациски ситуации на часовите, кои, секако, нема да имаат позитивен исход во резултатите на слушателите на курсот. Синтаксичката варијантност претставува севкупност од многу синтаксички потсистеми во синтаксичкиот систем на реченицата и на текстот. Нивното правилно граматичко, фонетско, логичко, семантичко и прагматичко трансформирање е возможно само во услови на научна коректност.

Во продолжение се претставени неколку ситуации на синтаксичка варијантност, преземени од учебниците за курсевите по

МЈС за почетно, за средно и за напредното рамниште: *Божилак* (Б), *Суница* (С) и *Виножито* (В).

Синтаксичката варијантност во примерите е резултат на:

- номинализација

Ќе платите откако ќе ви го доставиме производот. / Ќе платите по доставувањето на производот. (S 71)

Ако не знаеш како да постапиш, нема да постигнеш ништо. / Не знаејќи како да постапиш, нема да постигнеш ништо. (B117)

Роден е во Струмица, каде што ја започнува и спортската кариера. / Спортската кариера ја започнува во родниот град. (S14);

- трансформација на активни реченици во пасивни и обратно

Другарите му ја порачаа тортата. / Тортата му беше порачана од другарите. (S113)

За постигнатите резултати може да се најдат извештаи во масовните медиуми. / За постигнатите резултати можеме да најдеме извештаи во масовните медиуми. (B33);

- трансформација на безлични реченици во реченици со личноглаголска форма и обратно

Третиот ден ќе се спие во Св.Наум. / Третиот ден групата ќе спие во Св. Наум. (S92)

Сакам да јадам! / Ми се јаде!

Не ни се шета. / Не сакаме да шетаме. (B77);

- елипса

За мене кифла со мармалад и чаша млеко, ако може. / За мене донесете кифла со мармалад и чаша млеко, ако може. (B64);

- употреба на реченични еквиваленти

Ви посакувам многу среќа во заедничкиот живот! / Многу среќа во заедничкиот живот. (S104);

- трансформација на сврзнички реченици во бесврзнички и обратно

Работата е главното јадење, а забавата е десертот во животот. / Работата е главното јадење, забавата е десертот во животот. (S115)

Игра кошарка, заборава на времето. / Кога игра кошарка, заборава на времето. (S115);

- трансформација на аналитичкиот прирок во глаголски и обратно

Фестивалот ја изразува богатата и долга музичка традиција на овој регион. / Фестивалот претставува израз на богатата и долга музичка традиција на овој регион. (B102)

Посетителите можат да земат учество во познатиот преспански јаболкобер. / Посетителите можат да учествуваат во познатиот преспански јаболкобер. (B49)

Гостите ќе се почувствуваат како деца и ќе посакаат да сирнат во дворовите заградени со авлии. / Гостите ќе се почувствуваат како деца и ќе посакаат да фрлат поглед во дворовите заградени со авлии. (B49);

- трансформација на потврден прирок во одречен и обратно со помош на лексички антоними во реченицата

Илузија е дека сите универзитети се квалитетни. / Не е точно дека сите универзитети се квалитетни. (B26)

Ретко ја користи картичката за таков вид купување. / Не ја користи често (Речиси не ја користи) картичката за таков вид купување. (S61);

- трансформација на предметот од еден вид во друг

Прашајте ги скопјани која е најпознатата кебапчилница. / Поставете им прашање на скопјани која е најпознатата кебапчилница. (B110)

Кај нас имаме начело секому да му се посвети истото внимание. / Кај нас имаме начело секого да го удостоиме со истото внимание. (B110)

Кој документ задолжително се бара од кандидатите? / Кој документ задолжително им се бара на кандидатите? (S74).

- трансформација на реченици од еден вид во друг

Ќе купам лаптоп и ќе се радувам. / Ако купам лаптоп, ќе се радувам. / Ќе се радувам бидејќи ќе купам лаптоп. / Ќе купам лаптоп, така што ќе се радувам. (S71)

Наставата по македонски јазик како втор/странски/наследен долги години се одвиваше без поткрепа на соодветна теориска основа. Во македонската методичка наука сè уште не е доволно развиен делот за овој вид настава, иако сè почесто се застапени проектни активности и голем број статии од оваа. Без оглед на низа слабости кои се провлекуваат во наставната практика од овој вид во Македонија и во лекторатите во странство, сакам да верувам дека позитивните промени кои сè поинтензивно се случуваат, ќе резултираат со современа теориска поставеност и со модерна реализација на наставата по македонски јазик како немајчин.

Користена литература

2002: *Македонскиот јазик како наставен предмет и како јазик во наставата во Република Македонија*. Македонски социолингвистички и филолошки теми, Совет за македонски јазик на Република Македонија, Скопје, 9 – 17.

2003: *За наставниот предмет македонски јазик во паралелките со наставен српски, албански или турски јазик*. Тркалезна маса *Наставата по македонски јазик како странски: состојби и перспективи*, Филолошки факултет “Блаже Конески”, Скопје, 5-11.

2004: *Статусот на Македонците во Албанија*. Тркалезна маса *Скривене мањине на Балкану*, САНУ, Балканолошки институт, Београд, 25-31.

2008: *За две општествени функции на македонскиот јазик, или: За статусот на македонскиот јазик во образованието*. Јавна трибина *Статусот на македонскиот јазик во наставата* во рамки на манифестацијата: 2008 – година на македонскиот јазик, Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Скопје, Филолошки факултет “Блаже Конески”, Скопје, 17-20.

Црвенковска, Е. (2008): *Македонскиот јазик во странство*; Гочкова, Т. (2008): *Македонскиот јазик како странски – актуелни состојби и перспективи*; Мустафа, А. (2008): *Македонскиот јазик како втор јазик во Република Македонија*. Јавна трибина *Изучување на македонскиот јазик како странски* во рамки на манифестацијата: 2008 – година на македонскиот јазик, Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Скопје, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 13-32.

Jakobson, R. (1966): *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd, 285-326.

Lee, James, F. & VanPatten, Bill (2003). *Making communicative language teaching happen* (second edition), The McGraw-Hill Second Language Professional Series – Directions in Second language learning, 116-182.

Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology – A textbook for teachers*. Hertfordshire: Prentice Hall International (UK) Ltd, 143-208.

Извори

Алексова, Г. (2012): Алексова, Г. (2012): *Суница – учебник по македонски јазик за странци – средно рамниште*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Гочкова-Стојановска, Т.; Пановска-Димкова, И. (2012): *Божилак - учебник по македонски јазик за странци – почетно рамниште*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Дучевска, А.; Саздов, С. (2012): *Виножито - учебник по македонски јазик за странци – напреднато рамниште*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Симон Саздов

ЗА МОБИ ДИК НА ОГНЕН ЧЕМЕРСКИ ИЛИ МОЖЕ ЛИ ПРЕВОДОТ ДА Е ПОДОБАР ОД ОРИГИНАЛОТ

Огнен Чемерски претставува маркантен книжевен творец, чија дејност, главно, е поврзана со теоријата и практиката на превод од англиски на македонски јазик. Како значителен творечки дострел во однос на првата област може да се посочи неговата магистерска теза, објавена како книга со наслов *Триста ветрила! Или за преведувањето и пребродувањето*. Несомнен врвен придонес за претставување на македонскиот јазик во целиот негов сјај, па и повеќе од тоа, претставува белетристичкото дело на Чемерски со наслов *Моби Дик или Китот*. Некому можеби последново ќе му се стори контроверзно, во смисла дека *Моби Дик* може да е само нечие преводно дело и ништо повеќе од тоа, а дека автор на *Моби Дик* е само Херман Мелвил. Но тие што ќе помислат така не го прочитале *Моби Дик* на Огнен Чемерски. Откако ќе го прочитаат, ќе се согласат дека Мелвил во случајов е само една голема инспирација за Огнен Чемерски.

Впрочем, да го чуеме тоа и од Огнен лично:

„Еден тмурен ден 1999 година, кога бев на 40 степени, 37 минути и 21 секунда СГШ и 93 степени, 56 минути и една секунда должина, односно во гратчето Ламонај во рамната Ајова, и кога пролетта и зелените шир-ширини уште беа само ветување, го превалив патот од училницата до куќарето, шибан од срдо ветриште и слеп од лапавица што не идеше од небо, туку упорно и без исклучок биеше однапред. Знаев дека зад себе во снегот сум оставил бразда од околу сто сажни. Не се обсрнав да ја видам туку, стежнат и крут, полека и без врева се прибрав во приземното одајче под чии темели неодамна ми се беше настанил твор. Човек најмногу се учи на ненаметливост кога има таков сосед.

Штом го завршив долгото раслојување на облеката, влегов в постела и отворив дебела книга за да читам извадок од друга книга, исто така дебела. Таков ми беше урокот со кој дента ме беше подгрбавил тамошниот мој учител по американска книжевност од деветнаесеттиот век, кого по нашински си го прозвав Јероним, а кого

родителите го крстиле Џероум. Како да беше тажен Јероним што можеше да ни зададе само одломки од „Моби Дик“, зашто вистина е дека толку му дозволил универзитетот што го ракоположил во учебното дело, за да не ги товари многу студентите. Внурнав во извадоците и видов раскошен јазик, распнат од небесни височини до подморски длабочини, еднаш свонлив, другпат татнежен; читав слова од разигран словотворец, но и ко враг се мачев да разберам што читам. Отпрвин четивото ми врвеше бавно, ме болеа лактите и рамениците во тој грч од полуприлегнатост, прстот ми трпнеше од барање по речници и вртење Библија, зашто дури надвор ревеше ветрот, а лапавицата ги пецкаше прозорските окна, пред очи во умот ми киптеше писмо од речит раскажувач кој низ перо истурил жинзени беседи и повести дотечени од распламтен ум, од многу книжевност и ученост.

За два дена ги изголтав извадоците, но не до насита. Бев како недојаден а уште седнат на трпеза; а и подналутен бев, како кога недоучен келнер предвреме ќе ти ја земе чинијата или, уште полошо, виното. Појдов во библиотеката, кај што и подработував за некој долар, и зајдов барајќи некое добро издание на „Моби Дик“ што ќе ми потшепнува и за зборовите и за постарите приказни со кои се разиграл самиот Мелвил и што ги преведувал на својот јазик – јазик морјански, духовнички, философски и шеретски. Најдов што барав и уште неколку недели поткраднував од сопственото време за да ја дочитам големата книга. Толку ме возбуди книгава со сиот свој јазичен, дишевен и душевен набој и толку ми се стори дека ме вика да ѝ излезам на каршилак, што се зареков дека ќе ја преведам на македонски.

Иако не бев маловозрасен, уште бев зелен и пркосен, па до пред некоја недела секому ќе му излезев на мегдан, се викал тој Мелвил или Свети Мелвил. Но, веќе творон ме беше поучил да одам пополека, а твор ви е многу убедлив советодавец, иако на зборови скржав. Сакам да кажам дека и дотогаш дома се имав чепкано со белосветски писатели, сум ги преведувал и сум им се јуначел, а сега знам дека сум бил како ждребе што му се јуначи на коњ кршигора. Но, ме чувала Словородица, па многу од тие претходни јуначки потфати сум ги оставил во фиока да одлежат за кога ќе потпораснам. И, ете, таму Мелвил ме дразни невидено. Не дека бев неук цивџан, но познавањето на сопствениот јазик некако уште ми беше кривка сабја шаварлија, а Мелвил таму исукал димискија, грамаден јатаган некој, и се размавтал како луд! Чиниш во таа книга ставил сè што научил

дури морнарувал по бродови и низ животот, сиот свој јазик и ум како да ги внел. Толку сјајни му се јазикот и умот, што и современиците негови, многумина слепи при очи, вртеле глава и плукале, трипати чукале во дрво, се фаќале за коса. Се разжалостив од сè што се изначитав во написи од 1851: осорно го куделе Мелвила дека бил избекумен и дека и јазикот му бил таков, извитоперен, дека зашол, се подизгубил од умот. /.../“ (Чемерски, 2017)

Макар и само делумно претставена, јасна е големата инспирација која Огнен ја нашол во оригиналниот текст на *Моби Дик* од Херман Мелвил. Но, едно е да сте воодушевени, сосем друго е да дораснете успешно да го преведете делото што силно Ве инспирирало. Да се префрлиме за момент на воведната глава во магистерската теза на Огнен, како можност да ја согледаме неговата темелност во приодот кон преводот. Имено, зборувајќи за односот на оригиналот и преводот, Огнен вели:

„Традиционално, за преводот се зборува во смисла на линеарна хронологија, на прашањето дали преводот е изведен од оригиналот, и се зема здраво за готово дека оригиналот му претходи на преводот итн., па и Валтер Бенјамин, и Жак Дерида, и Филип Е. Луис, и Ричард Метјуз, и Драги Михајловски одговараат со потпрашања кои ја разликуваат првичноста на оригиналот како извесно извориште. Но, за да дојдам до нивните потпрашања и потраги по одговори, ќе го поставам потпрашањето малку поинаку: дали оригиналот е постар од преводот? На прв поглед одговорот би бил потврден, зашто, според традиционалната хронологија, тој таканаречен оригинал настанал порано. Но, може да прашаме дали мајка ми и татко ми се постари од мене или, пак, јас сум постар од нив? Ако се загледаме во нас тројцата како дел од човечкиот род кој почнал одамна како зародок, тогаш ќе видиме дека во мене човештвото е постаро отколку во нив двајцата и во сите наши предци, па така и јас сум постар од нив. Зашто јас знам дека нашите претечи се родиле и дека биле, иако се неопипливи, а тие само знаеле дека јас сум можност, дека има можност да се родам, се стремеле еден ден да се родам и во нив била можноста еден ден да бидам, како ветување. Еве ни призвук од зборовите на Блаже Конески: „Ги нема/значи – биле/Па тоа не е лоша тема!/И јас сум бил/штом ќе ме снема?“ (Конески 1988: 59) Тој зародок на човештвото, стареејќи низ поколенијата, зреел и зрее и во мојот син, во кого тоа човештво е уште постаро отколку во мене. /.../ Така и преводот, хронолошки настанат

подоцна, во огромното множество текстови е, всушност, постар од оригиналот.“ (Чемерски, 2015: 16)

Зошто сметам дека претходново е многу показателно за сериозноста, темелноста со која Огнен му пристапува на преводот. Според него, фактот дека тој е постар од Мелвил, во смисла на претходно кажаното – човештвото е постаро во него отколку што е во Мелвил, го обврзува него да биде поуспешен со својот превод од оригиналот. Ова, веројатно, не е многу лесно да се разбере во отсуство на претходно искуство од ист тип, во случајов времето да е пресуден фактор кој ќе се покаже поуспешен. Јас, на пример, тоа сум го искусил гледајќи дуел на врвни мајстори на својата професија – професионалниот спорт американски фудбал. Имено, стануваше збор за натпревар во кој противниците беа толку способни кога напаѓаа што буквално единствениот пресуден фактор за тоа кој ќе победи беше тоа кој последен ќе ја има топката. Или, преведено на нашиов случај, во кого е човештвото постаро. Јасно е дека времето само по себе не го носи поуспешниот превод, но го овозможува него.

Еден од неопходните фактори за да се стане успешен преведувач, меѓу другото, е да се надоврзеш на своите претходници, односно да ги познаваш и почитуваш. Огнен Чемерски се надоврзува на Бенјамин, на Дерида, на Генцлер, на Михајловски.

Една карактеристика на генијалните творци е нивната неоптовареност со себе. Тие, за да бидат вистински гении, не треба да се суетни. Повеќе наликуваат на љубопитни деца, затоа што генијалноста им овозможува да ги согледаат најситните скапоцености кај нивните претходници и со детска воодушевеност да им се восхитуваат. Само така тие успеваат да ги надминат. Огнен Чемерски е толку скромен, толку многу е неоптоварен со себе, што неговиот соговорник или читател тоа не може да не го забележи, зашто тоа се гледа во секоја негова реченица. И тогаш кога за преведувачот зборува како за неког кому „му се паднало да преведува“ (Чемерски, 2015: 16), небаре судбината го избрала. Онаму каде што другите можеби не гледаат ни урок, Огнен гледа и урок и укор. Затоа урокот и укорот му овозможуваат да е многу строг кон себе и да ги досегне височините што ги достигнува.

Претходно цитираниот извадок за човештвото коешто е постаро во него отколку во неговите родители, колку и да е еден фасцинантно оригинален поглед на работите, не ја исцрпува својата вредност само со тоа. Свесен дека можеби дел од читателите нема да ја доловат вистинската поента на кажаното, Чемерски појаснува:

„Тука не се зборува за живот по смртта на некој од предците, некаков задгробен живот или живот *post mortem*, туку за живот кој трае и продолжува, сега низ друго средство.“ (Чемерски, 2015: 16–17). Потоа вели: „За да се разбере што значат поимите семејство и живот, вели Дерида толкувајќи го Валтера Бенјамин, треба да се тргне од поимите јазик и поживот (Derrida 1985: 178). Тоа ќе покаже што е преводот и што обезбедува тој, а оттука произлегува и тешката и одговорна задача на преведувачот: ни помалку ни повеќе, да осигура опстанок на јазикот, а со тоа и опстанок на животот (Genzler 1993: 164). Тука ‘опстанок’ треба да се разбере како ‘продолжение на животот’ (*fortleben* кај Бенјамин). (Чемерски, 2015: 17–18)“ На прв поглед не е јасно зошто овде Огнен зборува за опстанок на јазикот, а не за опстанок на делото што се преведува. Но, низ метафората на животот низ генерациите и на делото низ преводите, Огнен објаснува: „За разлика од поимот ‘преживување’, кој укажува дека делото живее подолго, поимот ‘поживот’ укажува дека делото живее повеќе и подобро, пошироко и посилно отколку што му овозможувале средствата со кои располагал неговиот автор (Derrida 1985: 179). Значи, не се работи за едноставен опстанок на делото, или на телото, како што ниту детето за кое зборувавме пред малку не претставува биолошки опстанок на ниту еден од своите родители. Дерида, на иста линија со Бенјамин, вели дека преводот е како детето на своите родители кое не е ниту слика и прилика, ниту копија, ниту метафора на своите родители; тоа е повеќе од само производ кој подлежи на законот на репродукција; има моќ да зборува самостојно и на поинаков начин. Неговото ‘семе ќе потера историја и раст’ (Derrida 1985: 191). Единствената врска што преостанува е врската на детето со животот. Така и единствената врска што му преостанува на преводот е врската со јазикот, со неговиот живот, односно поживотот на оригиналот.“ (Чемерски, 2015: 18)

Инаку, Огнен се нафатил да создаде книжевно дело на основа на роман на оригинален англиски јазик од пред повеќе од еден и пол век. Како таа задача да не му била доволен предизвик, терминологијата на стариот англиски јазик во романот требало да е поморска, терминологија целосно туѓа за македонскиот јазик. А како и да не е, кога кај нас нема ни море ни бродови. Тие околности, меѓутоа, овозможиле да се разгрне раскошниот дар на Огнен Чемерски. Архаичноста на јазикот што му била потребна го натерала Огнен на македонскиот јазик да му го врати јазикот на минатото, кој денес е речиси заборавен до непознавање. Поморската лексика, пак,

којашто сме ја немале, морал да ја создаде, а резултатот на тие постапки е вчудовидувачки. *Моби Дик* на Огнен Чемерски содржи толку богат македонски јазик што и самиот Мелвил, кога би го владеел за да го разбере, би му позавидел.

Јазикот на Огненовиот *Моби Дик* е толку возвишен и толку бескомпромисен што прилично веројатно е дека голем број негови потенцијални читатели нема да му бидат дораснати. Имено, наспроти доминантното наивно сфаќање за човековата комуникација како за нешто мошне пасивно, како последица на сфаќањето дека мислите ги напуштаат авторите и се наоѓаат на страниците на книгите, американскиот лингвист Мајкл Реди во својот труд „Метафората на цевката“ (Reddy, 1993: 187) многу проникливо посочува дека во книгите нема мисли, идеи, чувства, дека таму има само букви, односно книгите се медиум кој претставува можност да се реконструираат мислите, идеите и чувствата на авторите на книгите. Ако најде човек кој умее да го разбере напишаното, тогаш тој човек може да состави во својот ум мисли, идеи, чувства што наликуваат на оние на авторот којшто веќе не е жив и којшто му припаѓал на едно време коешто е одамна минато. Но оваа задача не е воопшто едноставна затоа што припадниците на генерациите пред нашата живееле во свет различен од нашиот и употребувале јазик поинаков од нашиот. Ако човекот што зел да ја чита книгата не е обучен во јазичната вештина и ако нема обемен и флексибилен квантум на мисли и чувства кои ќе ги користи при реконструкцијата, малку веројатно е дека ќе успее во својата глава да реконструира нешто што ќе наликува на она што било намислено од авторот на книгата.

Надоврзувајќи се на кажаното во претходниот пасус, а следејќи ги Дерида и Бенјамин, Чемерски смета дека е јалова работа преведувачот да го има предвид потенцијалниот читател. Огнен вели: „Тешко дека ќе се најде заеднички именител за читателите на кој и да е текст, нешто што би можело да се искристализира до некаков просечен или идеален читател кому текстот би му се отворил со сите свои значења и пред кого секој збор, поим, концепт, секоја игра на зборови би се разголеле, угули и сеспознатливи. Значи, англискиот изворен текст и македонскиот превод можат да бидат подеднакво криптични за кој и да е читател. Јалова работа е да му се бара и на „Моби Дик“ читател од англиското говорно подрачје кој зналски ќе го разбира текстот.

Па, тогаш, читателот на преводот на „Моби Дик“ е подеднаков зналец и незналец како и читателот на оригиналот. Која би била,

тогаш, задачата на преведувачот на овој роман? Бидејќи веќе видовме дека ниту толкувањето на делото, на исказот, на реченицата не соопштува некаква исцрпна порака со некакво исцрпно, вјадрено значење, тогаш не би си дозволиле ни да кажеме дека преводот треба да пренесе некоја порака и некакво стврднато значење. Некој ќе рече дека ќе треба романот да му го приближиме на читателот, да му олесниме да го разбере текстот за да се снајде во тој наплив од терминологија и значења, да му тече четивото. Веќе реков дека и Дерида, и Бенјамин, и Луис, и Метјуз и Михајловски строго, но пријателски, нè предупредице да не се занимаваме наивно со читателот. Па што дека текстот ќе му биде криптичен на читателот и дека можеби ќе го мачи? Она што треба да нè интересира како преведувачи е начинот на намисленото во текстот и како да го ослободиме чистиот јазик. На читателот не му должиме ништо, односно ништо повеќе од она што стои во текстот. Нашиот долг произлегува од меѓусебните должничко-доверителски односи на текстовите, на јазиците, од нивниот стремеж да се воцелат во оној чист јазик на Бенјамин. Сите наши обиди да го тотализираме значењето, кои, видовме, се однапред осудени на пропаст, можеме да ги прошириме со фуснота која ќе биде сведок на нашиот пораз. Но фуснотата не е текстот што го преведуваме. Истуркана е надвор од него. Таму му е местото на нашето суетно обраќање до читателот, ако воопшто има место за обраќање. Потрагата е она што треба да нè интересира.“ (Чемерски, 2015: 25–27)

Текстов досега изобилуваше со цитати од Огнен Чемерски и од прилично општи констатации на авторот непоткрепени со пример. Затоа во продолжение ќе се осврнеме на неколку извадоци од *Моби Дик* и на Херман Мелвил и на Огнен Чемерски, а тоа се преводните решенија што содржат префикс *со*-.¹ Нивниот број, за жал, не може да биде поголем овде поради наметнатите просторни ограничувања.

Поттик да се определам за овој префикс е едно брилијантно преводно решение на Огнен, но и тој еден префикс ќе се покаже доволен за да стане јасно како Огнен Чемерски не само што се носи рамноправно со Мелвил во однос на раскошноста на својот израз туку во најголем број случаи го надминува. На тој начин многу успешно го овозможува поживотот (Чемерски, 2015: 18) на *Моби Дик* на Херман Мелвил, поживотот, кој „укажува дека делото живее повеќе и подобро, пошироко и посилно отколку што му овозможувале средствата со кои располагал неговиот автор (Derrida, 1985: 179)“ (Чемерски, 2015: 18).

Споменатото брилијантно преводно решение е македонскиот соодветник на англиската именка *bedfellow*, за која електронското издание на Колинсовиот речник на англискиот јазик (collinsdictionary.com) наведува податок дека го достигнала врвот на честотата на својата употреба во далечната 1733 година. Самата именка во англискиот јазик, според својата формална структура, е чиста срастенка, односно сложена именка образувана од две именки без посредство на интерфикс, во рамките на која втората компонента е самостоен збор, во случајов именка. Патем да споменеме, сложувањето не е „типичен начин на образување нови зборови во македонскиот јазик (како, впрочем, и во другите словенски јазици...“ (Конески, 2003: 76). Чемерски се определува за *сопостелник*, збор кој тој самиот го создава, збор којшто е толку оригинален и соодветен што нè носи во далечната 1733 година, времето на англискиот еквивалент *bedfellow*. Солидноста на неговото решение е потврдена од зборообразувачката низа која новиот македонски збор ја остварува во делото: *сопостелник, сопостелница, сопостелнички*.

Веднаш може да се забележи самовербата која го краси Чемерски. Имено, тој не посегнува по формалноструктурно идентичен збор како англиската именка *bedfellow*, не се определува за сложенка или срастенка, туку е оригинален до брилијантност кога со најдобриот можен префикс, со одлично избраната основа и соодветниот суфикс, посегнува по префиксно-суфиксно образување, т. е. по конфикација. Не само што овој начин на зборообразување не е типичен за македонскиот јазик, тој е одлика на врвни јазикозналци, зборожелници, зашто, прво, не се создаваат зборови секој ден; второ, не е секое новообразување успешно, во смисла лесно се препознава како новообразуван збор на тој начин што стрчи; трето, сосем ретки се тие префиксно-суфиксни новообразувања што не само што не звучат како нови, неудобно сместени во македонскиот зборовен фонд, туку звучат исконски, како отсекогаш да биле тука, покрај нас, само ние не сме ги забележувале, и требало некој да ни ги открие. И тука Огнен нè потсетува на Хаклет и на Мелвил, кои го извадиле од подзаборавеност и го живнале стариот изговор на англискиот збор за кит – „хвејл“ – за како што вели Огнен: „... небаре пројавата му била само одложена и ги чекала токму Хаклет и нашиот раскажувач да им ја предочат на неупатените. Па, така, Хаклет, а преку него и раскажувачот во „Моби Дик“, го тераат читателот да мисли на нечујното, да чита испревртено, небаре е дислексичар, му цбарнуваат во потсвеста со, за повеќето, непостоеен глас. Вршат насилие врз

мирот и спокојството на секојдневниот и вообичаен јазик и изговор, го стресуваат и го размируваат јазикот однатре. А во тој глас, вели Хаклет, е значењето на зборот.“ (Чемерски, 2015: 14)

Вообичаената употреба на одделни зборови, зборовни изрази има за цел олеснување на комуникацијата. За сметка на тоа зборовите, зборовните изрази се умртвуваат зашто ја губат својата повеќезначаност, многуслојност. Во таа смисла преведувачот не треба да се стреми да биде што поразбирлив, да допре до поголем број читатели, туку, бескомпромисно, да му обезбеди поживот на оригиналот на тој начин што ќе постигне „аналитички и смел приод сосредоточен на слоевитоста и на потрагата по начин како да се пресоздадат неизбежните празнини и отсуства“. (Чемерски, 2015: 24) Дека впечатокот за достигнувањето на чистиот јазик¹ од страна на Огнен Чемерски, како поинаков начин на искажување на констатацијата дека Огнен со својот *Моби Дик* му овозможува поживот на *Моби Дик* на Херман Мелвил – не е само пристрасна оценка на авторот на овој труд, докази има многу низ *Моби Дик* на Огнен Чемерски. Дури и многу ограничени на зборовите што почнуваат со префиксот *со-* во *Моби Дик* на Огнен Чемерски немаме никакви тешкотии да го покажеме тоа. На пример, може да се позанимаваме со тоа како ја преведува Огнен Чемерски англиската именка *shipmate(s)*. И покрај тоа што ние, главно, сакаме да го споредуваме Чемерски со Мелвил, накратко ќе се осврнеме и пошироко, за да видиме како други, во случајов афирмирани речници, се справиле со истава задача. Во *Големiot англиско-македонски речник* од Зозе Мургоски *shipmate* е преведен како „морнар од ист брод“. Во *Englesko-srpskohrvatski rečnik* од Мортон Бенсон во преводот стои „drug sa broda“, односно „другар од брод“. Може да се забележи дека тешко оди за англискиот соодветник да се најде еднолексемно решение кое доволно прецизно ќе ја пренесе содржината на англиското *shipmate(s)*, повторно, главно, како последица на формалноструктурната сложеност на англиската именка. Огнен Чемерски, од друга страна, не само што нема тешкотија во изнаоѓање македонски соодветник туку и има три решенија, ниту едно помалку успешно од другото: *собродјани*, *соморнари*, *соморјани*. Не само што успева одлично да ја преведе англиската именка *shipmate(s)* содржински, тој и формално изнаоѓа брилијантно решение. На формален план неговата брилијантност е двојна. Прво, додека другите не можат англиската сложена именка да ја преведат со еден збор, макар и сложен, Чемерски успева да го

постигне тоа не само со еден збор туку и со еден збор што не е сложенка. Нему не му се потребни две полнозначни основи да дојде до целта, доволна му е и една, затоа што го краси врвно мајсторство при ковање нови зборови. Втората формална карактеристика на овие преводни решенија на Чемерски е нивната архаичност. Имено, тој посегнува по суфикс кој во македонскиот јазик речиси и да не се употребува (сп. *граѓанин*, *дворјанин*, *државјанин*, *христијанин*) надвор од множеството називи на жители (етници), па дури и таму е мошне редок: *Атињанин*, *Римјанин*, *солуњанин*. Зошто се определил Огнен за овој суфикс? Затоа што, покрај зборообразувачката функција, овој суфикс има и стилска вредност. Суфиксот, доаѓајќи непосредно по основата, создава една магија што зборот го враќа временски неколку векови поназад, а тоа е она што му е потребно на Огнен, т. е. на романот. Во *собродјани* и *соморјани* не само што имаме многу успешни преводни решенија на *shipmates*, кои, ќе си дозволиме да оцениме, го надминуваат содржински англискиот збор, туку имаме зборови кои се сликовити, кои се пиктограми. Пред нас излегуваат сите бродови (*бродје*) и сите мориња (*морје*) со кои и по кои пловеле овие соморнари, сопатници, содружници, а некои, видовме, биле и сопостелници. Несекојдневното чувство за јазик на Чемерски резултира со именки кои како да ги донесува од правремето, времето на претписменоста на Словените. Тие и така звучат и така влијаат на читателот. Пред читателот сама се црта една содржински богата слика, која може да ја создаде само врвен творец. А врв на таа јазична префинетост на Огнен е нивното дополнително архаизирање на тој начин што е задржана постарата форма, онаа пред да се случи јотувањето (*собродјани*, а не *соброѓани*).

Да се навратиме на претходната оценка дека кога го сковал зборот *сопостелници*, Чемерски се определил за најдобриот можен префикс и за одлична основа. Имено, префиксот *со-*, како впрочем и предлогот *со*, е единствениот социјативен префикс во македонскиот јазик и како таков, со леснотија обезбедува значење на заедништво, на заедничко вршење на дејството. Таквото значење на предлогот *со* е засведочено уште во најстарите писмени споменици на старословенскиот јазик и при тоа е карактеристично што лицето воведено со предлогот *со* е типичен совршител на дејството, односно на ниту еден начин не му е подреден значенски на подметот во реченицата.

Чемерски го користи ова во повеќе наврати и во сите случаи добива прекрасни зборови. Покрај споменатите *сопостелници*,

собродјани, соморјани, соморнари, се среќаваат и: сонародник, соподвижник, сопатник, собрат, соборец, сотруди́ник, современик, како и апстрактната именка со, во основа, исто значење, *сослужение*.

Што се однесува, пак, до коренот на *сопостелник*, не може да не се забележи стилската придобивка за архаизирањето на зборот, постигната со изборот на *постела*, а не на именката која е денешната најчеста македонска паралела на англиската именка *bed* – *кревет*. Имено, Огнен се определува за именка со прасловенско потекло (Skok, 1971, кн. 3 : 15), а не за турцизам со грчко потекло (Skok, 1971, кн. 2: 192) и со тоа успева да добие збор што звучи прекрасно и старински.

Иако за јазикот на Мелвил важи оценката дека е специфичен, необичен, „загатка за секој што не бил морнар“ (Чемерски, 2015: 7), како последица на што Чемерски настојува постојано да го архаизира, наместа се забележува дека Мелвил употребува зборови кои и денес се доживуваат многу современо, дури некои од нив се толку модерни што во македонскиот јазик денес, главно, само се транслитерираат. Чемерски од убедување никогаш не би ги транслитерирал за да не го предаде своето професионално кредо, но тој секогаш прави многу повеќе од тоа. Еве примери за тоа како тој постапува со интернационализмите. Еден извадок содржи коментар кој во англискиот оригинал гласи: *though but a sleeping-partner one, so far as this narrative is concerned*, а Чемерски вели: *иако во сочинението е само невидлив другар*. Колку и да сме свесни дека во оригиналот станува збор за англиски јазик којшто е стар повеќе од 150 години, колку и да сме свесни дека Чемерски секогаш го има предвид тој факт, вчудовидува кога читаме *сочинение* на местото на *narrative*. Човек не може да не помисли колку величествено и возвишено би изгледал современиот македонски јазик кога сите преведувачи од англиски јазик би биле посветени и внимателни како Огнен Чемерски.

Исклучителниот јазичен усет на Огнен Чемерски може да се согледа и кога на местото на англиската именка *consort*, за која електронското издание на Колинсовиот речник на англискиот јазик во британската варијанта, како седмо значење наведува „a ship that escorts another“, а во американската варијанта, како трето значење стои „a ship that travels along with another“. Да не должиме повеќе од тоа што ќе утврдиме дека Колинсовиот речник за *escort* вели дека е лице кое придружува друго лице, зашто дури и кога станува збор за лица, јасно е дека се зборува за придружник. Во случајот на пловните

објекти придружбата е уште појасна. Впрочем, тоа е брод што патува покрај друг брод. Колку може преведувачот тука нешто да надгради? Би рекле дека не може, но со нас, очигледно, не се согласува Огнен Чемерски. Тој и тука изнаоѓа збор којшто на волшебен начин ја збогатува сликата. Имено, волшебноста на *содружници* се состои од дополнувањето на значењето на *придружник* со социјативност, па читателот осознава дека не станува збор просто за два пловни објекта во заедничка пловидба, туку за суштинска нивна поврзаност во конкретен случај на лов на китови. Така наспроти англискиот текст *In these instances, the whale of course is shifted like a mug of ale, as it were, from the one boat to the other; though the first boat always hovers at hand to assist its consort.*

Огнен пишува

Во таков случај, се разбира, китот се предава како врчва пиво од едниот на другиот кајк, иако првиот кајк цело време плови близу за да му помага на содружникот.

Неговата исклучителна смисла за јазик не се задоволила со, во случајов, значенски бледникавиот префикс *при-*, а префиксот *со-*, со својот социјативен полнеж, ја збогатува сликата многукратно. Пред очите на читателот оживува заедничкиот лов на китови, се доживува како вистинска уметност или, барем, умешност. Огнен, постојано на рамниште на својата задача, по којзнае кој пат, успева да одговори на тешката задача поставена од Мелвил – јазикот на преводот да му овозможи поживот на оригиналот.

Истенчената смисла за значенски разлики на Огнен Чемерски доаѓа до израз и во случајот кога како превод на англиската именка *comprehensiveness* се определува за *содржајност*, а не, да речеме, за *сеопфатност*, *деталност*, *исцрпност*, *опишност*, *подробност* (сп. Мургоски, 2008: 247). Имено, ако фрлиме поглед на оригиналот:

They have provided a system which for terse comprehensiveness surpasses Justinian's Pandects and the By-laws of the Chinese Society for the Suppression of Meddling with other People's Business.

ќе забележиме дека она што, веројатно, повлияјало на Огнен во случајот е атрибутот *terse*, кој, означува 'концизен, краток, збиен'. Веројатно му прозвучило парадоксално нешто истовремено да е и збиено, кратко, концизно и сеопфатно. Дополнително, Огнен останува верен на оригиналот зашто во *содржаен*, *содржајност* е присутно оригиналното значење и на латинскиот префикс *com* (заедно) и на коренот *prehendere* (фати, држи). Затоа Огнен вели:

Воспоставиле тие поредок што по јадровитата содржајност ги надмогнува и Јустинијановите пандекти и правилниците на Кинеското друштво против плеткање во туѓи работи.

Нашиов текст ќе го завршиме со зборовите на Дерида: „ /.../ Преводот што успева, што успева да вети помирување (на јазикот на оригиналот и јазикот на преводот, забелешка моја, С. С.), да зборува за него, да го пожелва или да го направи пожелно – таквиот превод е редок и бележит настан!“ (Derrida 1985: 191). Малку веројатно е дека овие зборови на Дерида може да се однесуваат повеќе на друг превод отколку што се однесуваат на *Моби Дик* на Огнен Чемерски.

ЛИТЕРАТУРА:

А. Кирилична:

Конески, Блаже (1988). Црква, Мисла, Скопје

Конески, Кирил (2003). Зборообразувањето во современиот македонски јазик, УКИМ, Скопје

Мелвил, Херман (2014). Моби Дик или Китот, превод од англиски јазик Огнен Чемерски, КСЦ Скопје, Микена Битола, Макавеј Скопје, 2014

Мургоски, Зозе (2008). Голем англиско-македонски речник, четврто издание, Скопје

Чемерски, Огнен (2015). Триста ветрила! Или за преведувањето и пребродувањето, Блесок, Скопје

Чемерски, Огнен (2017). *Поморските патешествија и необичните приклученија на извесен Огнен Чемерски, преведувач.* <https://okno.mk/node/66373> (објавено на 3 септември 2017)

РМЈ (1961 – 1966) = Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски, Речник на македонскиот јазик, ИМЈ, Скопје

ТРМЈ (2005, 2006, 2011) = група автори, Толковен речник на македонскиот јазик, ИМЈ, Скопје

ТРСМЈ (2011) = Зозе Мургоски, Толковен речник на современиот македонски јазик, Скопје

Б. Латинична:

Benson, Morton (1988). Englesko-srpskohrvatski rečnik, Prosveta, Beograd

Derrida, Jacques (1985). Des Tours de Babel, Difference in Translation. Translated from French Joseph F. Graham. Ed. Joseph F. Graham, Ithaca and London: Cornell University Press, pp. 165–207

Melville, Herman. Moby Dick, Planet PDF (<http://www.planetpdf.com/>)

Reddy, Michael J. (1993). *The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language* во Metaphor and Thought (ed. Andrew Ortony), Second edition, Cambridge University Press

Skok, Petar (1971). Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

В. Електронска:

<http://www.collinsdictionary.com>

<http://www.makedonski.info>

<http://www.planetpdf.com/>

<https://okno.mk/node/66373>

Весна Мојсова-Чепишевска

НАЈМЛАДИТЕ МАКЕДОНСКИ ПОЕТИ ВО ПРЕВОД НА НЕКОЛКУ ЈАЗИЦИ

Во периодот 16. 06. – 01. 07. 2018 година во рамките на летната школа се одвиваа секој ден по четири часа, освен саботата (30. 06. 2018) кога се одржаа три часа лекторски вежби за напредната група семинаристи кои се одлучија да работат на усовршување на македонскиот јазик преку изучувањето, коментирањето и анализирањето на текстови од македонската современа литература.

Групата беше составена од професори, странски лектори, преведувачи, како и студенти по македонски јазик и македонска литература: Ала Шешкен, Наталија Кикило и Елена Крестелева од Русија, Аница Влашиќ-Аниќ и Игор Дворшќак од Хрватска, Валентина Седефчева од Бугарија и Маја Ковач и Соња Цекова-Стојаноска од Словенија. И оваа година групата беше вистински инспиративен спој од зрели/етаблирани македонисти и нови имиња кои својот научен интерес сè повеќе го насочуваат кон изучувањето на македонската литература и даваат свој исклучителен придонес во преведувањето на македонската литература на своите јазици.

Оваа година работата на часовите беше организирана врз пилот-учебникот со читанка „Везилка“ (како скрипта во ПДФ) подготвена од моја страна за потребите на изучувањето на македонската литература и култура на оваа 51-ва летна школа, како и за потребите на изучувањето на македонската литература и култура на Универзитетите каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура.

Семинаристите кои беа дел од оваа напредна група работеа на текстовите од читанката и од учебникот. Беше исклучително инспиративно и многу работно. Се водеше секогаш силна и емотивна дискусија. Многу сериозни беа нивните исчитувања на учебникарскиот дел од оваа скрипта. Притоа треба да се истакне дека сите нивни размислувања, сугестии и предлози се земени предвид

при изготвувањето на финалната верзија на учебникот „Везилка“ кој треба да се отпечати во 2019 година.

Семинаристите има и силен предизвик да преведат / препеат стихови од тројца најмлади поети кои на една преубава книжевна вечер ги претстави младиот поет, есеист, критичар и книжевен преведувач Иван Антоновски (роден во Скопје, 1990). Се работеше за стиховите од песните „Беспаке“ од Андреј Ал-Асади (млад скопјанец, роден во Лондон, Англија, на 7 февруари 1996 година, кој со своите родители подоцна се враќа во Македонија), „Пропаганда“ од Ива Дамјановски (студира пијано и тврдоглаво го сака Скопје каде е родена 1996) и „Другар Солев, сега и туѓите дворови се црни!“ од Исток Улчар (скопјанецот роден во истата година како и другите двајца – 1996). Така на тоа книжевно претставување на младите поети покрај нивните поетски гласови, се слушнаа и гласовите на семинаристите: Аница Влашиќ-Аниќ и Игор Дворшќак со своите хрватски преводи, Валентина Седефчева со нивните стихови која таа ги преведе на бугарски, Наталија Кикило и Елена Крестелева на руски, како и Соња Цекова-Стојаноска и Маја Ковач на словенечки јазик.

Во продолжение оставаме да уживате во стиховите на овие надежни македонски пера, но и во препевите на посветените семинаристи.

АНДРЕЈ АЛ-АСАДИ (1996)

БЕСПАКЕ

Како див град
Или тишина пред срам
Ти се предавам на тебе и твојата целост
Да ме одведеш онаму
Каде што ќе танцувам под туѓ допир
Ќе бладам на туѓи височини
Да битисувам со и над тебе
А ти во мене
Како озарен слог
Патека во душа
Или првиот восклик

Ти се предавам со врел насмев
 Да ме одведеш онаму
 Каде што започна сè –
 Бесмислениот лет
 И лезет и бес
 И здивот во менгеме
 Обесен за вратот –
 Каде што ќе заборавам на себе
 За да проживеам уште некој ден.

ANDREJ AL-ASADI

BESPUĆE

Kao divlji grad
 ili tišina prije stida
 Ti se predajem tebi i cijeloj tebi
 Da me odvedeš onamo
 Gdje ću plesati pod tuđom dodirom
 Lutati na tuđoj visini
 Da prebivam s tobom i nad tobom
 A ti u meni
 Kao osvijetljen trag
 Staza u duši
 ili prvi usklik
 Predajem ti se s vrelin smiješkom
 Da me odvedeš onamo
 Gdje se započeo –
 Besmisleni let
 i užitak i bijes
 i uzdah u škripcu
 Objешен око vrata –
 Gdje ću zaboraviti na sebe
 Da bih proživео još poneki dan.

На хрватски преведе Аница Влашиќ-Аниќ

ANDREJ AL-ASADI**BREZUP**

Kot divja toča
Ali tišina pred sramom
Se predajam tebi in tvoji celoti
Da me popelješ tja
Kjer bom plesal pod tujimi dotiki
Blodil na tujih višavah
Da bi bival s in nad tabo
Ti pa v meni
Kot ožarjen ogon
Pot v duši
Ali prvi vzklik
Predajam ti se z vročim nasmehom
Da me popelješ tja
Kjer se je vse začelo –
Nesmiselen let
In užitek in bes
In dih v primežu
Obešen za vrat –
Kjer bom pozabil nase
Da bi preživel še kak dan.

На словенечки преведе Маја Ковач

ANDREJ AL-ASADI**BREZPOTJE**

Kot divje mesto
Ali tišina pred osramočenostjo
Se predajam tebi in tvoji celoti
Da me odpelješ tja
Kjer bom plesal pod tujim dotikom
Blodil na tujih višavah
Da obstajam s teboj in nad teboj

Ti pa v meni
 Kot ožarjena vijuga
 Stezica v duši
 Ali prvi vzklík
 Predajam se ti z vrelin nasmeškom
 Da me odpelješ tja
 Kjer se je vse začelo –
 Nesmiselni let
 In zadovoljstvo in bes
 In dih v primežu
 Obešen za vrat –
 Kjer bom pozabil nase
 Da bi preživel še kakšen dan.

На словенечки преведе Соња Цекова

АНДРЕЙ АЛ-АСАДИ

БЕЗПЪТИЦА

Като див град
 или тишина от срам
 отдавам се на теб и всичко твое,
 за да ме отведеш там,
 където ще танцувам заради чуждо докосване,
 ще мечтая на чужди върхове,
 за да живея с теб и над теб,
 а ти в мен
 като озарен слог,
 пътека в душата
 или пръв възторг.
 Отдавам ти се с гореща усмивка,
 за да ме отведеш там,
 където започна всичко,
 безсмисленият полет
 и желанието, и бесът,
 и дъхът в менгеме,
 увиснал на врата –

където ще забравя за себе си,
за да поживея още някой ден.

На бугарски преведе Валентина Седефчева

АНДРЕЙ АЛ-АСАДИ

БЕСПУТЬЕ

Как заброшенный город
Как безмолвие стыда
Я отдаю тебе власть над собой
Чтобы ты отвела меня туда
Где, танцуя, я почувствую чужое прикосновение
Где я воспарю над неведомыми высотами
Я буду пребывать с тобой и буду парить над тобой
А ты - во мне
Как озаренный слог
Как тропинка в душе
Как первый крик
Я отдаю тебе всю власть
С теплой улыбкой
Чтобы ты отвела меня туда
Где начнется все -
Бесцельный полет
Радость и ярость
Вздох на виселице -
Там мне стоит забыться
Чтобы прожить еще один день.

На руски преведе Елена Крестелева

ИВА ДАМЈАНОВСКИ (1996)

ПРОПАГАНДА

На улиците се влечкаат моите луѓе,
 кои страдаат од синдром на недоволно постоење
 и боледуваат од недостаток на болка.
 Се возат со трамваи и слушаат како срцата на трамваите чукаат.
 Одат дома и слушаат весници,
 или гледаат радио,
 или читаат телевизија,
 каде повторуваат безмилосни лаги
 дека на светот постојат 7 милијарди токму како нив:
 Луѓе.
 Кои јадат, пијат, спијат, зборуваат, лажат, крадат,
 гледаат во радио, телевизија или весници,
 убиваат, се сопнуваат на улица и си ги кршат нозете,
 се фрлаат од висококатници,
 зборуваат уште малку,
 великодушно им даваат пари на просјациите, скитниците, продавачите,
 осигурителните компании,
 навечер не можат да заспијат и се превртуваат во кревет мислејќи
 колку ужасен вкус ќе има кафето што ќе го пијат следното утро.
 7 милијарди
 гладни, жедни, уплашени, лицемерни, трагични, неоригинални,
 хипотетички луѓе,
 кои се самоубиваат возејќи брзо по улиците,
 пијани од прославата на сопствениот роденден,
 кои за прв пат ја гледаат светлината на денот и врескаат, мислејќи
 колку е ужасно тешко да се дише,
 кои носат неудобни чевли,
 што се самоубиваат во име на богот што ги создал,
 што убиваат во име на богот што ги создал,
 што убиваат во име на себе,
 во име на револверот во нивните раце,
 што убиваат во име на честа, срамот, сиромаштијата, милоста и
 немилоста и достоинствениот начин да се умре.

Луѓе што боледуваат од рак, главоболка, костоболка, болки во
 стомакот , во колената, што боледуваат од епилепсија, леукемија,
 аритмија, филозофија и други болести
 и кои понекогаш умираат од истите ама најчесто од други,
 луѓе што имаат што да кажат,
 луѓе што немаат што да кажат,
 луѓе што пишуваат циклуси поезија посветени на недостатокот на
 инспирација,
 луѓе што се качуваат по скали,
 луѓе што се симнуваат по скали,
 луѓе што одат, трчаат, возат, пловат, летаат, лебдат, повраќаат,
 ползат, стојат, седат, лежат, луѓе што брзаат, што заминуваат,
 наминуваат, одминуваат и поминуваат на црвено,
 жолто
 или зелено,
 луѓе што не разликуваат бои,
 луѓе што читаат книги,
 што пишуваат книги,
 што палат книги,
 што фрлаат книги низ прозорци,
 луѓе што математички докажуваат дека се луѓе,
 луѓе што математички докажуваат дека не се луѓе,
 луѓе што се волци еден на друг,
 луѓе што се овци еден со друг,
 луѓе што удираат со тупаници по масите,
 луѓе што слушаат гласови, музика, наредби,
 што молчат,
 што презборуваат, озборуваат, зборуваат со боговите, зборуваат по
 телефон, зборуваат самите со себе.
 Луѓе што пеат додека копаат ниви, темели, гробови,
 што се смеат,
 што не смеат да се смеат,
 луѓе што смеат да се смеат ама никогаш не го прават тоа,,
 луѓе што се будат од кома,
 луѓе што не се будат од кома,
 луѓе што не се будат рано наутро,
 луѓе што не се будат воопшто,
 луѓе што си го пишуваат името на хартија,
 на сидови,
 на песок,

на кора од дрво,
 луѓе што сечат дрва,
 што седат под сенките на дрвјата и ја откриваат гравитацијата,
 што пуштаат корени, кожата им станува збрчкана и тие самите
 стануваат дрвја.
 Луѓе што водат војни со војниците од противничката или својата
 страна
 (и онака е сеедно)
 со себеси,
 со своите родители,
 со своите деца,
 со своите часовници,
 со своите паричници,
 со своите блиски, далечни или измислени личности,
 користејќи камења, стрели, секири, мечови, топови, пушки, тенкови,
 атомски бомби, лаги.
 Луѓе што избираат, што бираат што сакаат, кого сакаат, зошто сакаат,
 како сакаат, што не знаат што сакаат, што бираат да не изберат, што
 бираат да не сакаат, што мразат.
 Луѓе што љубат, што раѓаат луѓе, што сонуваат кули, сонца и разни
 високи нешта, што живеат.
 7 милијарди луѓе
 Што дишат кислород, јаглерод моноксид, фабрички чад, издувни
 гасови од автомобили, што го држат здивот под вода, што се
 задишуваат од држење на здивот под вода.
 7 милијарди луѓе
 Што слушаат радио,
 гледаат телевизија
 или читаат весници,
 преплашени и стуткани во своите фотелји
 пред големата,
 импозантна
 бројка.

IVA DAMJANOVSKI**PROPAGANDA**

Na ulicama se povlače moji ljudi
koji pate od sindroma nedovoljnog postojanja
i boluju od nedostatka boli.
Voze se tramvajima i slušaju kako srca tramvaja kucaju.
Idu doma i slušaju novine,
ili gledaju radio,
ili čitaju televiziju
gdje ponavljaju nemilostive laži
da na svijetu postoji 7 milijardi istih kao oni:
Ljudi.
Koji jedu, piju, spavaju, govore, lažu, krađu,
gledaju u radio, televiziju ili novine,
ubijaju, spotiču se na ulici i lome si noge,
bacaju se s višekatnica,
govore još malo,
velikodušno daju novac prosjacima, skitnicama, prodavačima,
osiguravajućim tvrtkama,
navečer ne mogu zaspati i vrte se u krevetu misleći
koliko će užasan okus imati kava koju će piti sljedeće jutro.
7 milijardi
gladnih, žednih, uplašениh, licemjernih, tragičnih, neoriginalnih,
hipotetičkih ljudi,
koji se ubijaju vozeći brzo ulicama,
pijani od proslave vlastitog rođendana,
koji prvi put gledaju svjetlinu dana i vrište, misleći
koliko je užasno teško disati,
koji nose neudobne cipele,
koji se ubijaju u ime boga koji ih je stvorio,
koji ubijaju u ime boga koji je stvorio,
koji ubijaju u svoje ime,
u ime revolvera u njihovim rukama,
koji ubijaju u ime časti, srama, siromaštva, milosti i nemilosti i
dostojanstvenog načina da se umre.
Ljudi koji boluju od raka, glavobolje, kostobolje, boli u trbuhu, u
koljenima,
koji boluju od epilepsije, leukemije, aritmije, filozofije i drugih bolesti

i koji ponekad umiru od istih, ali najčešće od drugih,
ljudi koji imaju što reći,
ljudi koji nemaju što reći,
ljudi koji pišu cikluse poezije posvećene nedostatku inspiracije,
ljudi koji se uspinju stubama,
ljudi koji se spuštaju stubama,
ljudi koji hodaju, trče, voze, plove, lete, lebde, povraćaju, puze, stoje,
sjede, leže,
ljudi koji žure, koji odlaze, dolaze, prolaze i prelaze na
crveno,
žuto
ili zeleno,
ljudi koji ne razlikuju boje,
ljudi koji čitaju knjige,
koji pišu knjige,
koji pale knjige,
koji bacaju knjige kroz prozore,
ljudi koji matematički dokazuju da su ljudi,
ljudi koji matematički dokazuju da nisu ljudi,
ljudi koji su vukovi jedni prema drugima,
ljudi koji su ovce jedni s drugima,
ljudi koji udaraju šakama po stolovima,
ljudi koji slušaju glasove, glazbu, naredbe,
koji šute,
koji prigovaraju, ogovaraju, govore s bogovima, govore preko telefona,
govore
sami sa sobom.
Ljudi koji pjevaju dok kopaju njive, temelje, grobove,
koji se smiju,
koji se ne smiju smijati,
ljudi koji se smiju smijati, ali to nikada ne čine,
ljudi koji se bude iz kome,
ljudi koji se ne bude iz kome,
ljudi koji se ne bude rano ujutro,
ljudi koji se uopće ne bude,
ljudi koji si pišu ime na papir,
na zidove,
na pijesak,
na koru drveta,
ljudi koji sijeku drva,

koji sjede u hladu drveća i otkrivaju gravitaciju,
 koji puštaju korijenje, koža im postaje naborana i oni sami postaju drva.
 Ljudi koji vode ratove s vojnicima protivničke ili svoje strane
 (ionako je svejedno)
 sa samim sobom,
 sa svojim roditeljima,
 sa svojom djecom,
 sa svojim satovima,
 sa svojim novčanicima,
 sa svojim bliskim, dalekim ili izmišljenim ličnostima,
 koristeći kamenje, strijele, sjekire, mačeve, topove, puške, tenkove,
 atomske bombe,
 laži.
 Ljudi koji izabiru, koji biraju što vole, koga vole, zašto vole, kako vole,
 koji ne znaju što vole, koji biraju da ne izaberu, koji biraju da ne vole, koji
 mrze.
 Ljudi koji ljube, koji rađaju ljude, koji sanjaju kule, sunca i razno visoko
 nešto, koji
 žive.
 7 milijardi ljudi
 koji dišu kisik, ugljični monoksid, tvornički dim, ispušne plinove
 automobila, koji drže dah pod vodom, koji se zadišu od držanja daha pod
 vodom.
 7 milijardi ljudi
 koji slušaju radio,
 gledaju televiziju
 ili čitaju novine,
 preplašeni i sklupčani u svojim foteljama
 pred velikom,
 impozantnom
 brojkom.

На хрватски преводе Игор Дворшћак

IVA DAMJANOVSKI

PROPAGANDA

Po ulicah se vlačijo moji ljudje,
ki trpijo za sindromom necelostnega obstoja
in bolehajo za pomanjkanjem bolečine.
Vozijo se s tramvaji in poslušajo, kako srca tramvajev utripajo.
Odhajajo domov in poslušajo časopise
ali pa gledajo radio
ali berejo televizijo,
kjer ponavljajo brezmilostne laži,
da na svetu obstaja 7 milijard prav takšnih kot so oni:
ljudje.
Ko jedo, pijejo, spijo, govorijo, lažejo, kradejo,
gledajo radio, televizijo ali časopise,
ubijajo, se spotikajo po ulici in si lomijo noge,
se mečejo s stolpnici,
še malo govorijo,
velikodušno dajejo denar beračem, potepuhom, prodajalcem,
zavarovalniškim družbam,
zvečer ne morejo zaspati in se obračajo v postelji misleč,
kako ogaben okus bo imela kava, ki jo bodo pili naslednje jutro.
7 milijard
lačnih, žejnih, prestrašenih, hinavskih, tragičnih, neizvirnih, hipotetičnih
ljudi,
ki delajo samomore, ko drvijo po cestah,
pijani s praznovanja lastnega rojstnega den,
ki prvič zagledajo svetlobo dneva in vreščijo misleč,
kako presneto težko je dihati,
ki nosijo neudobne čevlje,
ki delajo samomore v imenu boga, ki jih je ustvaril,
ki ubijajo v imenu boga, ki jih je ustvaril,
ki ubijajo v svojem imenu,
v imenu revolverja v svojih rokah,
ki ubijajo v imenu časti, sramu, revščine, milosti in nemilosti in
dostojanstvenega načina umiranja.
Ljudje, ki bolehajo za rakom, glavobolom, bolečinami v kosteh,
bolečinami v trebuhu, kolenih,

ki bolehajo za epilepsijo, levkemijo, aritmijo, folozofijo in drugimi
 boleznimi
 in ki včasih umirajo zaradi le-teh, a najpogosteje zaradi drugih,
 ljudje, ki imajo kaj povedati,
 ljudje, ki nimajo česa povedati,
 ljudje, ki pišejo cikle poezije, posvečene pomanjkanju navdiha,
 ljudje, ki hodijo po stopnicah gor,
 ljudje, ki hodijo po stopnicah dol,
 ljudje, ki hodijo, tečejo, vozijo, plovejo, letijo, lebdiijo, bruhajo, se plazijo,
 stojijo, sedijo,
 ležijo, ljudje, ki hitijo, ki odhajajo, prihajajo, gredo mimo in gredo skozi
 rdečo,
 rumeno
 ali zeleno
 ljudje, ki ne razlikujejo barv,
 ljudje, ki berejo knjige,
 ki pišejo knjige,
 ki zažigajo knjige,
 ki mečejo knjige skozi okno,
 ljudje, ki matematično dokazujejo, da so ljudje,
 ljudje, ki matemarično dokazujejo, da niso ljudje,
 ljudje, ki so drug drugemu volkovi,
 ljudje, ki so drug z drugim ovce,
 ljudje, ki s pestmi tolčejo po mizah,
 ljudje, ki poslušajo glasove, glasbo, ukaze,
 ki molčijo,
 ki spregovorijo, opravljajo, se pogovarjajo z bogovi, se pogovarjajo po
 telefonu, se pogovarjajo sami s seboj.
 Ljudje, ki pojejo, medtem ko okopavajo njive, kopljejo temelje, grobove,
 ki se smejiijo,
 ki se ne smejo smejeti,
 ljudje, ki se smejo smejeti, a tega nikoli ne storijo,
 ljudje, ki se prebudijo iz kome,
 ljudje, ki se ne prebudijo iz kome,
 ljudje, ki se ne zbujaajo zgodaj zjutraj,
 ljudje, ki se sploh ne zbudijo,
 ljudje, ki si napišejo svoje ime na papir,
 na stene,
 v pesek,
 v skorjo drevesa,

ljudje, ki sekajo drevesa,
 ki sedijo pod sencami dreves in odkrivajo gravitacijo,
 ki se zakoreninijo, njihova koža postane nagubana in oni sami postanejo
 drevesa.
 Ljudje, ki se vojskujejo z vojaki nasprotnikove ali svoje strani
 (saj je vseeno),
 s seboj,
 s svojimi starši,
 s svojimi otroki,
 s svojimi ročnimi urami,
 s svojimi denarnicami,
 s svojimi bližnjimi, daljnimi ali izmišljenimi osebnostmi,
 uporabljajoč kamne, puščice, sekire, meče, topove, puške, tanke, atomske
 bombe, laži.
 Ljudje, ki izbirajo, ki izberejo, kar si želijo, kogar si želijo, kar hočejo,
 kakor hočejo, ki
 ne vedo, kaj hočejo, ki izbirajo, da ne bi izbrali, ki izberejo, da ne želijo,
 ki sovražijo.
 Ljudje, ki ljubijo, ki rojevajo ljudi, ki sanjajo stolpe, sonca in različne
 visoke stvari, ki živijo.
 7 milijard ljudi,
 ki dihamo kisik, ogljikov dioksid, tovarniški dim, izpušne avtomobilske
 pline,
 ki zadržijo dih pod vodo, ki se zadihajo zaradi držanja diha pod vodo.
 7 milijard ljudi,
 ki poslušajo radio,
 gledajo televizijo
 ali berejo časopise,
 prestrašeni in zviti v svojih foteljih
 pred veliko,
 impozantno
 številko.

На словенечки преведе Соња Цекова

ИСТОК УЛЧАР (1996)**ДРУГАР СОЛЕВ,
СЕГА И ТУЃИТЕ ДВОРОВИ СЕ ЦРНИ!****1.**

Ти не знаеш оти
Твојта Ленка сега се проституира
со менаџери, со пратеници, со платеници,
кои ги убија Твојте копачи и тутуноберачи.

Патувајќи сонливо кон своите канцеларии,
луѓето ги занемаруваат Твојте бели мугри.

Утрото над нас од ден на ден е сè пооблачно.

2.

Во дворот на академијата
си ги замислуваме
фалсификуваните дипломи со
кои станавме нејзини членови.

Во дворот на затворот
си ги замислуваме
подмитените судии виновни
што сме неправедно казнети.

Во дворот на болницата
си ги замислуваме
сите вештачки создадени вируси
раширени од фармацевската мафија.

Во дворот на лудницата
си ја замислуваме
залудноста на драконските третмани
да ги затворат душите на пациентите
назад во ќелијата на здравиот разум

дефиниран од мнозинството.

Во дворот на библиотеката
си ги замислуваме
авторите на антиутопистички романи
и сфаќаме дека сега
тие се нашата реалност.

Во дворот на олимпискиот базен
си ги замислуваме
сите удавени деца
форсирани од нивните родители
да станат професионални пливачи.

Во дворот на старечкиот дом
си ги замислуваме
нашите идни внуци кои
едвај ќе чекаат да нè
сместат во еден од нив.

ИСТОК УЛЧАР

ДРУГАРЮ СОЛЕВ, СЕГА И ЧУЖДИТЕ ДВОРОВЕ СА ЧЕРНИ!

1.

Ти не знаеш, че
Твоята Ленка сега проституира
с менаджери, депутати, мутри,
които убиха твоите копачи и тютюноберачи.

Пътувайки сънени към своите канцеларии,
хората забравиха за Твоите бели мугри.

Утрото над нас от ден на ден е все по-облачно.

2.

В двора на академията
си представяме
фалшифицираните дипломи,
с които ставаме нейни членове.

В двора на затвора
си представяме
подкупните съдии, виновни,
че несправедливо сме наказани.

В двора на болницата
си представяме
всички изкуствено създадени вируси,
разпространени от фармацевтичната мафия.

В двора на лудницата
си представяме
безсмислието на страшното лечение
да затворят душите на пациентите
обратно в килията на здравия разум,
дефиниран от мнозинството.

В двора на библиотеката
си представяме
авторите на антиутопичните романи
и разбираме, че сега
те са нашата реалност.

В двора на олимпийския басейн
си представяме
всички удавени деца,
принудени от техните родители
да станат професионални плувци.

В двора на старческия дом
си представяме
нашите бъдещи внуци, които
едва ще дочакат да ни
настанят в един от тях.

На бугарски преведе Валентина Седефчева

ИСТОК УЛЧАР

ТОВАРИЩ СОЛЕВ, ТЕПЕРЬ И ЧУЖИЕ ДВОРЫ ЧЕРНЫ!

1.

Ты не знаешь, что
Твоя Ленка сейчас проститутка
Её клиенты – менеджеры, депутаты,
наёмники,
которые убили твоих крестьян
и тружеников табачных плантаций.

По дороге в офис, сонные,
люди не замечают Твои белые зори.

Утро над нами день ото дня всё темней.

2.

Во дворе академии
мы думаем о
фальшивых дипломах,
они помогли нам стать её членами.

Во дворе тюрьмы
мы думаем о
продажных судьях
без вины нас осудили
по их вине.

Во дворе больницы
мы думаем
обо всех искусственных вирусах
их распространяет
фармацевтическая мафия.

Во дворе психушки
мы думаем о
бессмысленных жестоких процедурах,
которые толкают души пациентов
назад в камеру здравого смысла –
условность большинства.

Во дворе библиотеки
мы думаем
об авторах антиутопий
и понимаем, что сейчас
это истории – наша реальность.

Во дворе олимпийского бассейна
мы думаем
обо всех удавившихся детях
их родители заставляли
стать профессиональными пловцами.

Во дворе дома престарелых
мы думаем о

наших будущих внуках, которые
ждут-не дождутся
отправить нас в один из них.

На руски преводе Наталија Кикило

ISTOK ULČAR

DRUŽE SOLEV, SADA SU I TUĐI DVOROVI CRNI

1.

Ti ne znaš da
Tvoja Lenka sada se prostituira
s menadžerima, s poslanicima, s plaćenicima,
koji su ibili Tvoje kopače i duhanoberače.

Putujući sanjivo k svojim kancelarijama,
ljudi zanemaruju Tvoja bijela praskozorja.

Jutro iznad nas dan na dan je sve oblačnije.

2.

U dvoru akademije
zamišljamo si
falsificirane diplome s
kojima postajemo njezini članovi.

U dvoru zatvora
zamišljamo si
podmićene sudije krive
što smo nepravedno kažnjeni.

U dvoru bolnice
zamišljamo si
sve umjetno stvorene i raširene
viruse farmaceutske mafije.

U dvoru ludnice
zamišljamo si
uzaludnost drakonskih tretmana
da se zatvore duše pacijenata
natrag u ćelije zdravoga razuma
koji je definirao mnoštvo.

U dvori biblioteke
zamišljamo si
autore antiutopističkih romana
i shvaćamo da sada
oni su naša realnost.

U dvori olimpijskoga bazena
zamišljamo si
svu tu utoplenu djecu
forsiranu od njihovih roditelja
da postanu profesionalni plivači.

U dvoru staračkoga doma
zamišljamo si
naše vlastite unuke koji
jedva će čekati da nas
smjeste u jedan od njih.

На хрватски преведе Аница Влашић-Анић

IZTOK ULČAR

TOVARIŠ SOLEV, ZDAJ SO TUDI TUJA DRVORIŠČA ČRNA!

1.

Ti ne veš, da se
Tvoja Lenka zdaj prostituira
z menedžerji, s poslanci in plačanci,
ki so ubili Tvoje kopače in obiralce tobaka.

Potujoč zasanjano do svojih pisarn,
ljudje zanemarjajo Tvoja bela svitanja.

Jutro nad nami je iz dneva v dan vedno bolj oblačno.

2.

Na dvorišču akademije
si predstavljamo
ponarejene diplome,
s katerimi smo postali njeni člani.

Na dvorišču zapora
si predstavljamo
podkupljene sodnike, krive,
ker smo nepravilno kaznovani.

Na dvorišču bolnišnice
si predstavljamo
vse umetno ustvarjene viruse,
ki jih je razširila farmacevtska mafija.

Na dvorišču norišnice
si predstavljamo
neuspeh drakonskih tretmajev,
zapreti duše pacientov
nazaj v celice zdravega razuma,
definiranega s strani večine.

Na dvorišču knjižnice
si predstavljamo
avtorje antiutopičnih romanov
in dojamemo, da so zdaj
oni naša resničnost.

Na dvorišču olimpijskega bazena
si predstavljamo
vse utopljene otroke,
gnane s strani njihovih staršev,
da bi postali profesionalni plavalci.

Na dvorišču doma starejših občanov
si predstavljamo

УДК 398.21(=163.3):811'255
УДК 821.163.3:811'255.4

**ТЕКСТОВИ ИЗРАБОТЕНИ НА КУРСОТ
ЗА НАПРЕДНАТИ ПРЕВЕДУВАЧИ НА
LI ЛЕТНА ШКОЛА ПОД РАКОВОДСТВО НА
ЛЕКТОРКАТА РОЗА ТАСЕВСКА**

(Охрид, 16 јуни - 1 јули 2018)

Учесници: **Мојца Марич**, магистер по словенечки јазик и социологија на Универзитетот во Марибор (Словенија), **Кристина Дуфкова**, докторант по индоевропска компаративна лингвистика на Масариковиот универзитет во Брно (Чешка), **Марија Стришевска**, докторант на Универзитет во Вроцлав (Полска), **Здењек Андрле**, лектор по чешки јазик на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје и **Катја Визјак**, преведувачка од Словенија.

На годинешнава Летна школа ја преведовме македонската народна приказна *Силјан Штркот*, запишана од Марко Цепенков (во адаптација на Билјана С. Црвенковска Томе Сиљаноски) и *Мачка во магла и други хајбуни за бубалки, птици и животни* од Владимир Мартиновски од едицијата *Друга приказна* на чешки, на словенечки, и на полски јазик. Народната песна *Ој, ти момче, охриѓанче* на словенечки ја препеаја Мојца Марич и Катја Визјак.

Čáp Siljan

Originál: Marko K. Cepenkov

Adaptace: Biljana S. Crvenkovska, Tome Siljanoski

Ve vesnici Malé Koníře žil byl jeden dobrý a čestný člověk jménem Božin. Už dlouho si Božin a jeho žena přáli mít dítě, ale všechny jim zemřely hned po porodu. Proto jejich štěstí nebralo konce, když se jim narodil syn a hned potom dceruška.

Syn Siljan byl velice rozmazlený. Otec i matka mu splnili vše, co mu na očích viděli. Usmyslel si třeba, že se už jako mladík ožení, a rodiče mu v tom nebránili. Vzal si krásnou ženu a měl s ní malého chlapce.

Siljana ani nenapadlo, aby pracoval na poli jako ostatní rolníci, neoral, nekopával, nekosil, ba ani nehlídal stádo. Zatímco se celá rodina dřela na poli, Siljan chodil na trh za obchodem. Vysedával tam celý den, jedl a pil, co jen hrdlo ráčilo, a někdy se dva tři dny domů ani nevrátil.

Jeho otec mu často huboval, že se nevrací domů, že nepomáhá při pracích na poli, že si jen sedí a dobře se baví, ale Siljan jako by ho neslyšel. Jednou mu otec řekl:

„Synku, vydal ses na špatnou cestu a nechytíš ses zrovna nejlepších druhů. Ti tví přátelé z tebe jen tahají peníze. Zchudneš jako oni, uvidíš. Neměl by sis z nich brát příklad. Poslechni mě a matku, jinak tě stihne strašný trest. Věř mi, že každého syna nebo dceru, kteří neposlušali své rodiče, postihlo neštěstí.“

Ale Siljan jako by neslyšel, co mu otec říká. Božin pokračoval:

„Zdalipak jsi slyšel ty dva ptáčky, Siveho a Čulu, kteří celý den prozpěvují na poli? Bývaly to také děti, bratr a sestra. Ale byli neposlušní, nedbali toho, co jim rodiče říkali, až je jednou jejich chudák matka proklela: *„Synu Sive a dcero Čule, v ptáky se proměňte a vari od našich vrat! V trní na poli je vaše místo... celý život jeden druhého hledejte, ale nikdy se nenajděte.“* A tak se i stalo. Sourozenci se proměnili v ptáky, a ačkoliv se stále hledají, najít se nemohou.“

Zatímco Božin mluvil, Siljan jen zíral do zdi a myslel si:

„Já ti dám trest! Až vyjde slunce, odejdu do města a už se nikdy nevrátím. Tady se jen kosí a obdělává pole, to není nic pro mě! Ve městě, tam se žije, a my na vesnici se jen dřeme!“

A tak ještě před rozbřeskem vyrazil Siljan do města. Tam se seznámil s jedním kněží, který z něho učinil svého pomocníka. Siljan s ním obcházel okolní města a vesnice. Ale to mu nestačilo, a proto se s ním vydal na pouť do dalekých krajů.

Při jedné cestě na moři je stihla strašlivá bouře. Loď se se všemi pasažéry převrátila, jen Siljan se na ulomeném prkně zachránil. Dlouho si ho vlny převalovaly sem a tam, až se mu nakonec přece jen podařilo dostat na pevninu. Když přišel k sobě, vydal se zjistit, v jaké zemi se to nachází a jací tu žijí lidé. Šel a šel, až došel k nějaké jeskyni. Vedle ní pramenila říčka, a tak Siljan uhasil svou žízeň. Kousek dál se tyčil ovocný strom, dal si tedy i něco k snědku. Ustlal si v jeskyni, aby si odpočinul, ale celou noc se převracel a přemýšlel o své rodině a svém rodném kraji. Mrzelo ho, že neposlechl svého otce.

Druhého dne se jal prozkoumávat tu podivuhodnou zemi a doufal, že narazí na nějakou živou duši. Došel až k hoře, vystoupal na ni, a co neviděl... Pole, nivy a louky pod sebou měl jako na dlani. Seběhl dolů a vydal se po polní pěšince.

„Ejhle, stopy,“ pomyslel si Siljan. „Jací lidé tu asi žijí? Jakým jazykem mluví? Budou mi rozumět?“

Tak přemýšlel Siljan, zatímco pokračoval po pěšince, kterou si vyhlédl. Vtom uslyšel někoho mluvit, nerozuměl však ani slovu. Ta řeč zněla jako klapot čapích zobáků. Siljan se vyděsil a pomyslel si, že to snad ani nemohou být lidé, spíš nějaká zvířata, když tu spatřil muže a ženu, kteří kosili louku. Váhal, jak se zachovat, jestli se jim vůbec ukázat, ale pak se osmělil a došel až k nim.

Když ho muž a žena uviděli, jen si něco zaštěbetali svým podivným klapavým jazykem a rozesmáli se. Siljana to trochu vyvedlo z míry. Mlčky se před nimi uklonil.

„Proč nic neříkáš, Siljane, proč nás ani nepozdravíš?“ oslovil ho muž zcela srozumitelnou řečí. „Neoněměl jsi snad v těch mořských vlnách, že ne?“

„Chtěl jsem něco říct, ale myslel jsem si, že mi nebudete rozumět. A vy nejenže mi rozumíte, ale dokonce víte, jak se jmenuji. Odkud mě znáte?“

„Když už tě vítr zavál do těchto končin, kam lidská noha dosud nevkrčila,“ odpověděl muž, „řeknu ti, odkud tě znám. Máš štěstí, že jsi potkal právě mě a že budeš mým hostem.“

Začalo se stmívat, a tak vzali muž a žena Siljana k sobě domů. Když vešli na dvůr, vyběhly jim vstříc děti a radostně výskaly: „To je Siljan z Konířů! Podívejte, Siljan z Konířů k nám jde na návštěvu!“

Siljana udivilo, že ho děti znají a že na něj volají jménem. Byl si jist, že se nachází v nějaké cizí zemi, protože v jeho rodném kraji lidé neměli tak protáhlé nosy a tak dlouhé nohy. Beze slova vstoupil do domu svých hostitelů. Ti uvařili večeři a pohostili ho.

Když povečeřeli, začali se ho hostitelé vyptávat: „Siljane, je tvůj otec Božin zdrav? A jak se má tvá matka Stojna? A tvá žena Neda? Jak se daří tvé sestře Bosilce a tvému synovi Velkovi? Všichni živi a zdraví? A ty, Siljane, zdalipak svého otce posloucháš, nebo mu spíše vzdoruješ?“

„Spíš mu vzdoruju,“ odpověděl Siljan, „než že bych moc poslouchal. A protože jsem neposlušný, stihl mě trest a dostal jsem se do vaší země.“ A pak jim Siljan povyprávěl o všech svých prohřešcích, o všem, co svým rodičům provedl. Vypadalo to však, že oni už to vše dávno vědí. Ale odkud?

„Chlapče,“ odpověděli mu hostitelé, „my jsme sem dorazili z Konířů dávno před tím, než ses narodil. Sedáváme na tvém domě a víme o všem, co se děje u tebe doma. A víš jak?“

„Ne,“ divil se Siljan.

„Měníme se v čápy a posedáváme po střechách.“

Siljanovi se tomu nechtělo věřit, a tak se zeptal: „A když se proměňujete v čápy, proč teď vypadáte jako lidé?“

„My jsme lidé, ale jsme prokletí – musíme se proměňovat v čápy. Je to trest, který stihne všechny, kteří neposlouchají své rodiče. Tak to bylo, je a bude. Když se vykoupeme v jednom zdejším prameni, proměníme se v čápy. Pak letíme přes hory a doly, až se dostaneme do tvého kraje. Tam rodíme děti, vychováváme je a vracíme se zpátky. Tady se vykoupeme ve druhém prameni a přeměníme se zase v lidi. A tak to děláme už tisíce a tisíce let.“

Siljanato rozrušilo. Zeptal se toho muže jménem PanKlapyklap, jak by se mohl dostat domů a jestli tudy popluje nějaká loď, která by ho mohla vzít s sebou. Muž mu odpověděl:

„V našem kraji nemůže zakotvit žádná loď, protože mořské vlny mocně bijí o ostré kameny a skály, které lemuji pobřeží. Ale věděl bych o jedné cestě zpět. Nějaký čas tu s námi hospodař, a až bude čas vydat se do tvého kraje, vykouseš se s námi v prameni a proměníš se v čápa. S sebou si vezmeš trochu vody z druhého pramene, lahvičku si pověšíš na krk, a až dorazíš domů, pokropíš se vodou a zase se staneš člověkem.“

A tak čas utíkal. Za tu dobu, kterou trávil Siljan s čapími lidmi, se opravdu polepšil. Pomáhal jim se všemi pracemi. A když nastal ten pravý čas, naplnil si lahvičku vodou z druhého pramene, uvázal si ji okolo krku a pak se vykoupal se všemi ostatními v prvním prameni, aby se proměnil v čápa. Po proměně vyletěli vysoko, až k nebesům.

Letěli dlouho, předlouho, přelétávali neznámé krajiny, až se konečně dostali domů. Siljan zahlédl Prilepskopolje a srdce mu poskočilo. Uviděl Markovy skály, Prilep a Pletvar, i klášter Treskavec a najednou se

před ním objevila i jeho rodná vesnice – Malé Koníře. Radostně se snesl na pevnou zem, aby se pokropil vodou z lahvičky, když tu – ejhle! – lahvička mu upadla a rozbila se o kameny. Po vodě z druhého pramene nezbyla ani kapička.

Siljan zesmutněl a rozplakal se. Pomyslel si, že bude čápem až do konce života.

„Siljane,“ chlácholil ho Pan Klapýkap, „neplač. Budeš čápem, dokud nepřijde čas a my, čapí lidé, se nevrátíme zpátky do svého čapího kraje. Poletíš s námi a naplníš si další lahvičku. Dočkej času, buď trpělivý a vše se v dobré obrátí.“

A tak se Siljan odebral na střechu svého domu. Bylo časně zrána a celá rodina se probouzela. Nejprve Siljan spatřil svého otce, potom svou ženu se synem a nakonec matku a sestru. Každý šel po své práci. Siljan je pozoroval a pak se lítostivě rozeštkal.

Zatímco dlel u svého rodného domu a zdálky pozoroval svou milovanou rodinu, přihodilo se mu pár nepříjemností: jednou se snesl dolů, aby uviděl svou ženu Nedu, ale malý Velko sebral pár kamenů a začal je po Siljanovi házet; jindy byl hladový a hledal, co by sezobl, a tak se snesl na pole svého otce, ale ten ho udeřil holí a poranil mu nohu; druhdy slétl na dvůr, ale málem by jej byl roztrhal hlídací pes Lisa, kdyby nebyla zasáhla jeho matka. Jindy zas hleděl na svatbu své sestry – ale jen zdálky a zcela osamělý. Svatby se účastnili všichni. Všichni, kromě něj. Vše to pozoroval a všechno to ho mučilo. Nakonec spatřil i svou ženu, jak si tká látku na šat, černou jako saze, protože se domnívala, že je Siljan mrtev. V tu chvíli už slzy v očích neudržel. Když žena zašla do domu, Siljan tajně slétl na dvůr, ukradl jí cívku černé příze a ukryl si ji do hnízda.

Brzy nastala doba, kdy se měli čapí vrátit do čapího kraje. Mladá čápata se již naučila létat, a tak se všichni mohli vydat na dalekou cestu přes hory, přes doly.

V čapím kraji pobýli půl roku. Siljan pracoval u Pana Klapýklapa na poli a vyčkával času odletu. Tentokrát však byl opatrnější. Namísto do lahvičky si vodu z druhého pramene nabral do měchu a pak vydal se na cestu. Když dorazil domů, vletěl hned do špejcharu a tam se pokropil vodou.

Vyšel na dvůr, ale fenka Lisa ho nepoznávala a odrazovala neznámého štekotem:

„Haf, haf, haf!“

„Liso, ty mě nepoznáváš?“ divil se Siljan. Jeho hlas zaslechla Neda a hned ho poznala. Zavýskla a radostně mu vyběhla v ústrety. Všichni zanechali práce a se slzami v očích ho objímali a líbali. Siljan políbil

matčinu a otcovu ruku a poprosil je o odpuštění všeho toho, co jim způsobil.

Když už byli všichni světníci, usadili se kolem stolu. Matka prostřela, Siljan si vysadil Velka na klín, objal ho a políbil. Když dojedli, jal se Siljan vypravovat, co všechno zažil a kde vůbec celou tu dobu byl. Vyprávěl o čapí zemi, kde žijí čapí lidé, synové a dcery potrestaní za svou neposlušnost, kteří musí létat tam a zase zpět, a to na věky věků.

Nikdo mu to nechtěl věřit, a tak se Siljan rozpovídal: „Vy mi nevěříte, že jsem byl čápem a seděl jsem na naší střeše? Cožpak si nevzpomínáte, zdali jste tu letos neměli nějakého čápa?“

„Měli jsme tu čápa, synku, to ano.“

„Ten čáp, který seděl na střeše, to jsem byl já, otče. Nedo, cožpak si nevzpomínáš, jak jsi byla dojit krávy a Velko po mně házel kameny? Nepamatuješ si, otče, jak jsem chtěl sbírat červy na poli a tys mě udeřil holí do nohy? A když mě Lisa málem roztrhala, cožpak si nevzpomínáš, matko, jak jsi mě zachránila?“

„Vzpomínám, synku,“ odpověděla matka.

„To ti ale mohl kdekdo vyprávět,“ bránil se ještě stále uvěřit otec.

A tehdy poslal Siljan svého otce, aby vylezl až k čapímu hnízdu a aby se sám přesvědčil a našel tam cívku černé příze, kterou Siljan ještě jako čáp ukradl Nedě, když si chtěla tkát látku na šat, černou jako saze. A opravdu, příze tam byla!

„Takový zázrak – člověk proměněn v čápa!“ podívoval se otec. A tak konečně Siljanovi uvěřili opravdu všichni.

A proto se dodnes vypráví o čápech, kteří jsou ve skutečnosti lidmi, a neexistuje živé duše, která by neznala příběh o neposlušných dětech, které se proměňují v čápy.

Од македонски на чешки преведе:
Кристина Дуфкова (Kristýna Dufková)

Vladimír Martinovský (Vladimir Martinovski)
Kočka v mlze
 a další haibuny o broucích, ptácích a zvířatech

Komár posluchač

Dnes ráno mi od jednoho kamaráda přišlo esemeskou ještě teplé haiku: *Láry komáry / nechej mě nejdřív usnout / a potom si saj*. Možná by na tom, abych ho citoval, netrval, kdyby mi nepřišla právě ve chvíli, kdy jsem čistil zeď.

*Nacucán krví
 přilepený jak známka
 rozplácnutý hmyz.*

Předešlou noc bylo kvůli komárům nemožné zamhouřit oko. Ne snad kvůli kousancům, ale kvůli bzukotu. Všichni víme, co to znamená, když vám někdo doslova zpívá „do ouška“. Marně jsme se namazali všemi těmi drahými repelenty. Zbytečně jsme ty potvory naháněli s polštářem v ruce. Nadarmo jsme zapalovali indické tyčinky. Spánek je nám dopřán v malých dávkách, s obrovskými přestávkami. Dokonce i v tom polospánku byl jeden z komárů obzvlášť ve formě.

*A před svítáním
 komár v mém sluchovodu
 šeptá si mantru.*

Nejsem si jistý, zda zrovna tento komár figuroval v prvních verších, přesto se domnívám, že na dnešní večer jsem skvěle vyzbrojený: než ulehnu, pro jistotu jim nahlas přečtu kamarádovo haiku, v pevné víře, že onen můj komár, narozdíl od svého rozmáznutého bratrance, bude jedno ucho.

Želvy

Před patnácti lety přinesl můj spolubydlicí odkudsi z hor obrovskou želvu. Téměř ji přešel svým džípem. Když už se mu ale podařilo zabrzdit včas, rozhodl se, že ji věnuje mé babičce. Poté, co jsme v létě

všichni utekli z rozpáleného města, dělala jí želva společnost. Když jsme se pak vrátili od jezera, z hor či od moře, spěchali jsme se podívat na zahradu, jak se želvě daří.

*Stoletá želvo,
skrýváš se pod střevíc před
letními vedry!*

Většinou jsme ji relativně brzo objevili: u rybízu, pod zimozrázem či v malinách. Někdy ovšem hledání trvalo poměrně dlouho, jako by želva celé léto snovala plány, jak se co nejlépe schovat.

*Rozmarýn v květu!
Přišla si přec přičichnout
letitá želva.*

Jednoho dne ale stará želva doslova zmizela, jako by se propadla do země. Občas se stávalo, že se nám ztratili králíci, koťata nebo drůbež, ale zmizení želvy nemělo žádné racionální vysvětlení: náš plot je bez jediné díry, a želva přece nelétá!

Na zahradě jsme potom chovali i další želvy, které jsme si přinesli z výletů do hor. Avšak i ty po určitém čase tiše zmizely, stejně jako naše staříčká želva.

I toto léto po návratu z dovolené jsme hromadně pospíchali na zahradu. Znovu tři generace a opět si horlivě sdělujeme zážitky z cest. Můj otec krájí obrovský meloun, stejně jako tehdy. Všichni máme radost a v letním vedru se snažíme zchladit, přesně jako před lety. Vše je zdánlivě stejné, ačkoli jsme už v pozměněné sestavě. Naše děti ovšem želvu pod rybízu a maliním nehledají, ačkoli o ní znají všechny legendy.

Společnými silami a nafouklými břichy stěží sníme polovinu melounu. Druhou půlku odnáší otec do ledničky. Říká, že si ji budeme muset vzít na cestu. Rozhovor o dovolené pokračuje, když v tom téměř oněmíme a pozorujeme dění v trávě.

*V zahradě kráčí
polovina melounu...
Staříčká želva!?*

Méd'a a kolo

Vím, že takovýto název zní jako milostná cyklo-bajka, ale toto se opravdu stalo: pádím si takhle dubovým lesem k jedné opuštěné horské vesnici, o které se Blaže Koneski zmínil v jedné své básni. Jedu relativně pomalu a očkem pozoruju okolní hory. Chvillemi musím sledovat cestu, abych se vyhnul kamení. Před sebou vidím obrovské stopy, jako by se tu procházel nějaký yetti. Ale sněžný muž uprostřed léta? Možná si to tu po cestičce štrádoval nějaký basketbalista s nohama jak lyže, říkám si, a mažu dál kopec nekopec, naslouchaje ptačímu zpěvu. Náhle zaslechnu zvuk praskající větve! Mám pocit, že na ni kdosi šlápnul, a můj pohled směřuje doleva: spatřím hnědý pohyblivý kabátec, který si klestí cestu dubovím. Hned se opřu do pedálů, jako by mé šlapadlo pronásledovali hladoví žraloci.

*A hele, medvěd:
kolo náhle dostává
raketový švih.*

Trio

Na pláž jsme si donesli všechno možné: jednak to, co jsme potřebovali, jednak i to, co by se nám mohlo hodit. Našli jsme parádní místo. Každý si rozložil židličku či lehátko pod slunečníkem, který jsme zapíchli do písku. Všichni si vytáhli knihu. Najednou si kdosi vzpomněl, že jsme v kufru zapomněli to nejdůležitější: retro kazeták na baterky, který jsme předevcírem našli ve sklepě. Hádáme se, kdo pro něj skočí do auta, když v tom ztihneme, jelikož nám je jasné, že dneska ho potřebovat nebudeme.

*Čmelák bzučí bas.
Moře si šplouchá v rytmu.
Cvrček má sólo.*

Trofej

Jako by věděl, že je první podzimní den, a tak všem na nábřeží ukazuje svoji novou trofej:

*Přichází podzim?!
Labrador v zubech třímá
javorový list.*

Kočka v mlze

Přední sklo auta pokrývá jinovatka. Přestože jsem ho pečlivě očistil, je vidět pouze na dva tři metry. Před námi je první opravdová podzimní mlha.

A dnes ráno jsme si probrali všechny Murphyho zákony: baterie na mém mobilu, na kterém jsem měl nařízený budík, se vybila, chléb mi přes noc zplesnivěl, a tak jsem musel skočit pro čerstvý, abych měl něco na snídani, pokladní ovšem právě tehdy musela vyměnit pásku.

Zrovna dneska jsem jen stěží nastartoval, navíc se mi nějak pokazilo větrání, takže okénka se během chvilky ihned zamlžila.

K tomu rozkopali ulici, jelikož v noci praskl vodovod, a proto to teď musíme vzít oklikou. Jako třešnička na dortu, máme zpoždění, a to právě v den, kdy jeden syn píše hned ráno test a druhý jede se třídou na výlet. Navíc je hustá mlha, a já musím šlápnout na plyn, abychom dorazili s rozumným zpožděním.

*Stěží jsem zastal:
v mlze se asi skryla
běloučká kočka.*

Psota

Prší pouze půl hodiny, a ve městě už nastal chaos. Každá druhá ulice je zaplavená a další neprůchodné. Hřiště na malou kopanou se proměnilo v bazén na vodní pólo. Pod stříškami, jež se klenou nad obchody, je těsno: všichni bez rozdílu čekají, až bouřka přejde.

Každý si snaží poradit, jak nejlépe umí.

*Čtyři mravenci
nesou kloboučky bedel –
místo deštníku.*

Na peronu

Vlak má dnes tak či tak solidní zpoždění.
Na peronu každý reaguje po svém.

Někdo se co pět minut dívá na hodinky a odfrkuje jako kůň, jako by hrál pátý set finále Wimbledonu. Jiní přepočítávají listí, jež popadalo z obrovského javoru. Další kouří jednu za druhou. Ostatní třetí za čtvrtou. Někteří se cpou sendvičem, který měli nachystaný k obědu. Jiní po telefonu přesouvají termíny schůzek. Někdo na celé kolo nadává, že ho vyhodí z práce.

A někdo si hledí svého:

*Myš na kolejích.
A je jí ukradené
zpoždění vlaku.*

Ani psa by nevyhnal

Když jsem byl malý, míval jsem obrovskou radost, když byla pořádná bouřka. Padají trakaře! Žení se tam všichni čerti! – hřmělo mi v uších.

Všichni čekali, až se vyjasní, a já jsem si představoval tu čertovskou veselku. Svatebčani určitě dostávají pytel plný síry, říkal jsem si.

Ráno se probouzím dřív než obvykle, neboť venku čuchám nějakou tu čertovinu. Odtahuju závěs:

*Nasněžilo, moc.
Všichni čerti se žení
či rozvádějí?*

Zamrzlá ulička

Mrzne, jako by někdo zapomněl zavřít dveře od Sibíře. Všechny ulice a uličky starého města vypadají jako hřiště na curling.

*Namrzlé schody.
Našlapuji jako bych
byl po obrně.*

Na ulici ani živáčka, až na čestné výjimky:

*Namrzlý chodník,
dvě babky stojí jako
na šachovnici.*

Toho polárního rána jsou jediným zdrojem tepla zorničky oněch dvou babek. Sleduji jejich pohled, abych vypátral, odkud se objevila ona jiskra, která zažehla jejich vnitřní oheň.

*Ulička, mrzne.
Rezavý okap, čičí
jí čevapčiči.*

Chléb ve sněhu

Spěchej pomalu! – říkala mi prababička, aby mě naučila trpělivosti. Ale já jsem vždycky tak spěchal, že se ani nedočkala toho, aby se přesvědčila, že i já jsem se naučil čekat. Toho zimního rána jsem se přesvědčil o tom, že, kdo si počká, ten se dočká.

*Kůrka chleba dlí
v sněhu a přemýšlí o
příšedším vrabci.*

Po vrabcích přilétají holubi. A straky. A starý havran. Ve sněhu už nezůstal ani drobeček a ptáci odlétají.

Stále sněží, a tak se vracím domů, abych dočetl knihu, do které jsem se pustil včera. Směřuji rychle ke konci, ale pak si vzpomenu na svou prababičku a zpomaluji, abych si do poslední strany počkal na to, co se stane. Čtu pomalu, v rytmu sněhu, jenž popadáva venku.

Když jsem knihu konečně dočetl, otvírám dveře na balkon a hledím do zahrady. I venku je co číst.

*Čínské obrázky
ve sněhu... si hrdlička
cupitá pěšky.*

Rachejtle

Ačkoli i letos byl prodej petard zakázaný, evidentně si je lze obstarat na každém rohu. Včera vyhnal ohňostroj labutě na vzdálený rybník a i teď jsme v parku svědky dalšího exodu.

*Rachejtle práskla!
Vrabci si to šněrují
k jiným planetám.*

Kos

Nejsem si jistý, zda je to vždy ten samý kos: když se objeví na sousedově lípě, ihned je ve vzduchu cítit jaro. Kos pokaždé předběhne sněženky, bledule a další posly jara. Výjimka ovšem potvrzuje pravidlo.

*Ještě před kosy
ohlašují předjaří
hlasité skútry.*

Narozeniny

Jeden den v roce je pro každého z nás něčím zvláštní. Den, ve kterém se těší na dárky. Každý den někdo přijímá gratulace, že spatřil světlo světa. A ejhle, i dneska se bude slavit.

*Mravenec koulel
domů rybíz. Asi na
narozeniny.*

Přiblížení

Můj dědeček byl velký milovník dalekohledů. Měl jich tucty. Jeden binokl uchovával jako vzpomínku na své partyzánské dny. Jím přes hory a doly pozoroval nepřátelské tanky. Při nějaké bitvě mu spadl, o čemž svědčí rozbité sklo levého okuláru. Bůh ví, kolika fiktivních bitev se tento

válečný dalekohled-veterán zúčastnil, když jsme si s ním jako děti hráli. Co všechno jsem přes onu rozbitou čočkuneviděl.

Před pár dny jsem našel jeden, který si můj děda pořídil po válce na pozorování přírody. Vzal jsem si ho, abych mohl sledovat mistrovství Evropy v paraglidingu. Čéče, to je zoom!

*Od topolu až
po kamen – i rajčata
och, sarančata.*

Po víkendu

V neděli navečer jsme se vrátili z výletu. Kufry necháváme na chodbě a sem tam je přeskakujeme jako při běhu přes překážky. Všichni spěcháme. Kdosi připravuje večeři. Někdo velice nedočkavě zapíná televizi, aby zjistil, jak dopadl Wimbledon. A další se bez nějakých velkých výčitek svědomí vydává k akváriu.

*Víkend bez žrádla
rybičky jsou hladové
jak mořští vlci.*

Ој, ти, момче охриѓанче

Ach, můj chlapče, Ochrid pláče
zamyšlený – u jezera
jako ve snách. Pověz, která
zlomila ti srdce křehké
milovati není lehké
- trpkou bolest nářkem smáčet!

A proč jítíš rány mé to?
Lze jen těžko objasniti
co mé srdce nyní cítí
lásku jsme si vyznávali
Milovaná, odkuds z dále
pouze jedno, smutné léto.

Odešla ta krásná dcera
nechala mě, opustila
utrápím se, moje milá.
Zlé rány se těžko hojí,
prosím, vrať se v náruč moji,
smutním, čekám u jezera.

Од македонски на чешки преведе:
Здењек Андрле (Zdeněk Andrlé)

Mačka v megli in drugi haibuni za žuželke, ptice in živali

1) Komar, ki sliši

Zjutraj mi je nek prijatelj na mobitel poslal povsem nov haiku: *Hej, komarček ti, / pusti, da najprej zaspim, / potem me piči*. Morda ne bi vztrajal pri citiranju, če sporočila ne bi prejel prav v trenutku, ko sem čistil zid.

*Napojen s krvjo,
razpet kakor na sliki,
zmečkan komarček.*

Sinoči je bilo zaradi komarjev nemogoče zaspiti. Pa ne zaradi pikov, temveč zaradi brenčanja. Vsi smo spoznali, kaj dobesedno pomeni, da ti nekdo poje "na uho". Zaman smo se mazali z dragimi zaščitnimi sredstvi proti insektom. Zaman smo merili vanje z blazinami. Zaman prižigali indijske paličice. Spanec smo si jemali v majhnih porcijah in med dolgimi premori. Celó v polsnu je bil eden izmed komarjev še posebej nadležen.

*Pred sončnim vzhodom
komarček mi v ušesa
šepeče mantro.*

Nisem prepričan, ali je bil v prvih verzih omenjen prav ta komar, sem pa prepričan, da sem se za noč zelo dobro oborožil: preden bom legel, bom za vsak primer na glas prebral prijateljev haiku, upajoč, da ta komar – za razliko od svojega zmečkanega bratranca – dobro sliši.

2) Želva

Pred petnajstimi leti je naš podnajemnik s planin prinesel velikansko želvo. Skoraj bi jo bil zgazil z džipom, a se je že med zaviranjem odločil, da jo bo podaril moji babici. Ko se poleti vsi razbežimo iz razgretga mesta, želva babici dela družbo. Ko se vrnemo z jezera, s planin ali z morja, vsi hitimo na zadnje dvorišče, da bi poiskali želvo.

*Stoletna želva,
pod čevljem se skrivaš pred
žgočo pripeko.*

Najpogosteje jo dokaj hitro najdemo: pri ribezih, pod ligustom ali ob malinah. Včasih pa se iskanje zavleče, kot da bi želva vse poletje načrtovala, kako se najbolje skriti.

*Rožmarin cveti!
Prišla, da ga povonja,
ta stara želva.*

Nekega dne pa je stara želva dobesedno izginila, kot da bi se pogreznila v zemljo. Pred tem so nam izginjali mačke, psi, zajci in ptički, a za želvino izginotje ni bilo nikakršnega logičnega pojasnila: ograja je brez vsakršne luknje, želva pa ne zna leteti!

Nato so se na našem zadnjem dvorišču sprehajale tudi druge želve, ki so jih prinesli z drugih planin. Toda tudi te so sčasoma tiho izginile kakor stara želva.

Tudi letos poleti smo se po vrnitvi z dopusta vsi zbrali na zadnjem dvorišču. Vnovič si tri generacije skupaj bučno izmenjujemo vtise z dopusta. Moj oče reže velikansko lubenico kakor tedaj. Vsi se naslajamo in okrevamo od poletne vročine kakor tedaj. Na videz je vse isto, čeprav nismo v povsem enaki zasedbi. A sedaj naši otroci ne iščejo več želve pod ribezi in pri malinah, čeprav že poznajo vse anekdote o njej.

S skupnimi močmi in s polnimi želodci nam je komaj uspelo zmazati polovico lubenice. Drugo polovico oče odnese v hladilnik. Pravi, da je ne bo obdržal, zato si jo je treba pred odhodom razdeliti. Naši pogovori o dopustu se nadaljujejo, vendar zdaj naglo znižujemo ton, gledajoč proti travniku.

*Po vrtu hodi
tiste pol lubenice ...
Ej, stara želva?!*

3) Medvedka in kolo

Vem, da naslov zveni kot ljubezenska kolesarska basen, a to se je v resnici zgodilo: s kolesom se vozim skozi hrastov gozd proti zapuščeni planinski vasi, ki jo Blaže Koneski omenja v svoji pesmi. Dokaj počasi se vzpenjam in pogledujem proti sosednjim planinam. Občasno moram gledati na cesto, da se izognem kamenju. Pred menoj so sledi velikanskih stopal, kakor da se je po makadamu sprehajal nekakšen jeti. Toda kdo je že kje videl jetija sredi poletja? Morda je po poti tekkel kak košarkar s stopali, velikimi kakor ohridski čolniči, si rečem, in s kolesom vijugam navkreber, poslušaje ptičje petje. Nenadoma zaslišim pokanje veje! Občutek imam, da je nekdo stopil nanjo, zato se ozrem v levo: vidim premikajoče se rjavo krzno, ki se pomika med hrastovimi drevesi. Naenkrat pohodim pedale, kot da vozim pendolino, ki ga preganjajo lačni morski psi.

*Srečam medvedko:
moje kolo postane
dirkalni motor.*

4) Trio

Na plažo smo si prinesli vse mogoče: vse, kar potrebujemo, in vse, kar bi nam utegnilo priti prav. Dodobra smo se zasidrali. Vsak si je izbral stol ali ležalnik pod senčniki, zakopanimi v pesek. Vsak si je izbral tudi knjigo.

Nenadoma se je nekdo spomnil, da nam je v prtljažniku ostala le ena stvar: retro kasetofon na baterije, ki smo ga našli nekje v kleti. Prerekali smo se, kdo ga bo prinesel iz avta, a smo v hipu obmolknili, saj smo dojeli, da nam bo danes odveč.

*Čmrlj brenči bas.
Morje drži svoj ritem.
Čriček solira.*

5) Trofeja

Kot da bi vedel, da je prvi jesenski dan, zato vsem na obrežju razkazuje svojo novo trofejo:

*Je prišla jesen?!
Labradorec prinaša
suh javorjev list.*

6) Mačka v megli

Vetrobransko steklo prekriva slana. Čeprav sem ga temeljito očistil, se vidi le dva, tri metre. Pred nami je prva prava jesenska megla.

Zjutraj smo se naučili vseh Murphyjevih zakonov: baterija mobitela, ki naj bi nam služil kot budilka, je crknila. Kruh je splesnel preko noči, zato sem tekel kupit novega za zajtrk, vendar je morala blagajničarka točno takrat zamenjati blagajniški trak.

Prav danes je avto komaj vžgal, pa še ventilacija se je pokvarila in okna so se v trenutku zarosila.

In ker je ponoči počila cev, so ulico razkopali in tako smo morali ubrati daljšo pot.

Višek vsega, zamujamo prav sedaj, ko en sin prvo uro v šoli piše kontrolno nalogo, drug pa mora ujeti avtobus za ekskurzijo. Poleg tega je gosta megla, zato moram pritiskati na plin, da bi prispeli z vsaj zmerno zamudo.

*Komaj sem zavrl:
v gosti megli se skriva
bela mucica.*

7) Huda ura

Dežuje le pol ure, a v mestu že vlada zmeda. Vsaka druga ulica je poplavljen, ostale pa so neprehodne. Igrišče za mali nogomet se je spremenilo v bazen za vaterpolo. Pod nadstreški prodajaln je premalo prostora: kdor se je zatekel podnje, čaka, da neurje preneha. Vsakdo se poskuša znajti, kakor ve in zna.

*Štiri mravljice
nosijo črno gobo –
kot da je dežnik.*

8) Na peronu

Zjutraj vlak spet precej zamuja. Na peronu vsak reagira drugače. En gleda na uro vsakih pet minut in glasno vzdihuje, kot da igra peti set v finalu teniškega turnirja. Drug šteje listje, odpadlo z velikanskega javorja. Nekdo si prižiga cigareto za cigareto. Spet drug cigareto na cigareto. Nekdo se baše s sendviči, namenjenimi za malico. Drug preko telefona prestavlja termine za sestanke. Nekdo na ves glas negoduje, da ga bodo vrgli iz službe.

Nekdo drug pa opravlja svoje delo:

*Miši ob progi
je čisto vseeno
za vlak, ki zamuja.*

9) Zamrznjena uličica

Mrzlo je, kot da bi nekdo odprl vse skrinje za globoko zamrzovanje. Vse ulice in uličice v starem delu mesta so kot steze za umetnostno drsanje.

*Led na stopnicah.
Previdno stopam, kot da
bi znova shodil.*

Nikjer ni žive duše razen redkih izjem:

*Zamrznjen pločnik.
Starki stojita kot na
šahovskem polju.*

V tem izjemno hladnem jutru edina toplota seva iz zenic obeh stark. Sledim njunima pogledoma, da bi ugotovil, od kod je prišla iskra, ki je zanetila njun notranji ogenj.

*Ulica v ledu.
Ob zarjavelem žlebu
muc grizlja kebab.*

10) Polarna medvedka

Ko sem bil majhen, sem se zelo veselil, kadar je istočasno deževalo in sijalo sonce. Medvedka se moži! Medvedka se moži! Medvedka se moži! – mi je odzvanjalo v ušesih.

Vsi so iskali mavrico, jaz pa sem si zamišljal medvedkino poroko. Mladoporočencema so gotovo podarili skrinje z medom, sem si rekel.

Danes zjutraj se zbudim prej kot ponavadi, ker začutim vonj po snegu. Odgrnem zaveso:

*Sneg in še sonce.
Se polarna medvedka
mar danes moži?*

11) Kruh v snegu

Kdor ne zmore čakati, zaman hiti! – mi je dejala prababica, da bi me podučila o potrpežljivosti. Jaz pa sem glede vsega tako hitel, da ji ni uspelo dočakati, da bi videla, da sem se tudi jaz naučil čakati. Tega zimskega jutra spet ugotavljam, da kdor čaka, dočaka.

*Skorjica kruha
v snegu čaka na prilet
prvega vrabca.*

Za vrabci priletijo še golobi. In srake. In stari krokar. V snegu ni več kruha in ptice odletijo.

Še kar sneži in spet se vrnem v hišo, da bi prebral knjigo, ki sem se je lotil včeraj. Hitim, da bi jo prebral do konca, a naenkrat pomislim na prababico in pričenem zavlačevati. Rad bi počakal, preden vidim, kaj se bo zgodilo do zadnje strani. Berem počasi, v ritmu snega, ki naletava zunaj. Ko končno preberem knjigo, odprem vrata terase in pogledujem proti dvorišču. Tudi zunaj bi se našlo kaj za brati.

*Kitajske črke
v snegu ... grlica se je
sprehodila peš.*

12) Petarda

Čeprav so tudi letos prepovedali prodajo petard, se jih vseeno da kupiti na vsakem koraku. Včeraj so z ognjemetom labode prisilili, da si poiščejo drugo jezero, sedaj pa se v parku odvija eksodus drugačne vrste.

*Petarda počí!
Vrabci so pobegnili
kar na drug planet.*

13) Kos

Nisem prepričan, da je kos vedno isti: toda pojavi se na sosedovi lipi in takoj zadiši po pomladi. Kos zmeraj prehiti zvončke in telohe in druge "znanilce pomladi". A vsako pravilo potrjuje tudi kakšna izjema.

*Preden pride kos,
vespe že razglasijo
prihod pomladi.*

14) Rojstni dan

Vsak dan je za nekoga poseben. Dan, ko se veseli daril. Vsak dan nekdo sprejema čestitke, ker je ugledal luč sveta. In tako bo tudi danes nekdo slavil.

*Mravlja kotali
ribez proti mravljišču.
Slavi rojstni dan.*

15) Zoom

Moj dedek je bil velik ljubitelj daljnogledov. Imel jih je kar nekaj. Nek daljnogled ga je spominjal na partizanske dni. Z njim je čez tri gore opazoval sovražnikove tanke. V nekem spopadu mu je padel na tla, o čemer priča razbita leča na levem okularju. V kdosi gavedi kolikih izmišljenih bitkah nam je v otroštvu služil ta ranjeni partizanski daljnogled. Česa vsega nisem videl skozi njegovo razbito povečevalno steklo.

Pred nedavnim sem našel daljnogled, ki si ga je dedek nabavil po vojni, da bi z njim opazoval naravo. Z njim sem šel gledat evropsko prvenstvo v preletih z jadralnimi padali. Neverjetno, kakšen zoom ima!

*Od topola do
kamna, sem ter tja, skačem
kot kobilica.*

16) Po vikendu

V nedeljo zvečer se zbiramo po prihodu s poti. Kovčke pustimo sredi hodnika in jih občasno preskočimo kot pri teku z ovirami. Zaletavamo se drug v drugega. Nekdo pripravlja večerjo. Spet drug iz neznanske radovednosti vključuje TV sprejemnik, da bi preveril, kdo je zmagal na Wimbledonu. Tretji pa se z velikansko, brezmejno slabo vestjo nameni proti akvariju.

*Po vikendu brez
hrane ribica odpre
usta kakor kit.*

Štrk Siljan

V vasi Malo Konjarsko je živel časten in dober človek, ki mu je bilo ime Božidar. Z ženo sta se dolgo trudila, da bi dobila otroka, a so jima vsi otroci umrli že ob rojstvu. Zato sreči ni bilo videti konca, ko se jima je rodil sin, takoj za njim pa še hči.

Sin Siljan je bil zelo razvajen. Mati in oče sta mu izpolnila vse, kar si je zaželel. Še mlad se je hotel oženiti; starši so mu dovolili, zato se je poročil z lepo žensko in rodil se jima je sin.

Siljan sploh ni hotel delati na njivi kot ostali kmetje, ni hotel niti orati niti kopati, ne žeti in ne pasti živine. Medtem ko so vsi v družini delali, je Siljan hodil na tržnico. Tam je vse dni posedal, užival v najboljši jedachi in pijači in se včasih tudi po dva, tri dni ni vrnil domov.

Oče ga je pogosto okaral, ker se ni vračal domov, ker ni pomagal pri delu in je le posedal in se zabaval, Siljan pa ga ni hotel poslušati. Nekoč mu je oče rekel: "Sin, zašel si na napačno pot in v slabo družbo. Ti tvoji prijatelji te spodbujajo, da zapravljaš denar, da bi postal tako reven, kot so oni sami. Ne poslušaj jih. Poslušaj mene in svojo mater, kar ti govoriva, saj te bo drugače zadelo najino prekletstvo. Verjemi, vsakega sina ali hčer, ki nista poslušala svojih staršev, je zadelo veliko prekletstvo."

Siljan ni hotel poslušati očetovih besed, Božidar pa je nadaljeval: "Ali si slišal, sin, ptici Siva in Čulo, ki ves dan prepevata na polju? Ti dve ptici sta bili nekoč brat in sestra. A bila sta tako poredna in nista poslušala svojih staršev, da jima je mati nekoč v mukah rekla: "Sinko Sive in hči Čula, spremenita se v ptici in odletita od naše hiše, pa stojta na polju na trnju in se vse življenje iščita, a se nikoli ne najdita." In zares je bilo tako, spremenila sta se v ptici in se še dandanes iščeta, a se ne moreta najti." Medtem ko je Božidar govoril, je Siljan le strmел v zid pred seboj in si mislil: "Ti bom že pokazal prekletstvo! Ko se bo zdanilo, bom odšel v mesto in se ne bom več vrnil. Nimam drugega dela, živel bom tjavdan in cele dneve lenaril na soncu. Prebivalci v mestu dobro živijo, a mi, vaščani, le delamo."

In tako se je Siljan še pred svitom odpravil proti mestu. Tam je spoznal nekega svečenika, ki ga je najel za pomočnika. Z njim je Siljan hodil po okoliških vaseh in mestih, a mu to ni bilo dovolj, zato se je z njim odpravil na romanje v daljnje kraje.

Tako sta se vkrcala na neko ladjo, a ju je zajel strašen vihar. Ladja je skupaj z vsemi na krovu potonila, le Siljan se je rešil, držeč se za neko desko z ladje. Valovi so ga dolgo premetavali sem in tja, na koncu pa mu je uspelo izplavati na kopno. Ko se je zavedel, se je odšel pozanimat, kje

je, v kateri deželi in kakšni ljudje tam živijo. Med hojo je naletel na jamo. Ob njej je izvirala voda, zato se je je napil. Zagledal je drevo s sadeži in se jih je najedel. Nato se je ulegel v jamo, da bi zaspal, a se je vso noč premetaval in razmišljal o družini in o svojem rodnem kraju. Zelo mu je bilo žal. Močno se je kesal, ker ni poslušal očetovih besed.

Naslednjega dne je nadaljeval z raziskovanjem te nenavadne dežele, upajoč, da koga sreča. Prišel je do neke planine in se povzpел nanjo. Od tam je zagledal ravnino z njivami in livadami. S planine se je spustil v dolino in prispeł do ceste.

“Poglej no, sledi ljudi,” je pomislil Siljan, “a le kakšni ljudje živijo tukaj? Kateri jezik govorijo? Ali bodo razumeli, kar jim bom povedal?”

Tako je razmišljal Siljan in odšel po poti, ki jo je našel. Naenkrat se mu je zazdelo, da sliši govoriti ljudi, a razumel ni ničesar, ker so bile besede podobne klopotanju štokelj. Siljan se je prestrašil, misleč, da to morda niso ljudje, temveč nekakšne divje živali, a je v tistem trenutku zagledal moškega in žensko, ki sta kosila livado. Razmišljal je, kaj naj stori in ali naj se jima približa. Končno je zbral pogum in stopil prednju.

Ko sta ga moški in ženska zagledala, sta spregovorila nekaj v svojem nenavadnem jeziku in se zasmejala. Siljan se je zmedel, zato se je le poklonil pred njima, brez da bi spregovoril.

“Zakaj ničesar ne rečeš, Siljan, zakaj ne voščiš dober večer?” je povsem razumljivo spregovoril moški. “Ali si obnemel od plavanja v morju ali kaj?”

“Želel sem spregovoriti, stric, a sem mislil, da ne govorite mojega jezika. Toda vi, ne samo, da poznate moj jezik, ampak veste tudi, kako mi je ime. Od kod me poznate, stric?”

“Če te je že prinesel veter k nam, kamor doslej človek še ni prišel,” mu je rekel moški, “ti bom povedal, od kod te poznam. Lahko si vesel, da si me srečal in da boš pri meni v gosteh.”

Zmračilo se je, zato sta moški in ženska Siljana pripeljala k sebi domov. Ko so stopili na dvorišče, so pritekli otroci in radostno vzkliknili: “Iii, poglej ga, no, Siljana iz Konjarskega, to je Siljan iz Konjarskega, ki je prišel k nam v goste.” Siljan se je še bolj začudil, saj so ga otroci poznali in ga klicali po imenu. Prepričan je bil, da je v neki tuji deželi, da v njegovem kraju ni bilo ljudi s tako dolgimi nosovi in s tako dolgimi nogami. Pa vendarle ni nič rekel in je vstopil v hišo. Gostitelji so pripravili večerjo in ga lepo pogostili.

Po večerji so ga začeli spraševati: “Ej, Siljan, kako je tvoj oče Božidar, a je zdrav? Kako sta tvoja mama Stojna in žena Neda? Kako je

sestra Bosilka, sin Veljko? So vsi zdravi in živi? Kaj pa ti, Siljan, kako si zdaj z očetom, ali ga kaj bolj poslušáš? Ali se mu še bolj upiraš?”

“Bolj se mu upiram, stric,” mu je rekel Siljan, “kot pa ga poslušam. In ker ga nisem poslušal, sem zašel v težave, pa sem prišel v vašo deželo.” Nato je Siljan svojim gostiteljem razlagal o vseh svojih napakah in o vseh tegobah, ki jih je bil povzročil svojim staršem. A zdelo se je, da so gostitelji vse to že vedeli, zato jih je povprašal, od kod vse to vedo.

“Ah, sinko,” sta mu rekla moški in ženska, “midva sva prišla v tvojo vas Konjarsko, še preden si se ti rodil. Sedela sva na tvoji hiši in spremljala vse vaše dogajanje. A veš, kako?”

“Ne vem”, je ves začuden odgovoril Siljan.

“Spreminjava se v štoklji in sediva na vaših hišah.”

Siljan tej zgodbi ni hotel verjeti, zato je vprašal: “Toda, če se spreminjate v štoklje, čemu ste sedaj ljudje?”

“Saj smo ljudje, a smo prekleti in se zato spreminjamo v štoklje. To prekletstvo zadane vsakogar, ki ne posluša staršev, in tako je že od nekdaj. Kopamo se v izviru in se spreminjamo v štoklje, nato letimo preko belega in črnega morja in prispemo do tvoje dežele. Tam rojevamo otroke in pazimo nanje, nato pa se vračamo semkaj, se okopamo v drugem izviru in se spet spremenimo v ljudi. In tako je že tisoče let.”

Siljan se je vznemiril, zato je vprašal svojega gostitelja, ki mu je bilo ime Gospod Klop-Klop, kako se lahko od tod vrne domov. Ali vozi tod mimo morda kakšna ladja, ki bi ga lahko pobrala? Gostitelj mu je odvrnil:

“Do naše dežele ne more pripluti nobena ladja, saj valovi silno butajo ob bregove, naokrog pa so le ostre skale in kamenje. Toda vem, kako se boš vrnil. Nekaj časa boš živel z nami, ko pa bo prišel čas za odhod, se boš tudi sam okopal in se spremenil v štrka. Natočil si boš stekleničko vode iz drugega izvira in si jo obesil za vrat, ko pa prispeš domov, se boš s to vodo polil in spet postal človek.”

Čas je mineval in Siljan je živel pri ljudeh-štokljah. Postal je izjemno priden in jim je pomagal pri vseh opravilih. Ko je napočil čas odhoda, si je napolnil stekleničko s človeško vodo in si jo privezal okoli vratu. Nato so se vsi skupaj okopali v izviru vode štokelj, se spremenili vanje in poleteli visoko v nebo.

Dolgo, dolgo so leteli preko mnogih neznanih dežel, vse dokler niso prispeli do doma. Siljan je zagledal prilepsko ravnino in srce mu je poskočilo od veselja. Videl je Markove kule, Prilep, Pletvar in samostan Treskavec, nato pa se je pred njim pojavila tudi njegova vas –Malo Konjarsko. Od veselja je hitro pristal na nekih skalah, da bi se polil s

človeško vodo, a mu je steklenička padla na tla in se razbila, vsa voda pa se je polila!

Siljan se je hudo razžalostil in pričel jokati, saj je pomislil, da utegne vse življenje ostati štrk. "Siljan," mu je rekel Gospod Klop-Klop, "ne joči. Ostal boš štoklja kot mi vsi, ko pa bo napočil čas za vrnitev v deželo štokelj, boš odšel z nami in si zopet natočil človeške vode. Bodi potrpežljiv in vse se bo uredilo."

Tako je Siljan odletel in pristal na svoji hiši. Bilo je še zelo zgodaj, pa vendar so se člani družine že pričeli prebujati. Najprej je zagledal svojega očeta, nato ženo in sina, mater in še sestro. Poprijeli so za delo, vsakdo je nekaj počel, Siljan pa jih je opazoval in jokal od silnih muk.

Medtem ko je posedal na svoji hiši in od daleč opazoval ljubljeno družino, se mu je zgodilo veliko žalostnih in neprijetnih pripetljajev; ob neki priložnosti je poletel s strehe, da bi videl svojo ženo Nedo na dvorišču, a ga je mali Veljko pričel obmetavati s kamenjem. Spet ob drugi priložnosti, ko je kljukal po očetovi njivi – bil je namreč lačen in je iskal črve – se je oče odpravil za njim s palico in ga poškodoval po nogi. Spet tretjič je priletel na dvorišče, pa je le malo manjkalo, da bi ga psica Lisa raztrgala, če ga ne bi bila rešila njegova mati. Nato je iz daljave, osamljen, opazoval poroko svoje sestre; vsi, razen njega, so bili prisotni. Vse to je opazoval in vse storjeno zelo obžaloval. In na koncu je videl, da si želi njegova žena sešiti žalno obleko, saj je mislila, da je mrtev, kar ga je še toliko bolj razžalostilo. Medtem ko je bila žena v hiši, se je skrivaj splazil na dvorišče, ji ukradel klobčič črne preje in ga skril v svoje gnezdo.

Prišel je čas, da se štoklje vrnejo v svojo deželo. Novorojene štokljice so se naučile leteti, zato so vsi skupaj z Gospodom Klop-Klopom in s Siljanom znova poleteli preko neznanih dežel, preko belega in črnega morja.

Minilo je še pol leta v deželi štokelj. Siljan je obdeloval njivo pri Gospodu Klop-Klopu in čakal na dan odhoda.

Tokrat je bil previdnejši! Namesto v steklenico si je človeške vode nalil v manjši meh. Spremenil se je v štrka in odletel proti domu. Ob prihodu se je spustil na dvorišče, se zaril v skedenj in nase zlil človeško vodo.

Ko se je približal hiši, ga psica Lisa ni prepoznala in je nanj zalajala: "Hov, hov, hov!"

"Lisa, ali lajaš name?" se je začudil Siljan, žena Neda pa je zaslišala njegov glas in ga prepoznala. Od radosti je vzkliknila in odhitela proti njemu. Vsi so skočili na noge in ga v solzah objemali ter poljubljali.

Nato je Siljan očetu in materi poljubil roke ter ju prosil odpuščanja za vse gorje, ki jima ga je povzročil.

Odšli so v hišo in se posedli za mizo. Mati mu je postregla s hrano, Siljan pa je vzel Veljka v naročje ter ga objemal in poljubljal. Po kosilu, ko se je vseh že dodobra nagledal, je Siljan pripovedoval o svojih tegobah in o tem, kje je pravzaprav bil ves ta čas: v deželi štokelj, kjer živijo ljudje-štoklje, neposlušni sinovi in hčere, ki morajo zaradi prekletstva za vse večne čase letati sem ter tja.

Domači mu niso mogli verjeti, zato jih je Siljan prepričeval: "Oče, mati, ali mi ne verjameta, da sem kot štrk priletel na streho? Sta letos videla štrka ali ga nista?"

"Pa ... sva, sinko."

"Ta štrk, ki je sedel na hiši, sem bil jaz, oče. Se spomniš, Neda, ko si molzla krave, Veljko pa me je obmetaval s kamenčki? Ali tedaj, ko sem kljuval za črvi po njivi, ti, oče, pa si me udaril s palico in mi ranil nogo? Ali ko me je Lisa skoraj raztrgala, ti pa si me rešila, mati?"

"Res je bilo tako," je rekla mati.

"Nekdo bi ti lahko o vsem tem tudi povedal", mu še vedno ni verjel oče. Zatem je Siljan očeta pozval, naj se povzpne do gnezda in poišče klobčič črne preje, ki ga je bil ukradel Nedi, ko si je želela sešiti žalno obleko. In res, klobčič je bil tam!

"Kakšen čudež je, da se človek spremeni v štokljo," je rekel oče in končno so Siljanu vsi verjeli. Zato se še dandanes o štokljah govori, da so ljudje, in nikogar ni, ki ne bi poznal zgodbe o neposlušnih hčerah in sinovih, ki se spreminjajo v štoklje.

Ohridsko dekletce

Hej, ti ohridsko dekletce,
kaj se v mislih tvojih plete?
Ob jezeru ves dan hodiš,
daj, povej, na koga čakaš.
A ti je nekdo srce ukradel?
Ga težko je pozabiti.

Ne sprašuj me, dekle mlado,
neprijetno mi je reči,
da ljubila sem lepoto
tujca daljnih, daljnih krajev.

Ljubila sva se, bila sva srečna,
toda zgolj poletje eno.

Prišel čas je, ko odšel je.
Kraj vodé me zapustil je.
Zdaj me mučijo spomini,
grejejo srce, v njem spijo.
Pridi, dragi, k meni vrni se že!
Čakam nate ob jezeru.

Од македонски на словенечки преведоа:
Мojца Марич и Katja Vizjak (Mojca Marič in Katja Vizjak)

Bocian Kajtek

We wsi Małe Koniary żył sobie pewien dobry i uczciwy człowiek, który na imię miał Bożyn. Przez długi czas Bożyn i jego żona starali się o dziecko, ale wszystkie ich dzieci umierały zaraz po narodzeniu. Dlatego ich szczęściu nie było końca, gdy na świecie pojawił się ich syn, a zaraz po nim także i córka.

Syn Kajtek był bardzo rozpieszczany. Matka z ojcem spełniali wszystkie jego zachcianki. Gdy był jeszcze młodym chłopcem zechciał się ożenić. Rodzice zgodzili się, znalazł więc sobie Kajtek piękną żonę, a niedługo potem urodził im się chłopiec.

Kajtek wcale nie chciał pracować w polu tak jak pozostali, nie chciał orać i kopać, nie chciał zbierać i pilnować dobytku. Podczas gdy wszyscy inni pracowali, Kajtek chodził na stragan kupować. I tak całymi dniami siedział i jadł, i pił wszelkie rarytasy, a czasem i dwa, trzy dni nie wracał do domu.

Ojciec często miał do niego pretensje, że nie pomaga ani w domu, ani przy roli, a jedynie szwenda się i zabawia. Ale Kajtek w ogóle nie chciał słuchać. Pewnego razu usłyszał od ojca: „Synu, zszedłeś na złą drogę i wdałeś się w nieodpowiednie towarzystwo. Twoi przyjaciele okłamują cię i chcą jedynie wyciągnąć od ciebie pieniądze, żebyś był biedny tak jak oni. Nie bierz z nich przykładu. Słuchaj tego, co ja i matka mamy ci do powiedzenia – że kiedyś dosięgnie cię nasza klątwa. Uwierz,

że każdego syna i każdą córkę, którzy nie słuchali rodziców spotkało wielkie przekleństwo.”

Kajtek nie chciał słuchać ojca, ale Bożyn mówił dalej:

„Czy słyszałeś synu te kury – Siwka i Kulawkę – które cały dzień śpiewają na polu? Te ptaki były niegdyś bratem i siostrą. Ale były tak niedobre i nie słuchały swoich rodziców, że ich matka w końcu powiedziała: *Synu Siwku i córko Kulawko – zamienicie się w ptaki i odleciecie z naszego domu, i będziecie od tej pory stać w polu pełnym kolców, i już do końca życia będziecie się szukać nawzajem, i nigdy się nie odnajdziecie.*

I rzeczywiście tak się stało, zamienili się w ptaki i do dziś się szukają nawzajem, i nie mogą się odnaleźć.”

Gdy Bożyn mówił te słowa Kajtek tylko patrzył w ścianę naprzeciw siebie i myślał:

„Ja ci dam klątwę! Gdy nastanie świt pójdę do miasta i już nie wrócę. Mam lepsze rzeczy do roboty niż żniwa i kopanie w upale. Mieszczanie to mają życie, a my na wsi tylko musimy pracować!”

Tak więc jeszcze zanim wstało słońce Kajtek poszedł do miasta. Tam poznał pewnego duchownego, który go wziął na swojego pomocnika. Kajtek wraz nim chodził po okolicznych wioskach i miastach, ale to mu nie wystarczało, więc wyruszył z nim w drogę do dalekich krajów – na pielgrzymkę.

Zaciągnęli się na statek, ale złapał ich straszny sztorm. Statek utonął, a wraz z nim wszyscy pasażerowie i tylko jeden Kajtek ocalał, trzymając się fragmentu łodzi. Fale miotają nim we wszystkie strony, aż w końcu wyrzuciły go na suchy ląd. Gdy się pozbierał, wyruszył sprawdzić gdzie jest, co to za kraj i jacy ludzie w nim żyją. Idąc trafił na jakąś jaskinię. Zaraz obok było źródło, więc napił się wody. Zobaczył drzewo owocowe, więc z niego zjadł. Potem położył się w jaksini i zasnął, ale całą noc wiercił się na boki myśląc o rodzinie i ojczystym kraju. Miał wyrzuty sumienia, że nie posłuchał tego, co mówił mu ojciec.

Nazajutrz wciąż badał dziwny ląd, mając nadzieję, że spotka jakichś ludzi. Dotarł do wzgórza i wspiął się na szczyt. Dojrzał stamtąd pola uprawne i łąki. Zszedł z góry na pole i zaczął podążać wzdłuż ścieżki.

„To jest ślad po ludziach” pomyślał Kajtek, „ale jacy ludzie tu żyją? W jakim języku mówią? Czy rozumiem, co do nich powiem?”

Tak sobie myślał Kajtek i szedł dróżką, którą znalazł. Nagle usłyszał rozmawiających ludzi, jednak niczego nie rozumiał, bo ich słowa brzmiały jak bociani klekot! Kajtek wystraszył się, pomyślał sobie, że to nie mogą być ludzie, tylko jakieś zwierzęta lub inne stwory i w tym

momencie dostrzegł mężczyznę i kobietę koszących łąkę. Zaczął zastanawiać się co zrobić i czy do nich podejść. Wreszcie nabrał odwagi i wyszedł im na spotkanie.

Gdy go zobaczyli, mężczyzna i kobieta powiedzieli coś w swoim języku i zaczęli się śmiać.

Kajtek się speszył, więc tylko bez słowa się uklonił.

„Dlaczego nic nie powiesz, Kajtku? Dlaczego nie powiesz dobry wieczór?” przemówił mężczyzna całkowicie zrozumiale. „Oniemiałeś od tego pływania w morzu, czy co?”

„Chciałem coś powiedzieć, ale myślałem, że nie znacie mojego języka. A wy nie tylko znacie mój język, ale wiecie także, jak się nazywam. Skąd mnie pan zna?”

„Jako że wiatr cię przywiał do naszego kraju, dokąd jeszcze nie trafił żaden człowiek” powiedział mu mężczyzna „powiem ci, skąd cię znam. Miałeś szczęście, że mnie spotkałeś i że jesteś moim gościem.”

Zaczęło się ściemniać, więc mężczyzna i kobieta zaprowadzili Kajtkę do swojego domu. Gdy weszli na podwórze, podbiegły dzieci i radośnie zawołały: „O, to Kajtek, z Małych Koniar! To Kajtek z Małych Koniar! Idzie do nas w gości!”

Kajtek zdziwił się jeszcze bardziej, że poznają go także dzieci i wiedzą jak ma na imię. Był pewien, że jest w jakimś zupełnie obcym kraju, ponieważ jego ojczyźnie nie ma ludzi z tak długimi nosami i tak długimi nogami. Jednak nic nie napomknął i wszedł do chałupy. Gospodarze przyrządzili kolację i miło go ugościli.

Po zjedzeniu kolacji gospodarze zaczęli pytać: „E, Kajtku, jak tam zdrowie twojego ojca, Bożyna? Jak się miewa twoja matka Zofia i żona Helena? Jak miewa się twoja siostra Marysia i twój synek Cypis? Czy wszyscy są zdrowi? A ty, Kajtku, teraz słuchasz częściej swojego ojca? Czy jesteś jeszcze bardziej uparty?”

„Jestem jeszcze bardziej uparty, proszę pana” powiedział mu Kajtek „bo go słucham. Przez to, że go nie słuchałem, spotkały mnie nieszczęścia, i trafiłem do waszego kraju”. Wówczas Kajtek opowiedział im o wszystkich swoich błędach i o tym, ile przykrości sprawił swoim rodzicom. Wyglądało jednak na to, że gospodarze już znali tę historię, zapytał zatem skąd o wszystkim wiedzą.”

„Ech, synku” powiedzieli mężczyzna i kobieta. „Przybyliśmy tu z twojej wioski jeszcze zanim pojawiłeś się na świecie. Siedzieliśmy na kominie twojego domu i stąd wiemy o wszystkim, co się tam działo. Wiesz w jaki sposób?”

„Nie wiem” odpowiedział zupełnie zaskoczony Kajtek.

„Zamieniamy się w bociany i siadamy na waszych domach.”

Kajtek nie chciał uwierzyć w tę historię, zapytał więc: „Skoro zmieniacie się w bociany, to dlaczego teraz jesteście ludźmi?”

„Jesteśmy ludźmi, ale spotkała nas klątwa i zmieniamy się w bociany. To klątwa, która dosięga każdego, kto nie słucha swoich rodziców; jest tak już od dawien dawna. Bierzymy kąpiel w pewnym źródle i zmieniamy się w ptaki, potem lecimy przez siedem mórz i lądów i przylatujemy do twojego kraju. Tam rodzimy dzieci i ich doglądamy, a potem wracamy tutaj, kąpiemy się w drugim źródle, żeby znów stać się ludźmi. I robimy tak już od tysięcy lat.”

Kajtek zaniepokoił się, spytał więc gospodarza, który swoją drogą nazywał się Pan Kle-Kle, w jaki sposób może się stamtąd wydostać i wrócić do domu. Czy jest może gdzieś jakaś łajba, którą mógłby zabrać? Gospodarz mu jednak odpowiedział: „Do naszego kraju nie dopływa żaden statek, ponieważ fale mocno biją o brzeg, a dookoła są same ostre skarpy i kamienie. Ale wiem jak możesz wrócić. Pomieszkasz teraz trochę z nami, a gdy przyjdzie czas odlotu do twojego kraju, także ty wejdiesz do źródła i zmienisz się w bociana. Weźmiesz jedną butelkę wody z drugiego źródła i powiesz sobie na szyi, a kiedy dotrzesz do domu polejesz się wodą i na powrót staniesz się człowiekiem”.

Czas mijał, a Kajtek mieszkał wśród ludzi-bocianów. Stał się bardzo uczynny i pomagał we wszystkich pracach domowych. Gdy nastał czas odlotu, Kajtek napełnił buteleczkę wodą, dzięki której mógł stać się człowiekiem i zawiązał wokół szyi. Następnie wszyscy weszli do źródła z bocianią wodą i przeistoczyli się w ptaki, i wzbili wysoko w niebo.

Lecieli długo, długo, przez nieznane lądy, aż w końcu dotarli do domu. Kajtkowi mocniej zabiło serce, gdy dostrzegł znajome miejsca. Wkrótce zobaczył też swoją wioskę – Małe Koniary. Z radości prędko zleciał w kierunku skał, żeby czym prędzej użyć wody, gdy buteleczka mu spadła i rozbiła się o skarpe, a cała woda się rozlała!

Kajtek zasmucił się i zaczął płakać, myśląc, że już do końca życia zostanie bocianem.

„Kajtku” powiedział Pan Kle-Kle „nie płacz. Pobędziesz tu z nami jako bocian, a gdy przyjdzie czas powrotu do bocianiego kraju, ty także polecisz i znów zaczerpniesz wody do buteleczki. Czekaj i bądź cierpliwy, a wszystko będzie tak jak trzeba.”

Więc odleciał Kajtek w stronę swojego domu. Był wczesny ranek, ale wszyscy powoli wstawali. Najpierw zobaczył ojca, potem żonę i syna, matkę i siostrę. Wszyscy zabrali się za pracę, każdy się czymś zajął, a Kajtek patrzył na nich i płakał.

Przez cały ten czas, kiedy siedział na swoim domu i z oddali patrzył na swoją ukochaną rodzinę, zdarzyło się Kajtkowi mnóstwo przykrych rzeczy: raz zleciał z dachu, żeby popatrzeć na swoją żonę Helenę na podwórzu, ale mały Cypis wziął kamienie i zaczął rzucać w bociana; innym razem dziobał w polu swojego ojca – był głodny i chciał pojeść robaków, kiedy ojciec zamachnął się na niego z kijem i zranił go w nogę; jeszcze innym razem zaszedł na podwórze, ale ich pies, Lisek, o mało go nie rozszarpał, gdyby nie zjawiła się jego matka, która go uratowała; potem z oddali, opuszczony przez wszystkich, widział wesele siostry – wszyscy tam byli, tylko nie on. Patrzył na to wszystko i ogarniał go wielki smutek. I wreszcie – zobaczył jak jego żona plecie czarną, żałobną suknię myśląc, że jej mąż nie żyje i to zasmuciło go najbardziej. Kajtek ukradkiem zszedł na dół na podwórze, gdy żona była wewnątrz domu, ukradł jej kłębek czarnej włóczki i schował w bocianim gnieździe.

Prędko nastał czas powrotu bocianów do bocianiego kraju. Małe, nowonarodzone bocianiątka uczyły się latać, więc wszyscy razem, z Panem Kle-Kle i Kajtkiem na czele ponownie polecili przez nieznane lądy, przez siedem gór i mórz.

Minęło jeszcze pół roku w bocianim kraju. Kajtek pracował u Pana Kle-Kle w polu i czekał, aż nadejdzie czas powrotu. Tym razem był bardziej ostrożny! Teraz, zamiast butelki, wziął małą bańkę i napełnił ją wodą z pierwszego źródła. Zmienił się w bociana i wyruszył w drogę. Gdy dotarł do domu, wleciał na podwórze, zakradł się do spichlerza i tam połał się wodą.

Gdy zbliżył się do domu, pies go nie rozpoznał i zaczął hałaśliwie szczekać: „Hau! Hau!”

„Lisku, dlaczego na mnie szczekasz?” powiedział Kajtek, a jego żona Helena usłyszała jego głos i go rozpoznała, aż pisnęła z radości i ruszyła w jego kierunku. Wszyscy zerwali się na równe nogi i ze łzami w oczach zaczęli go ścisnąć i całować. Także Kajtek ucałował w rękę i ojca, i matkę i poprosił o przebaczenie za wszystkie przykrości, jakie im sprawił.

Zaprowadzili go do środka, zasiedli za stołem, matka przyniosła jedzenie, a Kajtek wziął na ręce Cypisa, całował go i przytulał. A później, gdy już się najadł i wszystkimi nacieszył, opowiedział o swoich mękach i o tym, gdzie rzeczywiście przebywał przez cały ten czas – w bocianim kraju, gdzie mieszkają ludzie-bociany, ci nieposłuszni synowie i córki skazani na wieczne podróżowanie między tym, a tamtym światem.

Domownicy patrzyli na niego z niedowierzaniem, a żeby ich przekonać, Kajtek powiedział: „Tato, mamu, nie wierzycie, że byłem

bocianem i siedziałem na dachu naszego domu? To powiedzcie, czy latem był tu jakiś bocian, czy nie?”

„No był, synku”.

„A więc tym bocianem, który siedział na domu byłem ja, tato. Heleno, pamiętasz jak dołaś krowy, a Cypis rzucał we mnie kamieniami? Albo kiedy wydziobywałem robaki z pola, a ty, tato, uderzyłeś mnie kijem i zraniłeś w nogę? Albo kiedy Lisek o mało mnie nie rozszarpał, a ty, mamo, mnie uratowałaś?”

„Tak było, synku” powiedziała matka.

„Przecież ktoś ci mógł opowiedzieć tę historię” wciąż niedowierzał ojciec.

Ale wtedy Kajtek powiedział ojcu, żeby wspiał się do bocianiego gniazda i poszukał kłębka czarnej włóczki, który ukradł Helenie, gdy chciała upleść czarną suknię. I rzeczywiście, kłębek tam był!

„Kto to widział takie cuda, żeby człowiek był bocianem!” powiedział ojciec i wreszcie wszyscy mu uwierzyli. Dlatego po dziś dzień mówi się, że bociany są ludźmi i nie ma osoby, która nie znałaby historii o tym, że synowie i córki, którzy nie słuchają swoich rodziców zmieniają się w bociany.

Kot we mgle Komar ze słuchem

Dzisiejszego ranka dostałem na komórkę świeżutkie haiku od jednego znajomego: *Ej, komarze,/ daj mi najpierw zasnąć,/ a potem kąsaj.* Może i nie upierałbym się, żeby je tu cytować, gdyby nie to, że przyszło akurat w momencie, gdy czyściłem ścianę.

*Nasiąknięty krwią,
rozciągnięty jak płótno,
umęczony komar.*

Minionej nocy wprost nie dało się spać przez komary. Nie tyle od kąsania, co od bzyczenia. Wszyscy wiemy dobrze, co znaczy dosłownie, że ktoś śpiewa ci „do ucha”. Na próżno smarowaliśmy się drogimi preparatami przeciw insektom. Na próżno celowaliśmy w nie poduszkami. Na próżno paliliśmy indyjskie kadzidełka. Sen siorbaliliśmy małymi porcjami, między długimi przerwami. Nawet i w półśnie jeden komar był w wyjątkowo dobrej formie.

*Jeszcze przed świtem
komarzysko do ucha
szepcze mi mantrę.*

Nie jestem pewien czy to dokładnie ten komar został wspomniany w pierwszych wierszach, ale jestem pewien, że dzisiejszego wieczora jestem dobrze uzbrojony: zanim się położę, na wszelki przeczytam haiku od mojego znajomego, z nadzieją, że ten właśnie komar, w odróżnieniu od swojego rozgniecionego kolegi, będzie miał wystarczająco dobry słuch.

Żółwie

Przed piętnastu laty nasz sublokator przywiózł ogromnego żółwia gdzieś z gór. O mało nie rozjechał go swoim jeepem, ale że udało mu się jednak wyhamować, postanowił podarować go mojej babci. Gdy latem wszyscy uciekaliśmy przed miejskim skwarem, żółw zostawał z babcią, by dotrzymywać jej towarzystwa. Ale gdy wracaliśmy znad jeziora, z gór czy znad morza, zwykle ganiałiśmy wszyscy po podwórzu w poszukiwaniu żółwia.

*Stuletni żółwiu,
pod butem się chowasz przed
letnim upałem.*

Najczęściej dość szybko go znajdowaliśmy: w porzeczkach, pod żywopłotem albo w malinach. Czasem jednak poszukiwania trwały nieco dłużej, jak gdyby żółw latami planował jak najlepiej się przed nami ukryć.

*Rozmaryn kwitnie!
Żeby tak go wyniuchał
ten nasz stary żółw.*

Ale pewnego razu stary żółw zaginął naprawdę, jakby zapadł się pod trawnik. Wcześniej gubiliśmy i psy, i koty, i króliki, i wszelkie papużki, ale na zniknięcie żółwia nie było żadnego racjonalnego wyjaśnienia: mamy płot bez ani jednej dziury, a przecież żółwie nie potrafią latać!

Później po naszym podwórzu przechadzało się wiele innych żółwi, przybyłych do nas z innych gór. Ale i one po jakimś czasie znikaly po cichu, bez śladu. Tak jak stary, pocziwy żółw.

I tego lata po powrocie z urlopu wszyscy zebraliśmy się w ogrodzie za domem – wszystkie trzy pokolenia. I znów wszyscy z entuzjazmem wymienialiśmy wrażenia z wakacji. Mój tato kroi ogromnego arbuza, dokładnie tak jak wtedy. Wszyscy umilamy sobie czas i odpoczywamy od letniego skwaru – dokładnie tak jak wtedy. Na pozór wszystko jest takie samo, my w dokładnie tym samym składzie. Tyle, że teraz nasze dzieci nie szukają żółwia w porzeczkach, czy malinach, choć oczywiście doskonale znają wszystkie anegdoty o nim.

Wspólnymi siłami i z pełnymi brzuchami, ledwo daliśmy radę zjeść pół arbuza. Drugą połowę mój tato niesie do lodówki. Mówi, że się nie zmieści, więc trzeba się nim podzielić jeszcze zanim pójdziemy. Wciąż rozmawiamy o wakacjach, ale wtem ścisząmy ton, patrząc w kierunku trawnika.

*Po dworze chodzi
pół dużego arbuza...
Czyżby stary żółw!?*

Niedźwiedź i rower

Wiem, że tytuł brzmi jakby to była jakaś liryczna rowerowa opowieść, ale to historia prawdziwa: jadę rowerem przez dębowy las do pewnej opustoszałej wioski, którą Blaże Koneski wspominał w jednym ze swoich wierszy. Poruszam się stosunkowo wolno i rzucam okiem na pobliskie góry. Od czasu do czasu muszę jednak spojrzeć na drogę, żeby poomijać wszystkie kamienie. Widzę przed sobą ślady ogromnych stóp, najpewniej po ścieżce chodził jakiś Yeti, ale kto widział Yeti w środku lata? Może dróżką truchtał koszykarz o stopach wielkości ochrydzkich łajb, mówię do siebie i dalej pedałuje pod górkę, słuchając śpiewu ptaków. Nagle – słyszę dźwięk stukania w gałąź! Mam wrażenie, że na kogoś najechałem, więc obracam wzrok w lewą stronę i widzę ruszający się brązowy koc, który przedziera się między dębami. Nagle zaczynam pedałowac, jakbym płynął rowerem wodnym gonionym przez głodne rekiny.

*Spotkanie z misiem:
rower zmienił się nagle
w szybki motocykl.*

Trio

Na plażę zabraliśmy rzeczy bez liku: wszystko, co potrzebne i wszystko, co może się przydać. Dobrze się zakotwiczyliśmy. Każdy zajął krzesło lub leżak pod jednym z parasoli, które wbiliśmy w piasek. Każdy też wziął sobie książkę. Nagle ktoś przypomniał sobie, że tylko jednej rzeczy nie zabraliśmy z bagażnika: retro magnetofonu na baterie, który znaleźliśmy w piwnicy ledwie kilka dni wcześniej. Sprzecamy się więc, kto idzie przynieść go z auta, ale wnet milkniemy, bo dla wszystkich staje się jasne, że dziś nie będzie nam potrzebny.

*Chrzęszcz gra na basie.
Do rytmu szumi morze.
Solistą jest świerszcz.*

Trofeum

Jakby wiedział, że nastał pierwszy dzień jesieni, idzie wzdłuż promenady i wszystkim demonstruje swoje nowe trofeum:

*Przyszła jesień?
Labrador w zębach niesie
jaworowy liść.*

Kot we mgle

Przednia szyba w aucie jest pokryta szronem. Choć dokładnie go zeszkrobałem, widoczność nie jest większa niż dwa-trzy metry. Przed nami pierwsza porządna, jesienna mgła.

A tego ranka nauczyliśmy się wszystkich praw Murphy'ego: bateria w telefonie, który miał nas obudzić – padła, przez noc spleśniał chleb, więc musiałem skoczyć po nowy na śniadanie, ale akurat wtedy kasjerka musiała zmieniać rolkę w kasie. A to znów samochód ledwo dziś odpalił, do tego coś zepsuła się wentylacja, więc okna momentalnie są zaporowane.

Do tego rozkopali ulicę, ponieważ w nocy pękła rura, więc teraz musimy jechać dłuższą drogą. A już wisienką na torcie było to, że jesteśmy spóźnieni akurat kiedy jeden syn ma sprawdzian na pierwszej lekcji, a

drugi musi zdążyć na autobus, którym z klasą jadą na wycieczkę. Na domiar złego jest gęsta mgła, a muszę wciskać gaz do dechy, żebyśmy dotarli z umiarkowanym opóźnieniem.

*Wciskam hamulec,
bo we mgle ukrywa się
bieluteński kot.*

Ulewa

Pada tylko pół godziny, a miasto już jest pogrążone w chaosie. Co druga ulica płynie wartkim potokiem, a pozostałe są nieprzejezdne. Małe boisko do piłki nożnej zmieniło się w basen do waterpolo. Pod daszkami przy sklepach istny tłok: kto gdzie przystanął czeka aż się rozpogodzi. Każdy radzi sobie jak potrafi.

*Cztery mróweczki
niosą wielką pieczarkę
jako parasol.*

Na peronie

Dziś z rana pociąg znów porządnie się spóźnia.
Na peronie każdy reaguje inaczej.

Ktoś spogląda co pięć minut na zegarek i wzdycha ciężko, jakby grał piąty set w finale Wimbledonu. Ktoś inny liście, które spadają z ogromnego drzewa. Ktoś pali papierosa za papierosem. Ktoś odpala papierosa od papierosa. Ktoś łapczywie pochłania kanapki przygotowane na przerwę obiadową. Inny przez telefon przekłada spotkania. Ktoś krzyczy na głos, że go zwolnią z pracy.

A ktoś inny ma pracę w nosie:

*Myszka przy szynach.
Całkowicie ma w nosie
spóźniony pociąg.*

Miś polarny

Kiedy byłem mały, cieszyłem się, kiedy jednocześnie padał deszcz i świeciło słońce. Niedźwiedź się żeni! Niedźwiedź się żeni! Niedźwiedź się żeni! – dzwoniło mi w uszach.

Wszyscy szukali tęczy, a ja myślałem sobie o niedźwiedzim weselu. Na pewno nowożeńcom dają w prezencie skrzynię pełną miodu, mówiłem do siebie.

Dzisiejszego ranka wstałem wcześniej niż zwykle, bo zapachniało mi śniegiem. Rozsuwam zasłony:

*Pada śnieg i
świeci słońce. Polarny
miś nam się żeni?*

Zamarznięty deptak

Jest zimno, jakby ktoś otworzył wszystkie zamrażarki świata. Wszystkie ulice i deptaki na starym mieście są jak areny łyżwiarstwa figurowego.

*Zmarznięte schody.
Stąpam, jakbym od nowa
uczył się chodzić.*

Nie ma żywego ducha, oprócz kilku wyjątków

*Zmarznięty chodnik.
Dwie baby stoją – jakby
na szachownicy.*

W ten mroźny poranek jedyny strumień ciepła dochodzi ze źrenic dwóch babuszek. Śledzę ich wzrok, żeby wypatrzyć, skąd pochodzi iskra, która rozpałała ich wewnątrz ogień.

*Deptak pod lodem.
W zardzewiałej rynnie kot
zakąsza śledzia.*

Chleb w śniegu

Gdzie się człowiek spieszy, tam się diabeł cieszy! - mawiała moja prababcia, żebym był bardziej cierpliwy. Ale ja ze wszystkim tak się spieszyłem, że nie udało jej się doczekać i zobaczyć, że i ja nauczyłem się czekać. Tego zimowego poranka znów widzę i rozumiem, że doczeka się ten, kto czeka.

*Okruszek w śniegu.
Naczekał się nim nadleciał
pierwszy wróbelek.*

Po wróblach przylatują i gołębie. I sroki. I stary gawron. W śniegu nie został już ani okruszek, więc ptaki odlatują.

Wciąż nie przestaje padać, wracam zatem do środka, żeby dokończyć książkę, którą zacząłem wczoraj. Spieszę się, by doczytać do końca, ale wnet przypomina mi się prababcia, zwalniam więc i cierpliwie czekam na to, co się wydarzy na ostatnich stronach. Czytam wolno, pod rytm śniegu, który pada na zewnątrz.

Kiedy wreszcie kończę książkę, otwieram drzwi od tarasu i spoglądam na podwórze. I na zewnątrz było co czytać.

*Chińskie litery
na śniegu... gołąbeczek
snuje się pieszo.*

Petarda

Choć i w tym roku zabroniono sprzedaży petard, można się oczywiście na nie natknąć na każdym kroku. Wczoraj fajerwerki zmusiły łabędzie, żeby znalazły sobie inny staw, a teraz w parku ma miejsce kolejny exodus.

*Strzela petarda!
Aż wyleciały wróbelki
poza orbitę.*

Kos

Nie jestem pewien czy to zawsze jeden i ten sam kos: pojawia się na lipie sąsiadów i zaś zaczyna pachnieć wiosną. Kos zawsze wyprzedza wszystkie kukułki i jaskółki, i inne zwiastuny wiosny. Ale od każdej reguły jest wyjątek.

*Jeszcze przed kosem
to osy nam obwieściły
nadejście wiosny.*

Urodziny

Każdy dzień jest dla kogoś szczególny. Dzień, w którym ktoś cieszy się z prezentów. Każdego dnia jest ktoś, kto przyjmuje moc życzeń. I dziś jest ktoś, kto dostąpi tego zaszczytu.

*Mrówka turlała
porzeczkę w stronę domu.
Dziś ma urodziny.*

Zoom

Mój dziadek był wielkim miłośnikiem lornetek. Miał kilka. Jedna z nich była pamiątką z czasów partyzanckich. To przy jej pomocy, schowany za trzema górami, obserwował nieprzyjacielskie czołgi. Upadła mu podczas jakiejś walki, a świadczy o tym stłuczone szkiełko lewego okulara. A kto to wie w ilu wymyślonych bojach brała udział bieda, ranna lornetka, gdy byliśmy dziećmi. I czego nie udało mi się zobaczyć przez jej zbitą soczewkę.

Przed kilkoma dniami znalazłem lornetkę, którą mój dziadek zakupił już po wojnie, żeby oglądać przyrodę. Pożyczyłem ją sobie, żeby popatrzeć na paralotniowe mistrzostwa Europy. Ależ ona ma zoom!

*Z topoli na
kamień – z ciemiernika na
akację – świerszcz.*

Po weekendzie

W niedzielny wieczór wracamy z drogi. Walizki zostawiamy na środku przedpokoju i od czasu do czasu przeskakujemy przez nie niczym w biegu z przeszkodami. Wszyscy jesteśmy czymś zajęci. Ktoś przygotowuje kolację. Ktoś z wielką ciekawością włącza telewizor, żeby sprawdzić, kto wygrał Wimbledon. A ktoś inny z wielką, bezgraniczną troską kieruje kroki w stronę akwarium.

*Po weekendzie bez
pokarmu rybka otwiera
usta jak orka.*

Од македонски на полски преведе:
Марија Стришевска (Maria Stryszewska)

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ ОД 51. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Бугарија

1. Валентина Седефчева, професор
Универзитет Св. Кирил и Методиј, Велико Трново
Софија 1510, Хаджи Димитар Блок 57б, влез 6, кат 7, ап. 58,
Бугарија
v_sedefcheva@yahoo.com
valja42015@gmail.com

Германија

1. Марајке Корте, лектор по германски јазик
markorte@aol.com
daad.spachassistenz.skopje@gmail.com

Естонија

1. Александар Вдовенко, студент
Универзитет во Тарту
Loode tn 5-5 10137 Tallinn, Estonia
Vdovenko.alexander@gmail.com

Јапонија

1. Јукари Ота, лектор по јапонски јазик
yukariota927@gmail.com

Канада

1. Кристен Овен, студент
46 Bishop Crescent Markham, Ontario, Canada
kristen.andrea.owen@gmail.com
2. Лаура Кузино, студент
275 Chaingate Drive, Midland, Ontario, Canada, L4R4S4
Laura.cousineau@mail.utoronto.ca
3. Антони Пехар, студент
2556 Argyle Rd, Mississauga, Ontario, Canada
Anthonypehar@hotmail.com

Кина

1. Чен Цжао
School of European Language and Cultures, Beijing Foreign
Studies University,
2North Xisanhuan Avenue, Haidian District, Beijing. P.R.China, 100089
chenqiaochen@bfsu.edu.cn

Кореја

1. Еунџи Чои
Munheung-dong Umi apartment, 1306, Daecheon-ro-160, Buk-gu,
Gwangju Metropolitan City
1630eunji@naver.com

Полска

1. Александра Банашак
Ул. Ogrodowa 22, 63-023 Sulęcinek
Универзитет Адам Мицкјевиќ
aleksandra.ban1996@interia.pl
2. Вероника Гроховицка
Ul. Zielona 16, 63-300 Плешев, Полска
Универзитет Адам Мицкјевиќ
weronika.grochowicka@gmail.com

3. Вероника Покрзивинска, студент
10 Podgórze Street
weronika.pokrzywinska@onet.pl
4. Дорота Бравжак, студент
ul. Sw. Katarzyny 86 34-433 Nowa Biała
dorota123b@gmail.com
5. Елизабета Слабик, студент
Шлезиски университет
Ul. Mieszka 5/167 40-877 Katowice
ela.slabik@gmail.com
6. Јустина Цвик, студент
Osiedle Wyzowlenia 62-700 Turek, Polska
justyna1234-97@o2.pl
7. Каролина Турек, студент
Piersciec, ul. Poztropicka 16 43-430 Skoczdw
cturek.karolina98@gmail.com
8. Клаудија Муц, студент
Ul. Powstańców 46 A/10 41-100 Siemianowice Śląskie Polska
klaudia.muc@vp.pl
9. Мивалена Боровска, студент
Ul. Kwiatowa 2 87-500 Rypin, Polska
michalinaborowska94@gmail.com
10. Лех Церан
Универзитет во Лоѓ
Ul. Nowopolska 11/29, 91-716
janpembert@live.com
11. Мајер Марек
Универзитет во Лоѓ
Sluzbowa 35/22, 92 – 305 Łódz, Polska
marek.a.majer@gmail.com

12. Марија Стришевска
Универзитет во Вроцлав
Ul. Stolarska 31 56-400 Oleśnica, Poland
maria.avaria@gmail.com
13. Каролина Викторија Козловска, студент
Myslowice, Bytomska 24, 40-400 Polska
Kozlowskawiktoria.karolina@gmail.com
14. Паулина Киелбаса, студент
Ul. Rybnicka 226 43-176 Gostyn
Paulinakielbasa1994@gmail.com

Романија

1. Младин Константин Јоан, лектор по романски јазик
Calea Lugojului nr. 1/0, 315400 Lipova, jud. Arad (Romania)
k.mladin@gmail.com

Руска Федерација

1. Ала Шешкен, професор
Москва, МГУ „Ломоносов“
asheshken@yandex.ru
2. Татјана Кленова, студент
Moscow severroe chertanovo 3b 158
feedspoke@gmail.com
3. Александар Новик, доцент
Државен универзитет во Санкт Петербург
197350 Санкт – Петербург, проспект Королева, д.61, кв.148
njual@mail.ru
4. Елена Крестелова, студент
Московски државен универзитет Михаил В. Ломоносов
Гагарина д.7, кв.33. Почтовый индекс: 249000
aknela59206@gmail.com

5. Јулија Шкураток, доцент
Пермски државен универзитет
614051, Уинская, 44-116, Пермь, Россия
shkuratok@mail.ru
6. Марија Савелева, магистранд
Пермски државен универзитет
Пермский край, г. Краснокамск
savelyevamari@yandex.ru
7. Марија Пигалева, асистент
Универзитет во Перм
614081 г. Пермь ул. Плеханова г. 66 кв. 11
pigaleva-m@yandex.ru
8. Наталија Кикило, лектор по руски јазик
Ул. Коста Новаковиќ 42, 1/11
kikilo.natalia@gmail.com
9. Наталија Голант
Ул. Сикејроса, 11/1, 198, Санкт Петербург, Россия 194354
natalita1977@yandex.ru
10. Изакар Варвара, студент
Државен Универзитет во Вороњеж
izakarv@mail.ru
11. Марина Панова, професор
Државен универзитет во Вороњеж
Ленинскиј проспект 7/3-21, Вороњеж
mvpanova@mail.ru
12. Еатерина Стругалева
Институт за словенска филологија РАН
Ул. Рогерга. 9-157, Москва, Руска Федерација
lu4.solnza@gmail.com

САД

1. Данко Шипка, професор
5052 W.Kesler Ln., Chandler, AZ 85226, USA
sipka@cox.net

Словачка

1. Анна Глоба, студент
Staré grundy 36, Bratislava 84104, Slovak Republic
hanna.globa@gmail.com
2. Петра Коларова
Студент
Hrašne, Hodulov Vrch 184, 91614, Slovakia
kollarova184@gmail.com
3. Клаудија Словакова
Koperníková 46,920 01 Hlohovec, Slovakia
klaudi.vrazicova@gmail.com

Словенија

1. Вук Срдановиќ
Dunajska cesta 338, Ljubljana, 1231
Филозофски факултет во Љубљана
студент
srdanovicvuk2802@gmail.com
2. Катја Визјак
Вински Врх при Шмарју 12 3240 Шмарје при Јелшац, Словенија
katja.vizjak@gmail.com
3. Маја Ковач
Dolenja vas 2, 1290 Grosuplje
Филозофски факултет во Љубљана
студентка
mk.majakovac@gmail.com

4. Мојца Марич
Младинска ул.36 2000 Марибор
mojca.maric@guest.arnes.si
5. Нина Завашник
Karl Franzens- Universität Graz, Institut für Slawistik
Преведувач
n.zavasnik@gmail.com
6. Соња Цекова Стојаноска
постојан судски преведувач
Високо 18, Словенија
sonja.cekova@abasa.si
7. Шпела Клун
студент
Podgora 7, 1312 Videm Dobropolje, Slovenija
spela.klun@gmail.com

Србија

1. Билјана Петковиќ, студент
Косовска 16, 16210 Власотинце, Србија
sanjivalutalica@gmail.com
Филозофски факултет во Ниш
2. Ивана Димитријевиќ, студент
Булевар Николе Тесле 27/3, 18000, Ниш, Србија
ivanica2315@gmail.com
Филозофски факултет во Ниш
3. Марта Бјелетиќ,профеор
Београд Љешка 92
marta.bjeletic@gmail.com
4. Катарина Рашиќ, студент
11500 Обреновац, Кнеза Михаила 5/8
iskoni.be.slovo@gmail.com

5. Бранимир Станковиќ, професор
Филозофски факултет во Ниш
Бул. Николе Тесла 23/12, Ниш
branimir.stankovic@filfak.ni.ac.rs
6. Милена Станковиќ
Гаврила Принципа 39/27, 18000 Ниш
milenastankovic1705@hotmail.com
7. Софија Милорадовиќ, професор
Београд, Булевар ослобоѓена 1/IV, stan 12
Nesoni2@mts.rs, sofija..miloradovic@sanu.ac.rs
8. Станислав Станковиќ, професор
Караѓорѓева 12/84 11080 Београд
luznjakvl@orion.rs
9. Анастасија Стевановиќ, студент
Петра Станковића Љубе 18, Врање
anastasijastevanovic27@gmail.com
10. Ѓорѓе Геновиќ
Војводе Степе 123/2, Чачак, 32000
genovic94@gmail.com

Турција

1. Гоксенин Кромероглу, студент
Универзитет во Истанбул
Bahcelieylee Moh. Lole Sok. No:7
gokseninkiromeroglu@live.com
2. Тајфун Ерханов Мехмедов
Студент
Универзитет во Истанбул
Sebeci Mah. St.2540 No:58/3
tayfungnclu8@gmail.com

Унгарија

1. Балинт Бохан
Mester utca 34-3/1 IX Ferencváros, 1095 Budapest, Hungary
2. Гергеј Лажош Ковач, Студент
Budapest, Füstifecske utca 19, Hungary
kovacs.gergely.lajos@gmail.com
3. Тунде Хатала
Унгарско државно биро за преведување
Ул. Темплом 34 II/3., 1211 Будимпешта, Унгарија
tundique@gmail.com

Холандија

1. Аиисемик ден Хил
Den Bliklaan 68 a
3766 AV Soest
www.tradmusictrails.com

Хрватска

1. Аница Влашиќ-Аниќ
1000 Zagreb, Vinička, Demtrova 11
vlasican@stin.hr
2. Барбара Буршиќ
Koparska 37, 52100 Pula, Croatia
Универзитет во Љубљана
Barbara.bursic@gmail.com
3. Игор Дворшќак, лектор по хрватски јазик
Медведградска 60 б, Загреб, Хрватска
igor.dvorscak@gmail.com
4. Лидија Бариќ
Braće Gojak 78, 47000 Karlovac, Hrvatska
Филозофски факултет во Загреб
lidija.bari1@gmail.com

5. Ненад Ластавица, студент
Универзитет во Загреб
Ул. Бан Јосип Јелачиќ 99 Ц
nlastavica@gmail.com
6. Сања Зубчиќ, професор
Филозофски факултет во Ријека
Podkilavac 40; 51218 Dražice G 40, Hrvatska
szubcic@globalnet; szubcic@ffri.hr

Финска

1. Инка Нурми
Silitie 9X96, 00800 Helsinki, Finland
inka.nurmi@helsinki.fi

Франција

1. Иван Муцински, студент
24 rue Emile Decourtray
60230 Chambly, France
imucunski@gmail.com
2. Илис Езер, студент
15 rue Jean Jacques Rousseau
Ulysse.heisert@lilo.org

Чешка Република

1. Здењек Андрле, лектор по чешки јазик
Štoks 266, 582 53, Česká republika
andrle.zdenek@gmail.com
2. Кристина Дуфкова
Масариков Универзитет
Jana Zajiće 959 Pardubice 53012 Češka
kristyna.dufkova@seznam.cz

Шпанија

1. Давид Соса – Мајор, лектор по шпански јазик
Orta de la estacion 2ic 3 B 33191
Oviedo – Austrians – Spain
davidsosa@toho.com

СОДРЖИНА

Обраќање на ректорот, проф. д-р Никола Јанкуловски 7

Извештај на Меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура за 2017/2018 година 11

Људмил Спасов

БЕЛЕШКИ ЗА ЈАЗИКОТ И СТИЛОТ ВО ПРВАТА ЗБИРКА
ПОЕЗИЈА НА БЛАЖЕ КОНЕСКИ ЗЕМЈАТА И ЉУБОВТА
(1948 Г.)..... 21

Лилјана Макаријоска

ОД ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА
МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА ТРАДИЦИЈА 31

Весна Мојсова-Чепишевска

ЉУБОВНАТА ЛИРИКА НА РАЦИН
(90 години од „Стихови и дописки до Раца“) 53

Димитар Пандев

СЕДМОЧИСЛЕНИЧКИОТ ТВОРЕЧКИ ДУХ ВО
ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА 67

Ѓоко Ѓорѓевски

ТЕОЛОГИЈАТА НА ОХРИДСКИТЕ АРХИЕПИСКОПИ ВО
ПЕРИОДОТ ОД 11 ДО 13 ВЕК 79

Гордана Алексова

**МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НАСТАВНА СОДРЖИНА И
КАКО НАСТАВНО СРЕДСТВО ВО НАСТАВАТА ПО
НЕМАЈЧИН ЈАЗИК 95**

Симон Саздов

**ЗА МОБИ ДИК НА ОГНЕН ЧЕМЕРСКИ ИЛИ МОЖЕ ЛИ
ПРЕВОДОТ ДА Е ПОДОБАР ОД ОРИГИНАЛОТ 109**

Весна Мојсова-Чепишевска

**НАЈМЛАДИТЕ МАКЕДОНСКИ ПОЕТИ ВО ПРЕВОД НА
НЕКОЛКУ ЈАЗИЦИ 123**

**ТЕКСТОВИ ИЗРАБОТЕНИ НА КУРСОТ ЗА НАПРЕДНАТИ
ПРЕВЕДУВАЧИ НА 11 ЛЕТНА ШКОЛА ПОД РАКОВОДСТВО
НА ЛЕКТОРКАТА РОЗА ТАСЕВСКА**

(Охрид, 16 јуни - 1 јули 2018) 147

**АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ ОД 51. ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА 189**

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.163.3:005.745

811.163.3(062)

821.163.3(062)

930.85(497.7)(062)

МЕЃУНАРОДЕН семинар за македонски јазик, литература и култура (51 ; 2018 ; Охрид)

Предавања на LI Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура : Охрид, 16.6- 1.7. 2018 година / [редакциски одбор Гордана Јосифова Неделковска ... и др.]. - Скопје :

Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2019. - 202 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-43-425-9

а) Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура б)
Македонистика - Собири COBISS.MK-ID 110496266